DE STUDIIS LITERARIIS MEDIOLANENSIUM ANTIQUIS ET NOVIS *PRODROMUS*

Ad Historiam literario-typographicam Mediolanensem,

AUCTORE

JOSEPH ANTONIO *SAXIO*

SS. AMBROSII ET CAROLI OBLATO
Collegio & Bibliothecæ Ambrosianæ
Præfecto.

MEDIOLANI, MDCCXXIX.

Apud Joseph Richinum Malatestam, Regium Ducalemque Typographum.
SUPERIORUM FACULTATE.

EXCELLENTISSIMÆ DOMINÆ

D. COMITISSÆ

CLELIÆ

GRILLO-BORROMÆÆ

JOSEPH ANTONIUS SAXIUS

FELICITATEM.

S*Tatim ac evulgando qualicumque huic Opuſculo de antiquis & novis Mediolanenſium in re literaria ſtudiis animum applicui, ne momento quidem dubius hæſi, quin illud Nomini tuo*, Excellentiſſima Domina *nuncupandum cenſerem. Quamvis enim tenuitati & ingenii & laboris minimè par eſſet Auſpicii tui honos, fieri tamen haud poterat, abſque injuria pudoreque, ut alteri dicaretur. Nimirum hanc ſibi gloriam vendicabat amor tuus erga Scientias*

bonasque Artes supra sexus fidem cultissimus; singularis cura, qua ad promovendum in hac eadem Urbe omnigenæ eruditionis studium incumbis, quæque præclara pars est hujusmet libri, ordine quidem postrema, non merito; benevolentia summa, qua me Literaturæ titulo (quantula demum ea sit) acceptum foves, benignèque admittis ad sapientes congressus tuos; locus denique ipse, in quo conceptus enatusque est, informis licèt, hic fœtus, Bibliotheca nempe Ambrosiana, Borromææ familiæ tuæ immortale opus ac ornamentum. Quapropter probro mihi ducebam, si unus ego, tot vinculis tibi obstrictus, virtutibus tuis publicum id obsequii testimonium negarem, quod Concives & Exteri, solâ studiorum tuorum famâ & admiratione ducti, certatim affudere Tibi, dum factos publici juris variis in Scientiis labores suos, & merito dicatos, & nomine tuo illustres voluere. Verùm, quod mihi inci-

citamento fuit, difficultati quoque conċepti propositi est, cùm laudum tuarum, utcumque affluentium, præreptam veluti mihi materiam omnem intuear. Jam enim, si splendorem antiquissimæ Nobilitatis spectem, ex qua & sanguinis & ingenii lucem, ac vim eximiam à primis vitæ exordiis hausisti, illam amplissimè commendavit Hyacintus Gimma, qui Historiam Italiæ Literatæ *Nomini tuo inscriptam Neapoli evulgans* (a), *deductam ab extremo temporum senio splendidam stirpis originem, contracta cum excelsioribus Italiæ familiis connubia, Viros felici successione in patriis Magistratibus, in militum castris, in aulis Principum, utrâque belli ac pacis fortunâ conspicuos singillatim recenset. Si verò mentis præstantissimæ acumen, ac eam præcipuè, qua in Historia naturali ac Philosophicis experimentis ad invidiam usque doctorum hominum excellis, peri-*

(a) 1723.

tiam laudare velim, occupatum in hoc officio me video à celeberrimo Vallisnerio, qui nec unà contentus laudatione, cùm primam libri sui de Corporibus marinis *editionem Tibi dicatam instrueret* (a), *in altera uberiore* (b) *idem Nominis tui pretium ac decus secundis curis suis præfigens, tanta doctrinæ tuæ opinione captum se ostendit, ut illi æquandæ imparem calami sui facundiam profiteatur, Teque in frequentissimis ab ipso indagatis naturæ prodigiis, Miraculum majus deprædicet. Proinde etiam colligere hinc quisque poterit, quanta in hisce Studiis felicitate ac præstantia vigeas, cùm laudari à tanto viro magnum encomium sit, maximum, admirationem mereri. De Mathematicis disciplinis, quæ deliciarum tuarum pars præcipua sunt, quid Te dignum proferre possim, postquam illarum, hac tempestate, prope dixerim Oraculum, Abbas D. Guido Grandus*

(a) Venet. 1721. (b) Venet. 1728.

dus producendis in lucem ſuis Geometricis floribus (a) *Te Auſpicem ſelegit, curvaſque quaſdam Lineas, Literariæ Reipublicæ nova deſcriptione propoſitas*, Clœlias *vocavit? Qua in re propemodum æquare Te Magnis Etruriæ Ducibus, ſi non Principatus honore, ſaltem Sapientiæ merito viſus eſt, cùm etiam Galilæus, detectos à ſe Miniſterio Teleſcopii Satellites Jovis*, Stellas Medicæas *appellaverit. Nec minore inopia me laboraturum arbitrarer, ſi commendandum in Te ſuſciperem difficillimum profundioris Arithmeticæ ſtudium, cui dies noctesque jucundiſſimè impendis, illecebras omnes ac oblectamenta ſexus tui nobili contemptu deſpiciens; hanc enim provinciam optimè implevit Vir doctiſſimus Johannes Cribellus C. R. S., qui typis donaturus aureum ſuum libellum*, Elementa *videlicet* Arithmeticæ numericæ ac literalis (b), *Te unam*

 cen-

(a) Florentiæ 1728. (b) Venet. 1728.

censuit æquam laborum suorum æstimatricem ac Mecœnatem, cui abstrusæ hujus Scientiæ præcepta dignè consecrarentur. Mitto quæ de promptitudine ingenii tui in penetrandis evolvendisque Physicis arcanis, præclaro elogio conscripsit Franciscus Roncallus, Philosophus Medicusque Brixiensis, Dissertationem suam Physico-Chimico-medicam de Aquis mineralibus Coldoni (a) *ad Te dirigens: Quæ de familiari Tibi amœniorum Literarum cultura in publicum profert adjecta Italicis Carminibus Alexandri Guidi nuncupatoria Epistola* (b): *Quæ de singulari animi tui erga Deum Pietate in primis paginis produnt edita sub tuis auspiciis ascetica opera insignis è Soc. Jesu Concionatoris, Caroli Ambrosii Cattanei* (c): *Quæ demum de universa penè Literatura in Te florente, in Londinensis Academiæ Actis, Italicâ lin-*

(a) Brixiæ 1724. (b) Veronæ 1726.
(c) Mediol. 1719.

linguâ nuper recusis (a), *Nomenque tuum gloriosè præferētibus Editores commemorant. Una omnium vox est consensusque, ut Te* Insubriæ Phœnicem; Italiæ universæ Decus eximium, Sexus, nostrique Seculi singulare ornamentum *inclament. Itaque, quid ego intactum adhuc de præclarissimis virtutibus tuis commendatione prosequi valeam, cùm in tam plena tot celebrium virorum acclamatione, campus omnis ad peculiarem tui laudem præclusus esse videatur? Attamen, cùm eo Benignitatis tuæ erga me eximiæ munere donatus sim, ut ad familiaria tecum ineunda colloquia frequentissimè admissus, propius excelsi animi, ingeniique tui dotes contempler, gloriari jure metito possum quòd alius nemo veracior testis enarrare valeat admirabilem tenacis, qua polles, memoriæ in sacris profanisque historiis recensendis præsentiam;*

(a) Saggio delle Transazioni Filosofiche della Società Regia. Napoli 1729.

tiam; perniciſſimum mentis lumen in exſolvendis Scientiarum ambagibus, Rerumque naturalium veritate indaganda; inexplebilem diſcendi cupiditatem, cui nulla ſatìs eſt librorum ſupellex; virilis impigrìque animi magnitudinem ad ardua quæque pro Literariæ Reipublicæ bono, atque Artium liberalium incremento tentanda; Liberalitatis amplitudinem regiâ dignæ opulentiâ, ac ſexcenta alia præclara ornamenta, quibus reverentiam Tibi apud omnes, amoremque concilias. Vereor ne incuſari à Te poſſim quòd amicâ, qua me dignaris, neceſſitudine abutar ad ingenitæ modeſtiæ tuæ verecundiam augendam; quocirca è tabula calamum revoco, hoc uno, ſatìs à me peractum exiſtimans, ſi animi mei Tibi devinctiſſimi obſequium, loquendo ſimul ac ſilendo publicè comprobaverim. Vale.

Ex Ædibus Bibliothecæ Ambroſianæ Calen. Septembribus MDCCXXIX.

AD

AD LECTOREM

CUm literariam Typographiæ Mediolanenſis Hiſtoriam condere meditarer, nihil minus mente volvebam, quàm ut huic elaborando Commentario manum apponerem, atque ab ovo, ut ajunt, repeterem exordia progreſſuſque ſtudiorum, quibus oſtenderem, nobilem in hac Urbe, quavis ætate, erga liberales diſciplinas, Scientiaſque amorem, ac cultum floruiſſe. Satis ſuperque videbatur calami laborem impendere colligendis literariis monumentis, quæ primò naſcentis Typographiæ ſeculo edita fuerant in hac Urbe, ratus non modicum me Patriæ decus comparaturum, ſi egregiè meritam de hac arte, ac proinde etiam de Scientiis omnibus Metropolim noſtram comprobarem. Ad hoc autem Conſilium perficiendum adactus ſum eâ potiſſimùm causâ, quòd in annalibus Typographicis, à Michaële Maittaire prælo vulgatis, parcam admodum memoriam injici de cultis hìc, ſummo ſtudio atque impensâ, typis animadverterem, ac propterea neceſſarium ducebam opulentam librorum ſupellectilem, per ea tempora à Mediolanenſibus Civibus adornatam, in lucem proferre. Ne verò nuda nimis, ac ſicca foret narratio, quæ edita ſolummodo volumina recenſeret, relegere ſtatueram ea omnia illuſtria veſtigia, quæ ad rem literariam pertinent, quæque alto adhuc obducta pulvere in tenebris jacent, multamque ſtudiis noſtris, eâ ætate præclarè vigentibus, conciliare laudem valuiſſent, ſi detersâ immeritæ oblivionis labe ſedulò illuſtra-

rentur.

rentur. Verùm dum hanc curam persequerer, subiit animo cogitatio, ne hac quidem diligentiâ, satis me publicæ expectationi facturum, quæ unius seculi notitiis, utcumque illustribus ditata, de susceptis præterito recentique tempore, ad fovendam promovendamque literarum culturam, doctis Mediolanensium laboribus jejuna relinqueretur. Mei igitur muneris esse censui, ut saltem nonnullas ex tam ampla messe spicas colligens, hanc quoque Mediolano gloriam vindicarem, quòd videlicet vix alicui ex Italicis Urbibus concesserit antiquitate, ac successione studiorum. Id autem eò libentiùs complexus sum, quòd intactam adhuc hanc Spartam viderem, nemine hactenus reperto scriptore, qui asserendum hoc Urbi Mediolanensi decus, peculiari dissertatione contenderit. Edidit quidem Philippus Picinellus Italico idiomate Athenæum Literatorum: sed præterquamquod viros quamplures doctrina & scriptis insignes incurioso silentio præterit, nec eorum, quos enumerat, ætatem ac vitam pro merito susceptæ provinciæ dilucidat, nullum prorsus verbum profert de inchoatis Studiis, propagatis Scientiis, institutis Collegiis, Academiisque, quorum omnium accurata descriptio non modicum illius Operi, alioquin laude dignissimo, ac Metropoli nostræ ornamentum addidisset. Propiùs ad hanc metam collimasse videtur Erycius Puteanus, qui Dissertationem historicam: *De Rhetoribus, ac Scholis Palatinis* publici juris fecit. Sed cùm antiqua vix attingat, recentia verò oratoriis tantummodo flosculis vestiat, panegyricam potiùs orationem, quàm historiam adornasse censendus est. Itaque desideramus in hanc usque diem doctum aliquem calamum, qui exesa tem-

porum

porum superiorum monumenta, marmora, codices, ac Diplomata perscrutetur, ut Literis procul dubio per omnem annorum seriem in hac Urbe sedulò excultis, merita laus reddatur, ardorque Majorum in excipiendis, atque amplificandis nobilium disciplinarum studiis, exemplum fiat Posterorum imitationi. Neque verò me tanto labori in præsens paratum credi velim, ut vastum hoc argumentum exhauriam; id enim nec tenuis iste promissi Operis prodromus patitur; nec si genio etiam meo in Patriæ honorem propenso indulgere liberiùs vellem, pares suppetunt vires. Aperire idcirco tantummodo intentatum hactenus iter contentus sum, existimans non exiguum Literis colendis beneficium, Urbisque splendori vividiùs exornando incitamentum hinc emanaturum, si antiquitatem, ac præstantiam Studiorum Mediolanensium, hæreditario quodam amoris censu apud nos florentium, brevi manu delibans, patentem campum calamis eruditioribus relinquam, pleno opere diligentiora sectandi.

VIII. Julii MDCCXXIX.

IMPRIMATUR.

Commissarius S. Officii Mediolani.

Franciscus Curionus pro Eminentiss. & Reverendiss. D. D. Card. Odescalco Archiepiscopo.

Gallarinus pro Excellentissimo Senatu.

INDEX CAPITUM.

De antiquitate, origine, ac progressu Studiorum Mediolanensium.

DE

DE LITERARIIS STUDIIS MEDIOLANENSIUM

Antiquis & Novis.

De antiquitate, origine, ac progreſſu Studiorum Mediolanenſium.

CAP. I.

QUo tempore ſcientiarum cultus Mediolani primùm incœperit, tam ignotum eſt, quàm ignotus annus ipſe, ac conditor Civitatis. Si cæco Patriæ amore abripi me ſinerem, in promptu auctor eſſet, qui parem cum Athenis gloriam ab Urbe noſtra jactari poſſe teſtaretur, ut videlicet à Minerva, artium ac Sapientiæ Dea antiquitus credita, nomen acceperit. Andreas ſiquidem Alciatus, celeberrimæ apud eruditos famæ, ſcriptum reliquit, ab inſigni Templo præcipuiſque honoribus, quibus illa ab incolis loci hujus

colebatur, derivatum nomen, ut *Meydland*, seu *Medelland*, quod Celtica lingua idem explicat ac *Virginis*, *seu Puellæ*, idest Minervæ, *tellus* appellaretur; ita enim Emblemmate secundo canit:

Quam Mediolanum sacram dixere Puellæ
Terram; nam vetus hoc Gallica lingua sonat.
Culta Minerva fuit, nunc est ubi numine Thecla
Mutato, matris Virginis ante Domum.

Sanè non ignoro sententiam hanc Alciati, quam Claudius quoque Minoës in Commentariis tuetur, derideri à Theodoro Oepingio in tractatu de jure insignium (a), vocarique *Allusionem potiùs, quàm veram nominis Ethymologiam*: sed nullum prorsus firmandæ censuræ suæ fundamentum producit. Aliunde verò certum est constitisse Mediolani Templum insigne, Minervæ Sacrum, ut ex Polybio discimus; ubi enim describit primum à Romanis contra Insubres excitatum bellum anno ab U. C. DXXXI. juxta Chronologiam ab Isaaco Casaubono ejus interprete digestam, editamque typis Wechelianis anno MDCIX.

(a) *Cap. 6. parte 7. num.* 1219.

MDCIX. ait, Insubrum Principes ad extremum belli periculum adactos à Gn. Cornelio Consule, iniisse consilium, ut pro aris & focis pugnaturi vires omnes colligerent, aleamque tentarent, atque ideo ex Æde Minervæ aurea vexilla, quæ *Immobilia* nuncupabant, depromsisse: en verba ejusdem. „ Omnibus igitur militaribus signis in unum coactis, aureis „ etiam illis, quæ *Immobilia* nuncupant, „ ex Æde Minervæ promptis, cæteris „ quoque necessariis apparatibus probè „ instructis, cum exercitu, in quo erant „ hominum ad quinquaginta millia, feroces, minarumque pleni in conspectu „ hostium castra ponunt. Quid itaque vetaret opinari, ob singularia superstitiosæ religionis officia erga hanc præsidem nobilium disciplinarum Divam, id à Civibus nostris antiquitus factum, ut unà cum Mediolano ipso studia enascerentur, atque adolescerent?

Qui tamen inani huic divinationi potiùs, quàm conjecturæ fidem obstringeret, exsibilari meritò posset, cùm certum sit ne Romæ quidem ante seculum VI. ab U. C. ullum viguisse cultum scientiarum; *rudi scilicet, & bellicosa etiam tum*

Civitate, ut Svetonius testatur sub initium Libri de illustribus Grammaticis; confirmatque Cicero in Brutò cap. XVIII. asserens primum fuisse Livium Andronicum; qui fabulam ibidem docuerit *anno ipso antequam natus est Ennius*, *post Romam conditam quartodecimo & quingentesimo*. Præterea scimus, non ob scientias artesque tantummodo ab antiquis cultam fuisse Minervam; eidem siquidem tribuisse veteres potestatem morbis medendi, infirmosque ad vegetam virium integritatem restituendi constat ex variis lapidibus apud Gruterum, in quibus *Minerva Medica* dicitur, subscribente huic interpretationi Joh. Georgio Grævio in Prolegomenis ad quintum volumen Antiquit. Romanarum. Sub Victoriæ nomine extructas in Athenarum Urbe, atque alibi in Græcia Aras Minervæ tradit Ezechiel Spanhemius in Diatriba *de Vestæ in Prytaneis Græcorum, & apud Romanos cultu*, inquiens indicatam fuisse ab Euripide hujus appellationis originem, ob præstitam scilicet Jovi insignem in Gigantomachia operam. Apud Gallos verò Cisalpinos in honore habitam Minervam, eo quòd votis mortalium precibusque audiendis parata

obli-

oblivionis expers crederetur, Auctor est Petrus Victorius in castigationibus posterioribus ad Ciceronis Epistolas familiares (*a*), lapides à se inventos in agro Placentino producens, qui *Minervæ memori* dicabantur. Hoc itaque titulo, seu potiùs *Victoriæ*, ut colligi potest ex aureis vexillis, immobilibus dictis, in Æde Minervæ repositis, etiam Mediolani ferbuisse cultum ejusdem credere possumus, si verum est tantum fuisse, ut juxta Alciati sententiam, nomen ab illa sortiretur. Si fides habenda foret eidem Alciato in historia Patriæ, non tam Minervæ Insubres litassent, sed etiam Mercurio, *quòd Eloquentiæ, lucrisque præsideret*; multoque ante Romanorum adventum tempore credendi essent studia coluisse; ait enim libro primo, ubi eorumdem mores ac instituta describit: „ Erat & apud hos locus egregiæ
„ eruditioni, faveruntque semper Poëtis,
„ habebaturque & Philosophis gratia, à
„ quibus instructi eadem, quæ Pythagoras, de animorum immortalitate sentiebant, qua opinione ducti, in bello audaciores tamquam non morituri aliquo tempore, prœliabantur. Permansere hi

(*a*) *Lib.* 12. *Ep.* 25.

„ mores quamplurimos annos, donec in
„ poteſtatem arbitriumque Populi Roma-
„ ni perducti mutavere pleraque.

Attamen cùm tam alti ſtudiorum exordii tuta non ſuppetant fundamenta, ſilentibus hac de re antiquis hiſtoriis, nec ſatis certa referentibus de primis ante Olympiades geſtis, veroſimilius exiſtimaverim eoſdem apud nos habuiſſe Auctores, quos Roma, Græcos videlicet, qui ſub jugum Romanæ Reipublicæ miſſi nobiliore victoria de hoſtibus ſuis triumphavere, cùm exciſis patriis ſedibus effectum eſt, ut in ipſa Gentium domina Urbe Græciæ Leges ac Scientiæ regnarent. Id apertè tradit Caſaubonus, qui in Commentariis ad Svetonium *de Claris Rhetoribus* ſub initium ejuſdem libri hæc adnotavit: „ Vi-
„ dentur circa illa tempora (DXCII. à
„ Palilibus Romæ) Philoſophiæ & Rhe-
„ toricæ ſtudia magnum Romæ, & in
„ Italia cepiſſe incrementum per illos mil-
„ le Achæos exules, quos Senatus è pa-
„ tria accitos poſt bellum Perſei, in Urbe
„ aut per Italiam multos annos detinuit.

In Chronologia autem Polybiana ad annum U. C. DLXXXVI. ait: „ Mille Achæi
„ & ampliùs, hoc, vel ſequente anno Ro-

„ mam

„ mam evocantur, ac mox per Urbes Ita-
„ liæ divisi ibidem continentur ad annum
„ XVII. Sanè in agro Mediolanensi consedisse antiquitus Græcos adeò certum est, ut Bonaventura Castillionæus, diligentissimus remotiorum temporum indagator in libro de Gallorum Insubrum antiquis sedibus constanter tradat plura etiam Oppida in nostra regione ab ipsis condita fuisse; id enim & nomina eisdem indita, & lapides adhuc superstites dilucidè evincunt. Quo circa enumeratis nonnullis Oppidis, adductisque marmoribus, ubi agit de Sentiis, quos ipse Insubres putat, tandem concludit (*a*): „ Multa ipse prætereo
„ Oppidorum nomina planè Græcanica.
„ Possem, si Historiam, vel Cosmographiam
„ scriberem, super hac re centenas (si ta-
„ men ocium mihi concederetur) inscrip-
„ tiones adducere, in quibus nomina sunt
„ Pelasga. Ignoratam tamen ab ipso crediderim antiquam illam mille Achæorum per Italiam missionem, ut superiùs ex Casaubono adnotabam, cùm nonnisi Coloniam Græcorum à C. Cæsare Novocomum deductam ubique memoret. Ab his itaque Sapientissimæ tunc Græciæ exulibus, quos proculdubio in Urbe nostra exceptos

(*a*) *In Italia Illustrata Schotti col.* 366.

fuiſſe ſuadet tum Metropolis nobilitas, tum frequentiora apud nos reperta Græci incolatus veſtigia, derivatum in hanc regionem cultum ſcientiarum minori veritatis periculo poſſumus affirmare.

Verùm quicumque demum fuerint, qui prima apud nos jecerint rei literariæ fundamenta, id ſecuri habemus ſtatim ac Romana in Urbe florere ſtudia cœpere, finitimas quoque regiones ad eadem excolenda fuiſſe excitatas. Svetonius enim initio libri de illuſtribus Grammaticis, poſt enumeratos inſignes hujus artis magiſtros, ac Scholas Romæ conditas, ſubdit: „ In „ provincias quoque Grammatica pene„ traverat, ac nonnulli de notiſſimis Do„ ctoribus peregrè docuerant, maximè „ in Gallia Togata, inter quos Octavius „ Teucer, & Siſcennius Jacchus, & Op„ pius Cares. Quis autem opinari valeat caruiſſe hiſce Doctoribus Mediolanenſem Urbem, quæ Princeps erat Galliæ Togatæ? Chriſtophorus Cellarius in ſua *de Studiis Literariis Romanorum* diſſertatione primas poſt Romam Mediolano laudes aſſerere non dubitavit; poſtquam enim Romana ſtudia deſcripſit, ſtatim ſubjungit: „Hæc „ de ſtudiis in Urbe, quæ nec languebant

„ in

„ in Italiæ Coloniis ac Municipiis. De Me-
„ diolano illustre exemplum habes apud
„ Plinium lib. IV. Epist. XIII. ubi ita flo-
„ rebant studia liberaliora, ut id munici-
„ pium, vel pars ejus *Novarum Athenarum*
„ nomen acceperit. Vetus inscriptio apud
„ Gruterum pag. CLXXVII. num. IV.
„ testimonio est. Sed de his inferiùs ser-
mo redibit.

Interim hìc advertere opportunum reor consultò à me omissum fuisse, quod in præcipuam Mediolanensis Urbis commendationem traducit in sua *de Scholis Palatinis* dissertatione Erycius Puteanus, quòd videlicet solicitior fuerit Civitas nostra in arripiendo conservandoque Eloquentiæ studio, quàm Roma; cùm enim, Svetonio scribente, C. Fannio Strabone, & M. Val. Messala Coss. contra Philosophos, & Rhetores Senatusconsulto cautum fuisset *Romæ ne essent*, iterumque censorio edicto Gn. Domitii Ænobarbi, & L. Licinii septuaginta post annis sublatæ ibidem forent Rhetorum Scholæ, nactus hinc occasionem argumenti sui amplificandi ista subjungit: „ scilicet martiales illi manu esse
„ strenui, quàm lingua malebant. Et tunc
„ tamen Mediolani adolescentes Decla-

„ ma-

„ mationibus continebantur, & in toga
„ Eloquentiæ quædam quasi arma quatie-
„ bant. Resumpsit verò mox Roma ar-
„ tem, quam spreverat; produxit Medio-
„ lanum, quam adsumpserat, & mox Co-
„ lonias quoque studiorum circumquaque
„ duxit. In hujus autem confirmationem, Svetonii dictum paulò supra à me allatum de Galliæ Togatæ Doctoribus profert. Verùm plura in hoc Puteani dicto nutare arbitror, atque ut à postrema illius parte exordiar, non video cur tam impigrè Mediolano adscribi debeant hæ studiorum Coloniæ, cùm ex Svetonii verbis clarè intelligamus non enatam in Provinciis fuisse artem Grammaticam (quo nomine etiam Rhetores ipsemet comprehendit), sed *penetrasse*, ac proinde non à nostra Urbe, sed à Romana aut conductos, aut sponte profectos credi fas est, qui illam *peregrè docuerunt*. Secundò parum securæ fidei est, quod adeò constanter asserit Puteanus, Adolescentes videlicet Mediolanenses Declamationibus vacasse, ac in toga Eloquentiæ veluti strenuos Sapientiæ milites publicè præfulsisse iis prorsus temporibus, quibus Philosophos & Rhetores expulerat Roma. Nullum enim hujus præ-

claræ laudis veſtigium in vetuſtis Urbis noſtræ monumentis occurrit, nec hactenus hiſtoriæ protulere nomen cujuſpiam, qui Mediolani doctrinæ magiſterio præcelleret ſexto Conditæ Urbis ſeculo, quo in finem vergente primum de eliminandis Philoſophis ac Rhetoribus edictum emanavit. Tertiò, non id in cauſa fuit, ut Rhetores ac Philoſophi Roma pellerentur, quòd militaribus aſſueti exercitationibus Romani Cives ſtudium, & literas detrectarent, quemadmodum Puteanus opinabatur, ſed quòd Rhetorum diſciplinæ à Græcis inventæ in abuſum ac turpem depravationem proruerant, Sophiſtarum verò argutiæ & captiones, fictæque ad jus pervertendum controverſiæ, Juventuti ac Reipublicæ plurimùm officiebant; unde non vera eruditio ac ſincera Eloquentia, ſed fraudulenta & captioſa expulſa Urbe fuit, quemadmodum ipſa docent Senatuſconſulti Verba, quæ ſupra laudatus Cellarius retulit illuſtravitque. Hæc adnotare libuit, ne incurioſus alicui videri poſſem, ſi quæ ad antiquum Patriæ ſplendorem nobiliùs extollendum typis vulgata jam ſunt, negligenti ſilentio præterirem; neque enim ampulloſam

glo-

gloriam, sed solidam veramque, aut vero magis proximam consectamur.

Cæterùm, ut in tramitem intermissum revertar, ex hactenus allatis veterum ætatum monumentis liquidò satis constare arbitror Mediolanensem Urbem si non æqualem antiquitate, saltem proximè comitem Romanæ floruisse cultu scientiarum. Galvaneus Flamma in Chronicis Mediolanensibus, quæ adhuc inedita in Ambrosiana Bibliotheca asservantur, scriptum reliquit, Regente hanc Urbem Marcello, inter cætera privilegia, quæ Mediolano indulsit Romanus Senatus, hoc etiam fuisse donatum, *ut haberet Studium generale*, idque confirmatum postmodum tradit ab Octaviano Augusto, qui in hac Urbe moratus est, ut Plutarchus testatur, referens lepidum illius dictum, cùm erectum adhuc in Foro æneum Bruti simulacrum intueretur. Sanè si de Marcello sermo sit, vix persuaderi alicui posse crediderim, quòd illius ævo ex Senatusconsulto Mediolanensi Urbi novus hic honos accederet, cùm in Italia nonnisi erigere caput tunc primum inciperent liberales disciplinæ, totumque illud seculum Scriptores assignent infantiæ literarum. Subsequenti-

bus

bus ætatibus viguisse hoc decus in nostra Urbe Baldus affirmat (*a*) inquiens: „ Civitas Mediolanensis ex consuetudine,
„ cujus contrarii memoria non existit, in-
„ telligitur apud se habere studium ge-
„ nerale ; idemque docet Ubertus Decembrius in exordio librorum de Republica ad Philippum Mariam Ducem Mediolani hæc habens: „ Fuit olim in hac
„ Urbe liberalium artium & Philosophiæ,
„ totiusque divinæ ac humanæ Sapientiæ
„ studium celeberrimum, si antiquæ fidem
„ damus historiæ, in quo magni Rheto-
„ res, Philosophi, & Poëtæ famosissimi
„ floruerunt. Ante Octaviani Cæsaris imperium patuisse hic publica gymnasia, ad quæ confluerent exterarum Urbium adolescentes, ut ad facundiam cæterasque nobiles disciplinas erudirentur, plurium Scriptorum auctoritas prodit. Inter advenas celebrioris nominis, qui ex hac literaria palæstra illustres prodierint, alii P. Virgilium, & Val. Maximum, alii Catullum Veronensem, Virginium Rufum, & Ovidium etiam Nasonem deprædicant. Quid de his singulis, cæterisque sentiendum sit, qui in Patriæ historiis sparsim oc-

(*a*) *Part. 5. cons. 77.*

occurrunt, ac si stipendia literis fecerint in hac Urbe, in qua tunc temporis liberales omnes disciplinæ colebantur, ut sub initium Merula profitetur, in præsens non vacat expendere. Publium certè Virgilium hìc studiis operam dedisse unanimi adeò scriptorum consensu traditur, ut Alciatus verosimilius putet amicam Virgilii necessitudinem cum Asinio Pollione inde ortam, quòd Pollio Proconsulare imperium Mediolani exerceret, quo ille tempore apud nos literas excolebat. Veteres Grammaticos id memorasse scribit hic Auctor (*a*), quos tamen mihi hactenus offendere minimè licuit. Testem nihilominus habeo antiquissimum Scriptorem præclari nominis, qui fidem suam interponere videtur satis dilucidis verbis, quamvis nondum (quod noverim) ab aliquo seriò perpensis. Is est Ennodius Ticinensis Episcopus seculo V. exeunte florens, qui in publico Mediolani gymnasio perorans, quo die Lupicinus, ex Sorore Nepos illius, Deuterii disciplinæ traditus fuit, sermonem circa medium ad Præceptorem ipsum convertens hæc habet: „ Respice Venerabilis Magister tot pro isto supplices „ ma-

(*a*) *Hist. Patr. lib.* 2. *pag.* 85.

„ manus, & in ſpe parvuli majores ejus,
„ me, teque conſidera. Genus eſt laudis
„ in Doctoribus diſcipuli eruditio ....
„ Maro veſter tantis Inſtitutores ſuos com-
„ mendavit, quantis ipſe notus eſt. Ex Ennodii itaque teſtimonio colligere poſſumus Virgilium Maronem Mediolani literas didiciſſe. Quo namque titulo Mediolanenſibus Auditoribus diceretur *Maro veſter*, quem patriâ Mantuanum fuiſſe omnibus conſtat, niſi altera illi veluti patria Mediolanum extitiſſet inſtitutione ſtudiorum? Præterea cùm abſque ulla hæſitatione Virgilium tanquam ſuum Civibus noſtris Ennodius commemoret, claro id argumento eſt conſtantem tunc temporis in hac Urbe famam fuiſſe, quòd Princeps ille Poëtarum verè hìc prima doctrinæ ſuæ rudimenta ſumpſiſſet, ac proinde gloria Mediolanenſibus gymnaſiis tanto diſcipulo parta in exemplum Deuterio proponebatur, ut ad diligentiùs Lupicinum erudiendum incitaretur.

Luculentum alterum documentum de publicis ſtudiis circa illam ætatem in Urbe noſtra vigentibus eſt Plinii Junioris auctoritas, qui Concivem ſuum interrogans ubinam addiſcendis literis labores impenderet,

deret, intellexit *Mediolani*, cùmque miraretur, quòd ad ingenium excolendum patriâ deceſſiſſet, in reſponſis habuit, nullum ea tempeſtate Comenſi in urbe Lycæum patére; quocirca tactus nobili invidia, ægroque animo ferens eximium hoc Patriæ ſuæ ornamentum deeſſe, proprio ex ære cenſus conſtituit, ut Comum quoque Præceptor conduceretur. Hæc omnia ipſemet teſtatur in Epiſtola XIII. Libri IV. ad Tacitum Cornelium. Johannes autem Maria Cattaneus in Commentariis ad eandem editis Mediolani anno MDVI. apud Alexandrum Minutianum, vèrbo *Præceptores* hæc ſubdit: „ Fuit enim Mediolanum olim Profeſſorum celebritate illuſtre, nam & ibi Virgilius Oratoriam didicit, & Albucius Novarienſis Rhetor declamavit, & Auguſtinus, qui poſtea ſuis virtutibus inter Divos relatus eſt, liberales diſciplinas profeſſus. Nec minori cum laude Urbis noſtræ eandem Epiſtolam Claudius Minoës illuſtrat.

Biblio-

Bibliothecam publicam Mediolani extitisse primo Æræ Christianæ seculo ex Plinii marmore eruitur. Aliæ etiam Bibliothecæ in hac Urbe antiquitus conditæ indicantur.

CAP. II.

BIbliothecas olim in uſu fuiſſe apud Romanos, quin immo æmulationem quandam inter Sapientiæ cultores enatam, ut ampliore Librorum pompa aulas inſtruerent, ex antiquis Scriptoribus & Cicerone ipſo pluribi diſcimus; ſeriùs invaluiſſe, ut publicæ fierent, tradit Cellarius ſuperiùs laudatus, qui earundem initium nonniſi ad Octaviani Cæſaris Ævum referri poſſe teſtatur. Hâc quoque laude non caruiſſe Metropolim noſtram apud Mediolanenſis hiſtoriæ auctores reperio. Vetuſtum marmor prodit Alciatus, quod rudioribus ſeculis in quatuor partes diſſectum fuit, ut in Æde Ambroſiana ſepulcrum Lothario Regi pararetur, quemadmodum in hiſtoria Patriæ Calchus affirmat (*a*). Exciſa proinde fuere barbaro penè temporum illorum furore verba quamplura; Sed ea peritiſſimi Alciati pa-

(*a*) *Lib.* 1. *pag.* 18.

tiens labor ita restituit, ut vix de immitis scalpri vitio dolere debeamus.

Rem totam ipse met narrat Libro II. Historiæ Mediolanensis (a) his verbis:
„ Libet referre latissimè cujusdam mar-
„ moreæ mensæ inscriptionem, tum quòd
„ in ea suorum ipse (Plinius Junior) Ma-
„ gistratuum quidam quasi Nomenclator
„ est, tum etiam quòd in Mediolanenses
„ præcipuam ejus largitionem ostendit.
Hæc est hujusmodi:

C. Plinius Lucii filius, olim veteri familia (veriùs Oufentinâ) *Cæcilius, Augur, Legatus, Proconsul, Præses Provinciæ Ponti, Consulari potestate in eam provinciam, & Imperatore Cæsare Nerva, Trajano Augusto Germanico, Curator alvei Tyberis, & riparum, & Præfectus Ærarii Saturni, Præfectus Ærarii militum, Quæstor Imperatoris, Sevir Equitum, Tribunus militum Legionis VI. Gallicanæ, Decemvir litibus judicandis, Thermas adjectis in ornatum sestertiis tercentis, & eo ampliùs in tutela, sestertiis ducentis testamento fieri jussit, & Libertorum suorum nominibus sestertiorum decies millies noningentorum sexaginta sex dedit, centum quinquaginta sex rei incrementum postea ad epulum plebis urbanæ voluit pertinere, his dedit in* ali-

(a) *Pag.* 125.

alimenta puerorum & puellarum plebis urbanæ sestertia centum, in tutelam Bibliothecæ sestertia centum.

„ Hic est splendidissimi Municipis titulus nostrâ diligentiâ restitutus in lucem. Nam veteres illi nostri, cùm Literæ bonæque Artes barbaris armis cessissent, rudes penitus quid ea mensa contineret, quòd ingentis magnitudinis eam videbant, in quatuor secuere partes, compositamque in Divi Georgii Ædicula, quæ in Ambrosiano delubro est, pro Cœnotaphio repósuerunt, ita in commissuris scalpello exesis notis, ut quandoque integer ordo desideretur. Verùm nos ex quibusdam vestigiis conjectati (nisi fallimur), veterum incuriam nostra solicitudine redemimus, quodque in ea præscriptis literis annotatum erat, maluimus hîc integrè referre, quod suspicabamur fore, ut plerique, quamquam docti, minus eam intelligerent. Bibliothecæ autem curam fuisse Cæcilio, vel ob hoc testimonium in promptu est, quòd Literarum studia quammaximè tum Mediolani florerent, Præceptoresque de publico conducti, etiam vicinorum Municipum liberos in-

„ ſtruebant: quam commoditatem Civi-
„ bus ſuis non fuiſſe Plinius ipſe quadam
„ epiſtola teſtatur.

Dubius hæſit Calchus ad noſtramne, an ad Comenſem Urbem inſcriptio hæc pertineret; potuit enim, ut ipſe ait, temporum aut bellorum tumultu, omnia ſuſdeque vertente, ad nos inde marmor transferri; Bibliothecæ autem apud Municipes ſuos Comenſes dedicatæ meminit Plinius ipſe Epiſt. VIII. Libri I. ad Pompejum Saturninum. Verùm cùm in hac Urbe, aſſerente ipſo Calcho, Vicarius à Trajano datus, proconſulari poteſtate imperaverit Plinius; cùm hìc repertum ſit marmor prægrande adeò, ut in quatuor partes diſſectum regiæ adornandæ ſepulcrali Arcæ ſuffecerit, ac propterea vix credibile ſit, tam longo præruptoque itinere huc fuiſſe delatum; cùm in hac inſcriptione mentio à Plinio fiat de ornatu ac tutela Thermarum, quas Mediolani à Romanis conditas certiùs, quàm Comi, ubi nullæ memorantur à Tatto diligentiſſimo illius Urbis Scriptore, ex Auſonio ſcimus, quid dubii eſſe poteſt in hac quoque Urbe ab ejuſdem Præſide Plinio iſtud amoris erga literas teſtimonium fuiſſe relictum? Porrò Al-

Alciatus, vir emunctissimæ naris, id adeò constanter tenet, ut præter ea, quæ jam retulimus vulgata libro secundo Historiæ Patriæ, in altero quoque opere ab ipso elaborato, *Monumentis* videlicet *antiquis Mediolanensibus illustratis* invictè pro patria pugnet. Non ingratum fore Lectoribus reor, si quæ ad hoc pertinent, ex inedito adhuc manuscripto in lucem producam. Scribit itaque paulò post initium (*a*): „In Ambrosii Templo quamplurima „ vetustatis insignia adsunt monumenta; „ ex quibus primum locum tribuere Pli„ niano huic visum est, quod ejus erga „ Cives nostros munificentiæ perpetuum „ testimonium præstet; nam quamvis in „ Epistolis ad Caninium libro septimo, „ & ad Pompeum Saturninum libro pri„ mo largitionis à se in Rempublicam Co„ mensem collatæ mentionem faciat, ta„ men de hac non sentire eum, illæ præ„ scriptæ notæ T. F. I. arguunt, quibus „ hanc ex Testamento fieri jussam osten„ ditur, cùm illa à vivente facta esset. „ Ad hæc, se sestertium decies Comensi„ bus largitum attestatus est, cùm in hac „ mensa hanc quantitatem præstitam non

B 3 „ ap-

(*a*) *Fol.* 18.

„ appareat. Accedit his, quod ex vecti-
„ gali fundo eam pecuniam deberi Civi-
„ bus suis voluit, at nostris, ex nomini-
„ bus, idest ære alieno Libertorum suo-
„ rum pendi constituit, penes quos sester-
„ tium nummum sexagintasex millia lo-
„ caverat, ut ex ejus summæ incremen-
„ to, seu Triente usura, denarii DCLVI.
„ in epulum plebis Urbanæ præstarentur.
Huc usque Alciatus.

Adde, quòd Comenses ipsi nunquam sibi in animum induxere, ut ne minimùm quidem huic nostræ gloriæ refragarentur. Quin immo Aloysius Tattus, sacrorum Annalium Comensis Urbis conditor, qui omnia ad patriæ suæ decus illustria relegit antiquitatis vestigia, cùm de hoc marmore verba facit, illud Mediolano ingenuè adjudicat, trahitque in laudem optimi Concivis sui, pluribus liberalem erga Cives nostros Plinii amorem commendans, quòd Thermas, annuum Plebi Epulum, Collegium Puerorum ac Puellarum, Bibliothecam denique ad Reipublicæ Mediolanensis utilitatem, ac ornamentum, non secus ac Comi vivens fecerat, constituto pingui censu moriens aut erexerit, aut locupletaverit.

Per-

Perseverasse hunc Urbi honorem atque annuum censum usque ad tempora S. Monæ Archiepiscopi, qui sub Severo Imperatore Mediolanensem Ecclesiam moderabatur, Auctor est Ripamontius, qui libro II. Decadis I. mores illius ævi describens, à studiis exorditur inquiens: „ Tum literis, & Sapientiæ, cæterisque bonis artibus honos habebatur. Namque præter decretum annuum in Ingenuorum alimenta vectigal, etiam regia librorum copia prostabat Mediolani, quemadmodum quidam clarissimi Scriptores perhibent. Eadem repetit Bosca in libro *de origine & statu Bibliothecæ Ambrosianæ* (*a*). Nec profana duntaxat Bibliotheca primis iis Æræ Christianæ seculis in Urbe hac nostra publico usui patuit; compertum siquidem habemus ex Petro Galesinio, Viro egregiis pro Ecclesia Mediolanensi perfuncto laboribus, adeòque S. Carolo Borromæo Archiepiscopo mirificè charo, in epistola, quam scripsit ad eundem Ampliss. & Religiosiss. Cardinalem, quæque præfixa est Homiliario Ambrosiano Stephani Leinatii Antuerpiæ excuso anno MDLXXV. Bibliothecam quoque Eccle-

(*a*) *Pag.* 6.

siasticam Mediolani conditam fuisse à primis hujus Ecclesiæ Præsulibus, ut plurimùm in Græcia natis, „ ubi Ecclesiastica
„ tunc maximè studia florebant, qui in
„ christianarum disciplinarum scholis stu-
„ diosè versati hoc valde curavere, ut
„ quo sibi commissa Ecclesia instructior
„ esset atque ornatior, ad ejus splendo-
„ rem Literarum lumen adhiberent, com-
„ paratâ copiâ codicum, quos posteritati
„ majores reliquerant. Ex hac autem Bibliotheca Mediolanensi, testatur memoratus Galesinius, id subsidii accepisse S. Ambrosium „ ut Origenis, Philonis Hebræi,
„ Hippolyti; Eusebii, cæterorumque an-
„ tiquissimorum hominum Græcorum,
„ quorum sapienter selectas sententias,
„ & verba pene consectatus est, moni-
„ menta literis expressa sibi ad scribendi
„ proponeret imitationem. Eadem tradit de vetustis Conciliorum Actis, necnon divinis Bibliorum libris, & iis „ quos
„ Græcè Septuaginta illi duo viri divini-
„ tus interpretati sunt, & illis, quos Theo-
„ dotio ac Symmachus Græcos præterea
„ fecerunt, huc antea omnibus advectis;
„ siquidem eorum utriusque interpreta-
„ tionem sacris tractandis literis aliquan-
„ do

„ do is adhibet; & illorum quoque Sep-
„ tuaginta duo Interpretum codices per-
„ petuò sequitur, quos Episcoporum an-
„ tecedentium procuratione è Græcia
„ comportatos, in Ecclesia Mediolanensi
„ extitisse, annalibus traditum est. Denique se in ea esse opinione constanter asserit, quidquid à tanto Ecclesiæ Doctore ex antiquis Scriptoribus in præclarissima ab ipso confecta volumina derivatum est, non aliunde fuisse desumtum, quàm ex veteribus monumentis in hac Ecclesia asservatis, quorum insignem acervum in Bibliotheca Ecclesiastica Mediolanensi congestum, minimè à veri ratione alienum profitetur. Id verò, quàm illustre vestigium sit Mediolanensium studiorum, nemo non intelligit; cùm tam citò Præsules nostri curam susceperint comparandæ literariæ supellectilis, quæ sacris Cleri studiis inserviret, illudque commodum huic Ecclesiæ præstaret, ut non tam splendore dignitatis, quàm divinarum Literarum cultu cæteras anteiret.

Alteram antiquissimam Bibliothecam refert Puricellus in Dissertatione Nazariana cap. II. num. II. Ait enim quòd „ Mi-
„ chaël Pizolpassus anno Domini MCD-
„ XXXVIII,

„ XXXVIII. cùm varia legisset opuscula
„ in veternosis, ut ipse scribebat, codi-
„ cibus, qui apud Bibliothecam Illustris-
„ simi Pontificis Ambrosii (hæc utique
„ Bibliotheca tunc penes Ambrosianam
„ Basilicam erat, & perinsignis) pulveru-
„ lenti & tineati jacebant, id consilii ce-
„ pit, ut ex iis codicem curaret unum
„ eleganter exscribendum, quem Fran-
„ cisco Pizolpasso tunc temporis Archie-
„ piscopo nostro, cujus erat nepos, grati
„ animi ergo nuncuparet.

An eadem hæc foret, quam ferme à primordiis Ecclesiæ Mediolanensis extructam superiùs retulimus, divinare non licet, cùm vix credibile sit superesse illam potuisse incendiis, rapinisque, ferali Barbarorum irruptione, afflictæ huic Patriæ nostræ toties illatis. Neque publicam item tunc temporis fuisse affirmaverim; pulverulenti siquidem & tineati codices à Picolpasso reperti, potiùs contrarium evincunt. Id saltem in egregiæ Mediolanensium indolis commendationem vergit, dilucidè hinc colligi, quòd statim ac ab incondita bellorum ira, rudiumque temporum iniquitate se se redimere valuere, primam propemodum restaurandis literis

cu-

curam impenderint, & venerandæ antiquitatis codices, quibus pensari posset longa scientiarum jactura, veluti pretiosas immanis naufragii tabulas, in unum collectas, tutis sedibus collocaverint. Ditissimæ hujus Bibliothecæ à Puricello indicatæ præclaræ quædam reliquiæ servantur adhuc religiosâ custodiâ in vetustissimo Archivo Canonicorum Basilicæ S. Ambrosii, quorum numero (ut id etiam obiter innuam) se adscriptos esse Pontificio diplomate, summo ducunt honori Collegii mei Doctores. Cistercienses quoque Monachi in eodem Templo sacra peragentes, qui hoc potissimum seculo nobilem eam solicitudinem animo complexi sunt, ut non tam amplissimam Cœnobii sui Bibliothecam selectis libris instruerent, sed antiquissimas quoque membranas diligenter exscriptas, & chronologica serie digestas, maximo literariæ Reipublicæ beneficio in ordinem redigerent, parte non modica veterum codicum superioribus ætatibus ibidem congestorum ditati fuere, inter quos peculiari memoria recensendus est præstantissimus ille *Josephi Hebræi de Antiquitate Judaica*, quo nihil insignius in universa Europa hucusque in-

no-

notuisse eruditissimus Eques Marchio Scipio Maphæus asserere non dubitavit in suo artis Criticæ Diplomaticæ apparatu nuperrimè typis commisso (*a*). Contextus siquidem totus est ex cortice Niliaco, seu Philyra, Latinisque Langobardis literis exaratus. Eundem in præsenti custodit Ambrosiana Bibliotheca, secretioribus Pinacothecæ scriniis inclusum, liberale donum Cœnobitarum Cistercensium, qui pretiosissimum hoc longævæ antiquitatis monumentum Federico Cardinali Borromæo, cùm studiosa sedulitate libros undique exquireret, munificè obtulere. Autographum id esse Rufini Aquilejensis censuit etiam Conradus Gesnerus, ubi in Bibliotheca sua Tiguri edita anno MDLXXXIII. opera illius recenset; at præterquamquod valde dubium est, ac fortasse etiam omnino à vero abhorrens, librum hunc Josephi Hebræi in Latinum unquam sermonem à Rufino fuisse translatum, Langobardici characteres, qui longo post temporis intervallo ab ejusdem ætate invaluere, autographi hujusmodi opinionem manifestè refellunt, sicuti etiã conjecturam aliam à Puricello produ-
ctam

(*a*) *Lib.* 2. *pag.* 78.

ctam (*a*), minimèque futilem creditam à Petro Paulo Bosca (*b*), quòd nempe ad Mediolanensem Urbem delatus fuerit ab Attila postquam Aquilejam evertit; ut enim doctissimus Mabillonius in itinere Italico de nostra hac loquens Bibliotheca, atque hunc codicem memorans, scitè animadvertit (*c*), oculato hoc seculo id eruditis imponi facilè nequit.

Inter celebriores temporum superiorum numerari meritò debet Bibliotheca Metropolitanæ hujus Ecclesiæ, quæ adhuc referta est permultis vetustis codicibus in membrana descriptis, ac libris rarioribus, primo nascentis typographiæ seculo impressis, tantòque in pretio habetur à civibus, exterisque, ut nobilissimum Canonicorum, quos Ordinarios appellamus, Collegium, eidem custodiendæ, excipiendisque, qui illuc confluunt studiorum gratiâ Literatis Viris, doctum aliquem ex eodem Ordine Præfectum perpetuò designet. Quo tempore aut Auctore coaluerit, prorsus ignoratur; cùm nullæ antiquæ tabulæ historiæque primordia illius re-

(*a*) *Differt. Nazar. cap.* 64. *n.* 35.
(*b*) *De orig. & statu Bibl. Ambros. pag.* 10.
(*c*) *Pag.* 12.

recenseant. Summa retroactis ætatibus fama viguisse ex eo conjicere possumus, quòd insignes doctrina & dignitatibus viri per varia temporum intervalla curaverint, ut selectiorum voluminum copia, quam viventes comparaverant, atque in deliciis habuerant, post obitum ibidem reconderetur. Ex iis, qui literarias has merces auxere, tres memoriæ proditos vidi, Franciscum Picolpassum Juris & bonarum omnium disciplinarum peritia clarissimum, atque ad Archiepiscopalem hanc Sedem anno MCCCCXXXIII. translatum, qui universos codices suos Metropolitanæ Bibliothecæ legavit. Eorum postmodum partem nobiliorem, elegantissima videlicet pergamena volumina Federicus Cardinalis Borromæus, teste Bosca (*a*), à primariis Templi maximi Mystis gratiosè obtinuit, ut Ambrosianam recentissimè ab ipso conditam pretiosiùs ornaret. Præclarum Picolpassi exemplum proximè secutus est Franciscus Philelphus, ætate sua ferme pro oraculo à Mediolanensibus habitus; Illius ultimas tabulas offendere mihi licuit cùm Metropolitanum Archivum lustrarem, in iisquè exaratis anno MCCCC-

LXXIII.

(*a*) *Libro cit. pag. 46.*

LXXIII. inter alia permulta, quæ rei domesticæ vitæque illius illustrandæ lucem non modicam afferre possunt, statutum reperi, ut libri omnes Græci, Latini, ac manuscripti cederent in partem Federico Francisco filio suo legitimo, ex Laura Magdalena de Mazorinis tertia uxore suscepto, ipsoque deficiente in Metropolitanam Bibliothecam inferrentur, quod etiam peractum esse, signati ipsius nomine (si bene memini) codices docent. Postremò ingentem in modum ejusdem scrinia locupletavit S. Carolus Borromæus, qui migraturus ad Superos molem omnem librorum suorum liberali munere Canonicis Metropolitanæ hujus Ecclesiæ reliquit, ut refert Glussianus (*a*), earumque nonnullos insignioris notæ enumerat Bosca laudatus (*b*).

Opportunus hic locus videri posset, ut de Bibliotheca quoque Ambrosiana, quæ publico in præsens commodo patet, summâ studiorum omnium utilitate, sermo institueretur. Satius tamen arbitror ordinem temporum sequi, eamque inferiùs per compendium enunciare, cùm integro jam

(*a*) *In Vita lib. 7. cap.* 13.
(*b*) *Ubi supra.*

jam volumine ejuſdem inſtitutionem, atque incrementa memoratus Boſca deſcripſerit.

Novas Athenas appellatam fuiſſe Mediolanenſem Urbem, aut ſaltem partem illius, Hadriano imperante, contra celebres Scriptores defenditur.

CAP. III.

VEnio jam ad eximium illud honoris vocabulum, quo donatam Mediolanenſem Urbem, aut ſaltem aliquam illius partem innuebat Cellarius, ut videlicet *Novæ Athenæ* appellaretur. Hujus rei indubium teſtem habemus Romanæ ætatis lapidem, quem in Ambroſiana Baſilica reconditum primus (quod ego noverim) vulgavit Petrus Appianus in univerſali Inſcriptionum collectione edita Ingolſtadii anno MDXXXIII. Hanc Inſcriptionem ſicuti & cæteras Galliæ Ciſalpinæ ex Archetypo deſumptas ad illum ſe miſiſſe teſtatur in præfixa Operi epiſtola Johannes Choler. Poſita eſt autem ſub pag. XXIX. in hunc modum:

IMP.

IMP. CAESAR. T. AELIUS. HADRIANUS.
ANTONINUS. AUG. PIUS. CONS. III.
TRIB. POT. P. P.
AQUAEDUCTUM. IN. NOVIS. ATHENIS.
COEPTUM. A. DIVO. HADRIANO.
PATRE. SUO. CONSUMMAVIT.
DEDICAVITQUE.

Eandem in Opus ſuum Inſcriptionum antiquarum tranſtulit Gruterus loco à Cellario indicato. Cluverius verò in Italia antiqua (*a*) inter cætera monumenta, quæ vetuſtam hujus Inſubrum Metropolis magnificentiam & ſplendorem teſtantur, hanc unam dignam cenſuit, ut ab ipſo, tanquam præcipuum Mediolanenſis Urbis decus, referretur. Sanè cùm ſupra reliquas Græciæ Urbes ſcientiarum laude Athenæ florerent, Athenarum nomen honoris gratiâ translatum eſt ad Civitatum illarum Elogium, quæ artium liberalium doctrinæque præſtantiâ celebriùs excellerent. Hinc Alcuvinus Caroli Magni Præceptor, cùm Princeps ille, literarum amore ſuccenſus, in Cæſareo Palatio Scholam condere meditaretur, non alia ratione vividiùs incitari poſſe credidit ad opus tam nobile proficuumque perficiendum, quàm ſi eidem memoraret, hoc inſtituto evaſu-

C ram

(*a*) *Lib.* 1. *cap.* 24.

ram Galliam *Novas Athenas*; Ita enim in Epiſtola X. ad Regem ſcribit, *plurimis veſtræ intentionis ſtudium ſequentibus forſan Athene nova perficeretur in Francia*. Aliud longè remotius exemplum profert Chriſtophorus Cellarius, qui in antiqua ſua Geographia (*a*) dignitatem Urbis Remorum *Durocotori* ex Strabonis deſcriptione referens, hæc ſubjungit: „Addimus aliam „ aut parem ſuperiori, aut illuſtriorem „ etiam, quam ex ſtudiis literarum ha„ buit. Cornelius Fronto ex Hadriani ſe„ culo Rhetor & Grammaticus, referen„ te P. Coſentio, itidem vetere Gramma„ tico, dixit: *Illæ veſtræ Athenæ Duroco„ toro*. Quid glorioſius quàm Athenis, „ matri artium liberalium ac diſciplina„ rum comparari? Ac deinde Urbem noſtram commemorans proſequitur „ Medio„ lanum quoque, antiqua ſedes ſtudio„ rum, Inſcriptione ejuſdem ſeculi ſub „ Antonino Pio facta apud Gruterum, „ *Novæ Athenæ* adpellatur; ut adeò in „ ſummis laudibus provinciarum cenſea„ tur, ſi ſtudio ſapientiæ & doctrinæ, „ Athenienſes, principem in literis popu„ lum, æmulati fuerint. Capite autem IX.
Me-

(*a*) *Lib. 2. cap. 3.*

Mediolanensis regionis Geographiam antiquam illustrans repetit: „ Liberalium „ studiorum sedes fuit hoc Municipium, „ adeout inde Novarum Athenarum no- „ men acceperit. Videtur (ex Inscriptio- „ ne jam relata) pars Municipii vel Vi- „ cus, in quo domicilia literarum erant, „ id augusti nominis tulisse.

Eruditissimus Magni Dictionarii Geographici gallicè editi Auctor Bruzen la Martiniere verbo *Athenes* conformi ad Cellarium sententia tradit ob præstantiam studiorum, quæ Mediolani florebant, Trajano imperante, inditum eidem fuisse gloriosum nomen *Novarum Athenarum*, nec diffitetur potuisse partem aliquam ex Urbe tantummodo hoc titulo insigniri, ubi videlicet frequentiora paterent gymnasia, ut Cellarius opinabatur; ita enim in Insula *Delos* peculiaris locus *Olympiejon* appellatus, extructusque sumptibus Hadriani Imperatoris, ab Atheniensibus dicebatur *Novæ Athenæ Hadrianæ*. Insulam siquidem illam Athenienses quoque incolebant, ut ex pluribus antiquis inscriptionibus constat. Tillemontium, ait, in dubio reliquisse (*a*) an Aquæductus ab Hadriano incœptus,

 &

(*a*) *In Adriano art.* 16.

& ab Antonino Pio anno CXL. consummatus in *Novis Athenis*, ad Urbem aliquam Liguriæ spectet, an adscribendus sit Insulæ Delos, in qua exornanda plurimum æris insumpsit. Sed nullum dubio locum esse constanter affirmat, cùm in Mediolanensi Urbe repertus sit lapis, clarèque ostendat non adeò longè petendas esse has *Novas Athenas*; præcipuè cùm Stephanus in Liguria quoque *Athenarum* Urbem enumeret, & Eusebius, quem sequitur Tillemontius, quamplures afferat Aquæductus ab Hadriano fuisse constructos.

Sed, ut rem candidè agam, fateri opus est nonnullos etiam magni nominis Viros huic Mediolanensium gloriæ apertè adversari. Joseph siquidem Scaliger (*a*) Isaaccus Casaubonus (*b*), & Johannes Meursius (*c*) non de Mediolano, sed de Athenis Atticis marmor enunciatum loqui asseverant. Attamen quid solidi fundamenti habeat decretoria hæc eorundem sententia, prorsus non video. Meursius, qui in-

(*a*) *De emendatione temporum lib.* 5.

(*b*) *In Comment. Hist. Aug. fol. mihi* 36. *num.* 8.

(*c*) *De Fortuna Athenarum cap.* 10. *in Gronovii Thesauro.*

intrepidè ait: *non assentior viris doctis, qui Athenis in Liguria hæc adscribunt*, nihil validius profert, quàm quod Scaliger jam armaverat, idemque præstat Casaubonus, unicè acutissimi illius Scriptoris prætexens auctoritatem. Scaliger verò, ut ab hac nobili honoris possessione Mediolanenses depellat, duobus hisce argumentis innititur; Primum est, quòd cùm ex Dione & Eusebio notum sit Græcas Athenas pulcherrimis Ædificiis ab Hadriano fuisse exornatas, idcirco putet easdem in veteri inscriptione Mediolanensi dictas *Novas Athenas*; at quia probè intelligebat Vir Sapientissimus huic conjecturæ potiùs, quàm rationi, eam minimè vim inesse, quæ implexum ab ipso nodum resolveret, causâque cedere hanc Metropolim juberet, difficultatem ingenuè fatetur, sed intactam relinquit inquiens: *Sed aliquis quæret; Quid Mediolano cum novis Athenis Hadriani? Equidem nescio*. Pergit tamen alterum argumentum proferre ex Manilio, infimi Ævi Scriptore, grecum illius carmen recitans, quod latinè Meursius reddit:

Qualis Erechtheos pestis populata colonos
Extulit antiquas *per funera pacis* Athenas,

 cùm

cùm enim de peste illa Auctor hic agat, quæ grassata est exacto bello Peloponesiaco, arbitratur Scaliger discriminis causâ, à Manilio appellatas *antiquas*, quia *novæ* sua ætate dicerentur.

Hæc universa vis censoriæ sententiæ. Verùm, quàm frigida, imbellisque sit ad evertendum insigne hoc Mediolanensium studiorum monumentum, tot celebrium Scriptorum favorabili testimonio firmatum, levi etiam manu tentata dignoscitur. Num enim liberalem omnem Hadriani munificentiam Græcæ Athenæ absumpsere? Quot alibi splendida excelsi animi sui vestigia Augustus ille Romani Imperii amplificator reliquit? Dionem ipsum testem habemus, qui in ejusdem vita hæc profatur. „ Socias Urbes, atque subditas „ Imperio Romano, ex quibus multo plu„ res, quàm ullus unquam Imperator vi„ dit, magnificè juvit, easque aquis, por„ tubus, frumento, operibus publicis, „ pecunia, honoribus, cæterisque rebus „ auxit, atque ornavit. Cur ergo Mediolani quoque, Urbe Principe, & Romæ tam proxima incipi ab Hadriano Aquæductus non potuit, qui postmodum ab Antonino perficeretur? Certè dum inscriptio-

tionem Mediolanensem attentiùs perlego, loqui eam video de Urbe, quæ jam ante Hadrianum ipsum, & Antoninum præclaro Novarum Athenarum titulo insigniretur, ait enim *Aquæductum in Novis Athenis cœptum à D. Hadriano*. Hanc autem verosimilius quisque affirmabit non aliam fuisse, quàm Mediolanum, vel ob celebritatem studiorum, quæ superiori ad hos Cæsares ætate hìc vigebant usque ad invidiam gentium finitimarum, ut recitata Plinii Epistola testatur, vel ob frequentiam Græcorum, quos in hac regione sedem fixisse tum florente Romanà Republica, tum Julio Cæsare imperante jam supra dixi, adeò ut translata apud nos Græcia videretur, proindeque hæc Metropolis, *Novæ Athenæ*, nuncuparetur. Græcas Athenas neque post Hadriani ævum ejusmodi vocabulo fuisse donatas Spartianus docet, qui peculiarem hujus Cæsaris amorem erga Urbem illam, & magnificas ab ipso extructas ibidem Ædes commemorans, *Hadrianopolim* postmodum dictam constanter affirmat. Non itaque eidem congruit inscriptio, quæ in alieno & tam longè dissito loco reperta, alienum etiam ab illius ætatis appellatione nomen præ-

fefert. Quod attinet ad Manilii carmen, miror à Scaligero, viro tam docto, ex illo verbo *antiquas* inferri potuiffe, quòd *novæ* illius ætate dicerentur. Cur non enim alia prorfus intentione apponi Athenis à Poëta nomen id potuit, vel ob remotiffimi ab ejus ævo temporis immane intervallum, vel comparatione florentis tum Athenarum imperii, quod repetitâ fuccedentium bellorum injuriâ periiffet, ita ut *antiquæ* vocarentur *Athenæ*, quod nihil ferme de veteri gloria illa ac fortuna Athenienfium, cùm fcriberet, fupereffet? Præterea, etiam fi liberaliter id indulgeamus, quid ad antiquam Mediolani infcriptionem *Novæ Athenæ* Manilii, quem infimi Ævi Scriptorem ipfemet Scaliger profitetur? Afferendum fuiffet Athenis id vocabulum feculo Hadriani vel Antonini, quod tamen Spartiani auctoritati repugnare jam vidimus. Inviolatum itaque perftat Urbi Mediolanenfi eximium hoc decus. Sed ne in patriæ caufa perorans fufpicione aliqua apud eruditos laborem, præftat hujus marmoris vindicias audire ab extero fimul & fagaciffimo Scriptore Claudio Salmafio (*a*). Adorfus ille, poft immenfum Cafauboni

(*a*) *In Comm. ad Aug. Hift. fol. mihi* 53. *n.*8.

boni laborem in Auguſta hiſtoria illuſtranda, eandem novis Commentariis exponere, ubi ad illum Spartiani textum in Vita Hadriani pervênit, *partem Athenarum*, in cujus Commentario inſcriptionem Mediolanenſem ad Atticas Athenas transfert Caſaubonus, iſta reponit: „ Ad Athenas, „ quod attinet, cùm illam Urbem multis „ operibus inſtauraſſet Hadrianus, partem „ Urbis, quæ maximè illis ædificiis orna- „ ta fuit, *Hadrianopolim* nuncupavit. Er- „ rant Viri docti, qui Novarum Athena- „ rum nomine partem illam Urbis, quam „ ſplendidis ædificiis ornavit Hadrianus, „ inſignitam fuiſſe cenſent. Quid enim „ hoc ad honorem Hadriani, ſi Urbs illa, „ aut pars Urbis dicta fuit *Novæ Athenæ*? „ Sed nec inſcriptio illa, quæ Mediolani „ extat, & Novarum Athenarum memi- „ nit, quicquam ad has Athenas Atticas „ pertinet. Primùm, unde Athenis Me- „ diolanum hæc inſcriptio? Deinde, quis „ credat inſcriptionem Latinam in Urbe „ Græca fuiſſe poſitam? Athenas Urbem „ in Liguribus ponit Stephanus, qui in „ recenſione Urbium, quibus hoc nomen „ inditum, Τετάρτα Λιγύων facit, & illæ ſunt „ fortaſſe *Novæ Athenæ*, in quibus cœptum

„ ab Hadriano Aquæductum, & ab Antonino Pio consummatum loquitur illa inscriptio. Nihil etiam ad rem facit, quod Vir summus observat animadversionibus in Eusebium; cùm locum in Delo Insula sumptibus Hadriani Ædificiis instaurassent Athenienses, *Novas Athenas* vocaverunt; non enim simpliciter *Novas Athenas* illi loco nomen indiderunt, sed *Novas Athenas Hadrianas* .... Falsum igitur Athenas, aut ullam partem Athenarum post Hadriani instaurationem dictas esse *Novas Athenas*, cùm planè ac disertè scribat hìc Spartianus, *Hadrianopolim*, partem Athenarum fuisse dictam. Hactenus Salmasius, quem adhuc juvenem ipsemet Scaliger & Casaubonus non solùm admirati sunt, sed etiam professi fuere, se à literarum ejus lectione semper doctiores discessisse, ut refert Reinesius (*a*).

Flo-

(*a*) *In Var. Lect.* 1. 6.

Florentium in hac Urbe studiorum seculo IV. insigne argumentum ex S. Augustino publico Mediolani Præceptore.

CAP. IV.

NUllum hactenus insignius Mediolanensium studiorum monumentum productum est, quod par esse possit Sancto Augustino, quem universa Ecclesia, ut præcipuum Doctorem colit, nostra autem Civitas publicum quoque magistrum habuisse gloriatur. Tanti est hic docuisse Augustinum, ut extollendæ supra cæteras Italiæ Urbes (si Romam excipias) hujus Metropolis gloriæ, hæc una sufficeret laus. Neque verò me panegyricas laudes summo huic Præceptori texere velle quisquam arbitretur; id enim alienum est ab historico hujusmodi Commentario, fusèque jam hoc præstitit Puteanus in libello *de Scholis Palatinis*, qui ferme totus in hoc argumento versatur. Nonnulla tantummodo innuere necessarium duco, quæ celebritatem studiorum illa ætate in hac Urbe florentium valeant illustrare. Et primò expendenda venit Legatio publico Civitatis nostræ nomine Romam missa ad ipsum

Urbis Præfectum Symmachum, ut viduæ Rhetoricæ artis Cathedræ dignus Institutor peteretur. Hæc omnia narrat Augustinus ipse libro V. Confessionum (*a*) *Posteaquam missum est à Mediolano Romam ad Præfectum Urbis, ut illi Civitati Rhetoricæ Magister provideretur &c.* Quis autem credat susceptum ab Urbe tota consilium, ut tam longo itineris intervallo primores Viri hinc legarentur, ipsiusque Præsidis Romani auctoritas & patrocinium imploraretur, nisi de conservando præclarissimo Metropolis hujus decore, studiis videlicet, præcipuo hìc honore florentibus, felicique majorum successione publicæ veluti fidei commissis, actum fuisset? Præterea, cùm datus sit huic Urbi Augustinus, quis opinetur voluisse illum è domina terrarum Urbe recedere, ubi jam eximia cum laude Rhetoricam artem profitebatur, nisi ad æquale saltem, si non altius, magisterii subsellium se promovendum existimasset? Præcipuè cùm doctrinæ suæ conscius, & adhuc *Manichæis vanitatibus involutus*, lucrum sollummodo ac inanem gloriam solicitè consectaretur, ut ipsemet pluribi, lachrymis atramentum inspergens, fatetur. Demum, so-

(*a*) *Cap.* 13.

solemnis illa inauguratio studiorum, quæ ab ea usque ætate vigebat, ut delectus ad institutionem literariam juventutis novus præceptor coram publica Concione, ac Præside ipso Urbis Mediolanensis perorans, quoddam doctrinæ suæ periculum faceret, quanto hìc in flore ac pretio studia tunc forent, abundè testatur. Id quoque ex Augustino discimus, qui libro tertio contra literas Petiliani scriptum reliquit, se in auspicali studiorum oratione complexum fuisse laudes Consulis Bautonis (hujus Consulis meminit etiam S. Ambrosius in epistola ad Eugenium Imperatorem) inquiens: *Cùm ego Mediolanum ante Bautonem Consulem venerim, eique Consuli Kal. Januarii laudem in tanto conventu, conspectuque hominum, pro mea tunc Rhetorica professione recitaverim &c.* Dolendum quidem est nullum nobis superfuisse monumentum, quo dignosci queant, vel in patriis hisce gymnasiis studiorum leges, vel nomina Præceptorum, qui procul dubio ante, ac post Augustinum publico decreto erudiendis ad liberales disciplinas adolescentibus insudavere; cùm vix Flagrium Manlium Mediolanensem Valentiniani Cæsaris Præceptorem, interpretatione etiam

Geor-

Georgicorum Virgilii celebrem, Calchus eo ſeculo memoret, & Verecundi Grammatici nomen nobis ſervaverit Auguſtinus ipſe, qui ejus opera uſus eſt, cùm ad Briantæos colles ſe recipiens piis meditationibus Autumni bimeſtre impenderet, ut ad Baptiſmum ſe pararet, dimiſſione muneris ſui ab Urbis noſtræ Præfecto, exeunte Octobre, impetrata. Sed fortaſſe tanti Doctoris fama aliorum gloriam obduxit, cùm unus nobis inſtar omnium eſſet Auguſtinus, quo nihil illuſtrius Mediolanenſium famæ relinquere potuit antiquitas, aut vovere & ſperare poſteritas, ut ajebat Puteanus. Meritò itaque eidem à Republica Mediolanenſi in Scholis Palatinis decreta eſt ſtatua, quæ adhuc perdurat adjecta Epigraphe, digna, ut in publicam lucem producta longiùs innoteſcat:

AUGUSTINUS, HIC HUMANA DOCENS, DIVINA DIDICIT.

Recitari etiam meretur, quod in commendationem ſtudiorum Mediolanenſium præfatus eſt Hieronymus Boſſius Ticinenſis, publicus Mediolani Eloquentiæ profeſſor, cùm pro hac ipſa decernenda S. Auguſtino ſtatua apud primarios Urbis noſtræ Proceres, collectumque populum decla-

clamaret: „ Veſtra profectò ſingularis glo-
„ ria eſt, Viri Mediolanenſes, quòd hanc
„ Palatinam Academiam, ab ultimis pene
„ hujuſce Civitatis auctoribus, ſummo
„ erga bonas artes, ac unam præcipuè
„ erga Eloquentiam inſtitutam, non ſolùm
„ ad hunc uſque diem ſtare, ſed magis
„ etiam ac magis florere ſemper voluiſtis.
„ Quippe immanis barbarorum vis, ac
„ ipſa longi temporis ætas facilè potuit
„ cuneatam Theatri molem, Circum, pe-
„ riſtyla marmoreis ſignis exornata, Her-
„ culeas Thermas, & reliqua ocioſorum
„ hominum oblectamenta demoliri, quia
„ rerum ejuſcemodi curam Mediolanen-
„ ſes, ut viri ſunt induſtrii, & ab omni
„ ocio alieni, aut nullam, aut parvam ad-
„ modum ſuſceperunt. Contra verò nulla
„ annorum, invadentiumque hoſtium in-
„ juria, Palatinam Muſarum ſedem detur-
„ bavit, quia ſumma cum virium & ani-
„ morum contentione vos hanc ſemper
„ ſtrenuè adeò ſartam tectam conſervaſtis,
„ ut omnibus liquere potuerit, eos eſſe
„ Mediolanenſes, qui cùm ſummum ho-
„ norem bonis diſciplinis habeant, iiſdem
„ quoque velint ad Reipublicæ bonum
„ ſuos juvenes informari &c. Quæ fusè
pro-

prosequitur omitto, cùm legi possint in oratione ejusdem, anno MDCXXII. typis edita Mediolani. Id tantùm adverto, in recitatis verbis innui ab hoc Auctore celebre carmen Ausonii Poëtæ & Consulis, qui eodem cum Augustino seculo florens, & præclarissimæ hujus Urbis præstantiam metro describens, cæteris ornamentis Eloquentiæ laudem præponit, Palatinasque arces commemorat, à quibus inviolatam seculis omnibus Palatini nominis gloriam publicæ nunc etiam vigentes Scholæ traxere; quo circa etiam earundem parietibus insertus est parius lapis, insigne hoc antiquitatis, decorisque sui testimonium insculptum referens, Ausonii nempe Epigramma:

En Mediolani mira omnia copia rerum,
Innumeræ, cultæque domus, facunda virorum
Ingenia; *antiqui mores; tum duplice muro*
Amplificata loci species, populique voluptas,
Circus, & inclusi moles cuneata Theatri;
Templa, Palatinæq; Arces, *opulensque moneta,*
Et Regio Herculei celebris sub honore lavacri,
Cunctaque marmoreis ornata Peristyla signis,
Mœniaque in Valli formam circumdata limbo;
Omnia, quæ magnis operùm velut æmula formis
Excellunt: nec juncta premit vicinia Romæ.

Gym-

Gymnasiorum Mediolanensium celebritas Seculo V. & VI. S. Ennodii, & Cassiodorii testimonio comprobata.

CAP. V.

SEculum quintum sicuti Italiæ universæ, ita & literis fatale fuit; irruptione siquidem à Barbaris facta, cùm fœdo ubique tumultu omnia miscerentur, in partem improbæ vastationis raptæ fuere liberales disciplinæ, ipseque latinus sermo, peregrinorum idiomatum asperitate vitiatus, adeò elanguit defloruitque, ut nonnisi post decimum ab inde seculum ad pristinæ elegantiæ nitorem renasci potuerit. Quin immo tantum fuisse odium Hunnicæ gentis in Italiæ perniciem, ut de penitus obliteranda Latina lingua actum fuerit, Auctor est Petrus Alcyonius libro II. de Exilio, qui inducens Legatum cum Julio Medicæo colloquentem, hæc illius ori verba accommodat: „ In Bibliotheca „ nostra asservatur liber incerti auctoris „ græcè scriptus de rebus à Gothis in Ita„ lia gestis. In eo memini me legere At„ tilam Regem post partam victoriam, „ tam studiosum fuisse Gothicæ linguæ

D „ pro-

„ propagandæ, ut edicto ſanxerit, ne quis
„ linguâ Latinâ loqueretur, magiſtroſque
„ inſuper è ſua provincia acciviſſe, qui
„ Italos Gothicam linguam edocerent.
Nihilominus veſtigium aliquod vigentium adhuc per eam ætatem Mediolani ſtudiorum, ſub mitiore videlicet Theodorici Regis imperio, in S. Ennodii Epiſcopi Ticinenſis ſcriptis reperio. Frequens in illis mentio eſt Deuterii Grammatici, Viri ſpectabilis, publicique in hac Urbe Præceptoris, ut in adnotationibus apertiſſimè Sirmondus teſtatur. Quanta is doctrinæ præſtantia excelleret, metiri abundè poſſumus ex ſummis, quibus illum cumulat, laudibus tantus Antiſtes. Ubique ſiquidem eundem vocat *Doctorem optimum*, *Venerabilem Magiſtrum*, *ingeniorum limam*, *fabricatorem ſenſuum*, *doctiſſimum hominum*; Nonnulla hìc fuſiùs referre decerpta ex Ennodii operibus neceſſarium duco, ut inde clariùs innoteſcat, qualem calamitoſo etiam illo ſeculo ſtudiorum Inſtitutorem Mediolanum haberet. Laborabat fortaſſe oculorum morbo Deuterius; ad illum propterea Epiſtolam, quæ XIX. eſt, Ennodius dirigit, atque in ejus decurſu hæc habet: „ Tua, quæſo, lumina nube do-
„ loris

„ loris hebetantur, cujus tam clara sunt „ carmina, & qui lucem loqueris, de vi- „ sione causaris? Quàm timeo ne parcus „ in meritis tuis laudator inveniar? Tibi „ rectè adscribitur cunctis dare oculos, „ & obscurà mentium peregrino splen- „ dore radiare. In oratione pro Aratore ipsius discipulo, ita eum alloquitur: „ Te „ inter Cives, mei immemor, superba „ Delus adnumerat; Tu Castalii gurgitis „ lautus possessor incedis, & ego vix aren- „ tibus labiis stillantem guttam marcidi „ liquoris infundo. In altera, cùm Parthenius ejusdem ex sorore Nepos, publicum experimentum optimè exculti ingenii dedisset, Deuterio præceptori laudem intexens subjungit: „ Uberes tibi coram „ multis, emendatissime hominum, gra- „ tes refero, qui agnosci à me Parthe- „ nium institutione fecisti. O laudanda „ supra hominem tui virtus ingenii! Demum, ut quamplura his similia prætercam, Epigramma ad illum mittens, unico carmine universam ejusdem laudem complectitur inquiens:

Innumeris Doctor Dotibus ille cluit,

idest splendet, ut Vossius (*a*) & Laurentius

(*a*) *In Ethymologico ad hoc verbum*.

tius (*a*) exponunt.

Nec minus præclarum argumentum eſt, quanta tunc apud exteros opinione præſtantiæ Mediolanenſia florerent gymnaſia, Diſcipulorum in hanc Urbem confluentium nobilitas. Sex ab Ennodio enumeratos habemus aviti ſanguinis claritate inſignes, ex quibus cæteros conjicere licet; cùm ipſe tantummodo eorum meminerit, quos ſibi aut naturæ vinculo adſtrictos, aut amicitiæ officiis commendatos informari ſtudiis curabat. Lupicinum primò memorat, ex ſorore ſua Euprepia nepotem, quem, pro more illius temporis, Licerium quoque Firminum appellatum tradit Sirmondus ex nomine utriuſque Avi paterni, maternique, quorum ob ſummos Reipublicæ Magiſtratus egregiè geſtos celebris in Gallia fama vigebat. Parthenius ſubſequitur, alterius ſororis filius, quem Magiſtrum officiorum, ac tandem Patricium fuiſſe idem Sirmundus opinatur. Paterius inde, ac Severus occurrunt, de quorum ſumma nobilitate Ennodius ipſe fidem facit inquiens: *Ecce Paterius, & Severus ornamenta Curulium, & parentiva vocabula purpurarum, eruditionem* ori-

(*a*) *Amaltheonomaſtica*.

originariam in ipsis vitæ præstolantur exordiis; Paterii siquidem Patri, aut Avo, doctrinæ titulo, posita fuerat in Foro Trajano ænea statua, vivensque etiam summum eum honorem obtinuerat, ut ex Prætorio Præfecto, Petronii Maximi II. Consulis anno CDXLII. Collega declararetur, teste eodem Sirmondo. Memoratur item quidam Filius Eusebii, nobilissimi ab Ennodio dicti, quem curæ suæ commissum suprema voce precibusque Patris, in vitæ confinio degentis, ipsemet scribit. Demum profertur Arator, de quo loquens Sirmundus ait, se libenter accedere ad eam conjecturam, quod ille idem fuerit, qui Legationibus aliisque publicis officiis in aula clarus, postmodum S. R. E. Subdiaconus delectus est, Actaque Apostolorum versibus exposita coram Summo Pontifice Vigilio, plenaque Synodo, cunctis acclamantibus recitavit. Hos omnes Mediolanensibus gymnasiis nomen dedisse, sub insigni præceptore Deuterio dubitare non sinit Ennodius, qui in primo illorum ad studia ingressu præfatiunculam habens, dum Magistrum alloquitur, eum *Doctorem optimum, venerabilem* &c. vocat, qua nobili appellatione Deuterium, Me-

diolani procul dubio docentem, indigitari Sirmondus affirmat.

Atque hinc etiam alterum colligi posse indicium crediderim, quòd peculiari celebritate in Urbe nostra per illud tempus studia colerentur. Cùm enim cuilibet ex memoratis discipulis orationem Ennodius elaboraverit, quo die primùm in Scholas inferebantur, nemo non videt solenni quodam ritu actum fuisse tunc magisterium; cujus initiis à tam eximio viro tantus honos deferebatur, ut publicè declamaret. Accedit, in more etiam positum ea ætate fuisse, ut statis temporibus in affluentium civium consessu specimen proficientis ingenii perorando discipuli exhiberent. Eucharistica siquidem *Dictio* in Ennodii operibus legitur, qua Deuterio Magistro gratias reddit, cùm Parthenius optimam illius institutionem publica declamatione probaret. Altera etiam ibidem extat ejusdem *Dictio*, cùm Arator *ad laudem provectus est*, quo nomine an experimentum ipsum laude plenum, an præmium aliquod promoti ad nobiliorem classem discipuli designetur, prorsus ignoro. Divisa certè fuisse in varios scholarum Ordines eo tempore studia, ad hoc verbum,

Clas-

Classicum, aliquando ab Ennodio usurpatum adnotavit Sirmondus. Denique nonnihil quoque lucis arripio ex scriptis Ennodii, stetisse in hac Urbe Collegium educandæ erudiendæque Juventuti, ac illud fortasse adhuc erat, cui annuos reditus Plinium Juniorem legasse jam vidimus. In *Dictione* siquidem, quam habuit Ennodius *quando Lupicinus in Auditorio traditus est Deuterio Viro Spectabili hæc interserit*:

„ Sponde tuis adolescentule digna pri-
„ mordiis; spem solidam de tua perfe-
„ ctione concipimus. Bonum ingenium
„ Doctori optimo mancipamus. Sacri ru-
„ dimenta venerare Collegii.

Ex his, quæ hactenus protuli, dilucidè satis crediderim compertum fieri, quàm longè à vero abluserit Vir Clarissimus Antonius Gattus (*a*), universa ferme, quæ Ennodius de studiis tradit, ad Ticinenses Scholas detorquens, atque impigrè asserens eundem Papiæ Magistrum gessisse. Non vacat hìc fundamenta, quibus sententiam suam fulcire nititur, critico examine convellere, cùm historiam texendam, non academicam agitandam disputationem susceperim. Hoc tantùm adver-

(*a*) *Historia Gymnasii Ticinensis cap*. 4.

to, rejiciendam minimè fore tam facilè auctoritatem Sirmundi celeberrimi Scriptoris, Mediolano hæc studia adscribentis, nisi ineluctabilium rationum pondus id poscat. An verò eam vim arment productæ à Gatto conjecturæ, ut palmam pro Gymnâsio Ticinensi referre possint, quisque operum ac vitæ Ennodii sedulus indagator dignoscet. Traducit Eruditissimus Gattus Dictionem VII. quam *de Auditorio in Forum translato* habuit Ennodius, ad Ticinenses Scholas; eo permotus indicio, quod ibidem loqui videatur *de Populo paullo ante ob incendium Urbis sub Odoacre exule à Patria, vel adhuc trepidante* &c. Verùm si tota, ad calcem usque, Dictio illa percurratur, nihil minùs, quàm vastitas militaris, bellicumque incendium indicatum occurret: Verba autem illa, *quasi in secessibus conticescit*, quæ ansam Gatto præbuere reconditum hunc sensum divinandi, à proximè adjecto orationis exordio uberrimè explicantur, nec aliud quidpiam exprimere contendunt, nisi quòd indecorum sit in publicis Eloquentiæ gymnasiis silentium. Pergit deinde Cl. Gattus constanter proferre ab Ennodio præstitam Epiphanio Episcopo Ticinensi egregiam ope-
ram

ram in restaurandis Papiæ Literis moribusque, cùm ad componendum Regnum Theodoricus incumberet anno CCCC-XCIV. & sequenti; *hocque eodem tempore* Papiæ jam consecratum fuisse Diaconum. Quis tamen huic sententiæ credula manu subscribat, cùm Ennodius adhuc Adolescens vix decimumoctavum ætatis annum tunc ageret, ut ex *Eucharistico de vita sua* apertè colligitur, postmodum verò uxorem duxerit nobilissimam fœminam, ex qua etiam filium suscepit? Præterea in Dictione VI. libri I. Carminum, *quando Roma rediit* post Synodum Palmarem, idest anno DII. ipse met testatur se vix eo tempore in Ecclesiasticæ vitæ infantia versatum, inquiens: *Divino pectora dedicata colloquio plectris Ecclesiastica per populos jura diviserunt; cur ego in Ordinis & meriti constitutus infantia, æmulari summorum facta non studeam?* Non ergo septimo ante anno esse poterat Papiæ jam consecratus Diaconus. Neque fidem mereri facilè arbitror, quod Doctissimus Gattus ibidem de Ennodio tradit, fuisse videlicet in Ticinensibus Scholis munere Magistri perfunctum. Id enim nec alicubi ejusdem indicant scripta, nec ullus unquam, qui de

ejus-

ejusdem gestis vitaque disseruit, susceptum ab ipso Præceptoris officium Ticini, aut alibi memoravit. Quodsi quandoque in Dictionibus, de se ipso loquens *Præceptoris* nomen usurpat, id de regulis monitisque ad aliorum discipulos informandos, excitandosque ad studia diligenter colenda præscriptis, intelligendum animadvertet, quicumque integram illarum Dictionum seriem perlegerit, septimam præcipuè, quam veluti basim opinionis suæ statuit Cl. Gattus; In ea siquidem perspicuè patet nonnisi Monitoris Hortatorisque munus Ennodium gessisse, cùm ad alterum verba dirigat, quem *Doctorem optimum* nuncupat ac commendat, hæc subjungens: *Salve ergo nutritor profectuum, fax & splendor ingenuitatis, qui nobilia germina laboriosis purgando sarculis in fructibus facis agnosci* &c. Reliqua, quæ expendi possent de Papiensi Gymnasio Ennodii Ævo florente, ut Gattus eruditè prodit, lubens omitto, ne in præstantissimam Urbem laborare arguar invidia. Abundè namque ista sufficere existimo, ut veterum monumentorum, Scriptorumque insignium auctoritate fulta, Mediolanensium studiorum gloria, intacta servetur.

Quan-

Quandoquidem autem de Aratore Poëta, & Cardinali superiùs mentio incidit, quem nostra gymnasia discipulum habuisse gloriantur, non abs re factum censuerim, si huic Metropoli alteram quoque gloriam adjiciam, quòd patria eidem fuerit Mediolanum. Communis Scriptorum traditio refert, Ligurem illum natalibus esse; nec refragari quisquam potest, cùm nulla, quæ alteri nationi illum adscribant, hucusque emerserint monumenta. Controversiæ momentum in hoc uno versatur, quid illa vox *Liguris*, Aratoris ætate, comprehenderet. Qui de Liguſticis rebus ævo recentiori scripsere, statim ac vocabulum illud oblatum est oculis, citrà ullam hæsitationem Januensi Reipublicæ Aratorem donarunt; quemadmodum etiam egit Augustinus Oldoinus, qui Serenissimæ illius Urbis Scriptoribus, in suo Athenæo Ligustico, eundem inseruit. Quin immo Georgius Josephus Eggs libro I. Purpuræ doctæ eo securæ confidentiæ processit, ut nullo prorsus documento relato, causâ lapsos Mediolanenses pronunciaverit inquiens: „ Arator, quem „ perperam minus eruditi Aratum nominant, natione Italus, patriâ non Raven-

„ nas,

„ nas, nec Mediolanensis, ut quidam per
„ errorem opinati sunt, sed Ligur atque
„ in ipsa Liguria institutus, eruditus, &
„ Causidici officio aliquando functus &c.
Attamen si antiquam consulamus historiam, confestim patebit, Liguris nomen non ita peculiare esse Januensis provinciæ, ut Mediolanensem excludat. Urbem siquidem nostram non tam Liguriam, sed Liguriæ Metropolim appellatam à Jornande (*a*), & eo prorsus tempore, quo Arator florebat, ii omnes norunt, qui veteres Scriptores vix etiam primo in cortice delibarunt. Plura collegit Tristanus Calchus in historia patriæ ad annum CCCIC. ut ostendat Theodorum Manlium Consulem, quem Claudianus carmine celebrat, & Ligurem dicit, fuisse Mediolanensem. Ait enim: „ Ligurum appellationem video
„ his temporibus citra Padum fluvium
„ usurpatam frequenter esse. Divus Hie-
„ ronymus Vercellas Urbem Ligurum vo-
„ cat: Ambrosius post mortem Eusebii
„ ad Vercellenses scribens, dolet eorum
„ Ecclesiam ex omnibus Liguriæ, Æmi-
„ liæ, Venetiæque Urbibus carere adhuc
„ officio Sacerdotis. Paulinus in vita Am-
„ brosii

(*a*) *De Rebus Geticis cap.* 42.

„ brosii dicit, eum suscepisse insignia Con-
„ sularitatis, ut regeret Liguriam, Æmi-
„ liamque provincias, venisseque Medio-
„ lanum, ubi sedem ejus fuisse non est
„ ampliùs repetendum. Idem Claudianus
„ in sexto Honorii Consulatu amnes Li-
„ gurum vocat Ticinum & Abduam, sicut
„ Venetorum Mincium, Athesim, & Ti-
„ mavum. Merulæ enim interpretatio ni-
„ mis morosa videtur, qui opinioni eo-
„ rum, qui dixerunt Mediolanum in Li-
„ guribus positum, opponens auctorita-
„ tem priscorum Geographorum, ponen-
„ tium terminum Liguriæ Padum flu-
„ vium, excusare nititur Hieronymum,
„ quòd fortè Vercellas Urbem Ligurum
„ dixerit à Lævis Liguribus, quos qui-
„ dem non ignoro circa Ticinum olim in-
„ coluisse. Sed jam nomen eorum abie-
„ rat in desuetudinem, sicut & multa alia
„ desiisse videmus, ac propterea non ar-
„ bitror Hieronymum ad hanc gloriolam
„ respexisse, ut in re jam vetustate abo-
„ lita doctior videri studuerit, & à com-
„ muni usu recesserit. Hæc Calchus. Lu-
culentior etiam in hac re Cluverii aucto-
ritas est in antiquæ Italiæ descriptione;
Designat siquidem tempus, quo Liguriæ
no-

nomen transiit ad nostram regionem; cùm enim certum sit, ab antiquis Geographis Ligusticæ oræ confinia ad Padum statuta fuisse, aliunde verò subsequentium Scriptorum testimonio constet transpadanos quoque incolas, Ligures esse appellatos, utrumque eruditè conciliat, inquiens capite VII. „ Sub posterioribus Romanorum „ Imperatoribus, ut superiori capite dixi, „ quum gentium nomina, provinciarum- „ que fines in longè alienas sæpe terras „ transferrentur, Liguriæ etiam nomen „ obtinuit maxima pars Galliæ transpada- „ næ, in qua Mediolanum & Ticinum „ sunt oppida. Hoc autem nomen perduravit longè sequentibus seculis. Paulus siquidem Diaconus (*a*) agens de Liguria secunda Italiæ provincia, Mediolanum, tanquam Liguriæ caput, primo loco constituit. Sanè Ennodii ævo ita hæc appellatio invaluerat, ut frequentissima in illius scriptis occurrat, cùm de Civibus nostris, atque adjacentibus populis, sermonem instituit. Unam propono D. Epiphanii vitam ab ipso contextam, in qua permulta de Mediolanensi ac Ticinensi Urbe referuntur, eas autem promiscuè semper Li-

(*a*) *De Gestis Langobard. lib. 2. cap. 15.*

Liguriam nominat. *Interea apud Ricimerem Patricium, Mediolani ea tempestate residentem, fit collectio Ligurum nobilitatis*. Cùm Epiphanius Ticinensis Episcopus Romam proficiscitur, ait nunciatum esse *studio legationis Episcopum venisse Liguriæ*; cùm idem Epiphanius accepto ab Anthemio Fidei sacramento Roma discedit, statim subjungit, *festinat ad Liguriam reverti*; Cùm iterum ad Nepotem destinatur, repetit, *evocantur ad consilium Liguriæ lumina*. Prolixus nimiùm fuerim, si loca omnia relegere velim, ubi Ennodius hanc vocem usurpat, ut has designet regiones. Id solummodo adnotandum censeo, dilucidè ex his omnibus colligi, receptissimum illa ætate apud nos fuisse hujuscemodi nomen, adeò ut Sismundus illo eodem utatur in commentariis suis, quibus Ennodium illustrat; Ad verbum siquidem *Modicia*, quod in ejusdem epistolis legitur, explicationem hanc subdit: *Modoëtia, quod notum est Liguriæ Oppidum non procul à Mediolano*. Quæ cùm ita sint, quo jure, quæso, ob solam Liguris vocem Januensi Provinciæ tam intrepidè & constanter Arator adscribitur? Nullum huc usque documentum productum est, quo vel ejusdem fami-

mi-

milia in iis regionibus florens, aut gestum munus, vel leve etiam habiti ibidem incolatus vestigium indicetur; nulla Urbs, aut Vicus vastæ hujus ditionis designatur, qui prodeuntem illum in lucem exceperit. Hoc unicum tam eximii honoris Januensibus asserendi argumentum; quod *Ligur* dicatur. At vox ista, ut vidimus, ambigua est; sique temporum illorum in ea usurpanda morem, ac quæ Ennodius ad nos transmisit de Aratoris vita sedulò perpendamus, verosimilius Mediolanensem Urbem connotare intelligemus. Scribit enim Sanctus Antistes orbatum parentibus Aratorem in ipsis penè vitæ primordiis, susceptum fuisse in peculiarem tutelam à Laurentio Mediolani Archiepiscopo tanta sedulitate, ut gratiosa dicenda foret calamitas, cùm „ per felicia naturæ dam-
„ na, ut ipse ait (*a*), communis Pater
„ & Episcopus factus esset proprius; Ille
„ afflictorum consolatio, jejunorum ci-
„ bus, cæcorum oculus, pes claudorum,
„ tot pietatis suæ species, tot miseri-
„ cordiarum gradus, ad hujus convertit
„ personæ profectum, & illud Domini
„ Lau-

(*a*) *In Dictione, quando Arator Auditorium ingressus est.*

„ Laurentii, quod Mundi necessitatibus
„ succurrit ingenium, in ministerio hujus
„ exercetur infantuli. Quis autem non videt, cùm adeò teneræ ætatis foret Arator; cùm ei dicatur factus proprius Pater, qui jam officio pastoralis dignitatis Pater erat communis, congruentissimè inferri natalem quoque domum eidem hìc obtigisse? Innuitur siquidem nonnihil invidiæ cæteris hujus Metropolis incolis innasci potuisse, cùm quæ distribui per omnes cives debuerat Episcopalis solicitudo, in hunc unum quodammodo colligeretur. Præterea, quæ de illius studiis narrantur, universa ad hanc pertinent Urbem; à primis namque, ut ajunt, unguiculis, quemadmodum ea vox *Adolescentuli* sæpiùs ab Ennodio repetita manifestè significat, Mediolani literis institutus, constanti labore iisdem perdiscendis tandiu ibidem perduravit, donec ad laudem proveheretur. Id enim testatur duplex Præfatio ab Ennodio habita, & cùm Deuterii Mediolanensis Magistri disciplinæ traderetur, & cùm eruditi ingenii specimen daret, publicamque laudem, novi honoris incremento, susciperet. Denique extemporaneum carmen ab Ennodio compactum *in Natalem*

Infantis Aratoris haud spernendum indicium est non solùm infantiam suam nostra in Urbe transegisse Aratorem, sed natali quoque luce hic fuisse donatum. Jam verò his omnibus, quæ coævi tantique Scriptoris testimonio constant, ad æquam lancem revocatis, judicet Lector, an ita facilè abeundum sit in eorum sententiam, qui unica *Liguris* voce innixi, decus hoc Genuensi Reipublicæ addicunt, nullo habito discrimine ætatum, in quibus Liguriæ denominatio nostram quoque provinciam, tanquam præcipuam sui partem, complectebatur. Porrò Sirmundus, magni apud eruditos nominis, non obscurè nobis patrocinari videtur; postquam enim in commentariis ad nonum librum Epistolarum Ennodii, Athalarici Regis testimonio (*a*), *Aratorem*, ait, *Ligurem patriâ fuisse, facundo patre natum, atque in Liguria ipsa eruditum*, Dictionem Ennodii, quæ ad illum pertinet, illustrans, hæc subdit. „ Dictio hæc tota nunc primùm „ in lucem edita est, scripta in gratiam „ Aratoris, cùm Deuterii Grammatici „ Mediolani disciplinæ traderetur; Me„ diolani inquam, quia, ut ad Epistolas „ ob-

(*a*) *Lib.* 8. *Variar. Epist.* 12.

„ observatum est, Arator extra Liguriam „ non studuit; Si itaque, Sirmundo ipso monente, ad Urbem Mediolanensem contrahenda est vox Liguriæ, cùm Aratoris innuitur institutio, cur non etiam cùm patriâ Ligur asseritur? Eodem siquidem contextu utrumque pronunciat, nec quicquam affert discriminis, ut diversimodè unum ab altero percipi debeat, quemadmodum in antiquissimi Scriptoris illustratore necessarium erat, ne vel lectores deciperet, vel ipse aut negligentiæ, aut ignorantiæ notâ inspergeretur. Equidem Puricellus tanti fecit hanc Sirmundi adnotationem, ut nec dubitandum censuerit de hujusmodi gloria nobis securè vindicata; quocirca ejusdem verbis relatis, ita prosequitur; *inde Aratorem intelligamus Poëtam fuisse sacrum, ac nostræ Urbis decus gloriandum, quippe Civitate Mediolanensem.*

Reliquum nunc est, ut de Ennodio quoque pauca subjiciam, cùm ad historiam literariam exornandam non modicè conferat celebrium virorum præstantia, qui aut in Urbe nostra anteactis seculis cultum studiorum auxere, aut ibidem progeniti, singulari doctrinæ laude, famam nomen-

que illuſtre apud exteros, non tam ſibi, quàm patriæ pepererunt. Qua eloquentiæ ubertate, aut multiplicis eruditionis commendatione præſtaret Ennodius, non vacat ex veterum, aut recentium ſcriptis referre. Id unum recitare ſatis erit, quod, in ejuſdem vita operibus prævia, compendiaria laude collegit Sirmundus. „ Eâ, „ inquit, ingenii famâ floruit & doctrinæ, „ ut non ſolùm in pretio eſſent, quæ ſua „ ſponte ſcriberet, ſed amicorum quoque, „ quos impenſiſſimè coluit, rogatu, in „ dictandis aliorum nomine orationibus, „ epiſtolis, epitaphiis, ac diverſarum re„ rum epigrammatis, aſſiduam operam „ dare cogeretur. Quo in genere multa „ ſanè ad gloriam Ennodii illuſtria fue„ runt, ſed nihil illuſtrius Apologetico „ & Panegyrico, quorum altero Theodo„ ricum Regem publicè laudavit, altero „ Symmachi Papæ, Synodique Romanæ „ cauſam tanta cum approbatione defen„ dit, ut à Synodo univerſa honorificen„ tiſſimo Elogio decretoque ornatus ſit. Hunc autem, ſi Civem noſtrum, patriâque Mediolanenſem affirmavero, non longè à vero me aberraturum exiſtimo. Præcipua Scriptorum pars, qui aut de ſacris

au-

Auctoribus, aut de Ticinensi Ecclesia, cui ille plurium annorum curriculo Diaconus primò inserviit, dein Episcopus sanctissimè præfuit, natione Gallum passim testatur; sique hoc nomine progenies tantummodo, vetustaque nobilium Majorum series indicetur, utique lubens assentior; id enim præclara testificatione ipsemet Ennodius pluribi profitetur, ut proinde mirer Speltam scripsisse, quòd ille à *Juvenalium* stirpe, qui *Juvenatio*, Oppido Langobardiæ, nomen dedere, sanguinem derivaverit. Attamen hoc etiam citra dubium statuto, non ita facilè quispiam evincet, aut Arelate, ut quidam tradunt, aut alibi in Gallia natale Ennodio solum obtigisse. Dupinius in Ecclesiastica Bibliotheca gallicè scripta, gallicam eidem progeniem assignans, in Italia nihilominus natum apertissimè scribit. Sirmundus verò Ennodii vitam evulgans in eam sententiam se propendere asseverat, quòd tam illustrium natalium gloria Urbi Mediolanensi contigerit; ita enim paulò post initium inquit:
„ An in Gallia, hoc est Arelate, unde illi
„ origo, & quam dulcem sedem vocat,
„ an, quod potiùs reor, in Liguria Me-
„ diolani natus sit, incertum reliquit.

„ Mediolani certè à puero ſedem habuit. In adnotationibus verò ad *Eucharisticon de vita ſua* ab Ennodio conſcriptum, ejuſdem incolatus locum deſignat aſſerens, apud ſacram Ædem B. Victoris Martyris Mediolanenſem Ennodio domum & ſedem conſtitiſſe. Nec parvi faciendam reor tanti Scriptoris auctoritatem; cùm ipſe exactiore, quàm nemo unquam, cura tum ſcripta, tum quidquid ad Ennodium ſpectat, evulgaverit, & præterea Gallus etiam genere ſit; quo circa, ſi nationis ſuæ amore minimè occupatus, hoc decus Urbi noſtræ libentiùs indulget, nonniſi ex ſolidioribus indiciis ab Ennodii lucubrationibus geſtiſque collectis, ad favorabilem nobis ſententiam ſuam depromendam adactum fuiſſe, nemo non affirmabit. Sanè tam multa ſunt, quæ Ennodius celebrat de hac Urbe noſtra Mediolanenſi, ut prorſus Civem addictiſſimum patriæ ſuæ exornandæ, ac in ea degentem ſe prodat. Duodecim Archiepiſcopis, à S. Ambroſio uſque ad Theodorum, elogia metro contexit; Laurentium Archiepiſcopum plena oratione commendat; refecta Templa, Principem Eccleſiam ornamentis auctam, Baptiſteria eleganti hìc opere extructa Epi-

gram-

grammatis laudat; ſtudia commemorat; præſenſque nobilibus pueris, vel cùm gymnaſia ingrediuntur, vel cùm publicum doctrinæ ſpecimen præbent, eloquio incitat, aut encomiis proſequitur; Quid præclarius ad comprobandum, quod de patrio ejus ſolo conjectavit Sirmundus? A Mediolanenſi Urbe profectum Ennodium cùm ad Brigantiates tranſmiſit, idem teſtatur in adnotationibus ad illius Itineris narrationem adjectis; A Boëtio quamdam Domum, penitus ferme neglectam ac collabentem, in Civitate Mediolanenſi deprecans Ennodius ipſe, jus aliquod paternæ hæreditatis in argumentum proponit, ſcribens (*a*) *Juſtum eſt enim, ut parentes* (ideſt conſanguinei) *veſtri habeant, quod de patrimonii mole deſcendit*. Sed nihil validius cenſuerim, ut apud nos genitum Ennodium credamus, quàm *Dictionem* ab illo habitam, cùm poſt Synodum Palmarem anno DII. Romæ à Symmaco celebratam, de ſuo reditu lætaretur; Eam namque ita exorditur: „ Amica eſt homini ad genitale ſolum revertenti ſemper „ hilaritas, dum motus quoſcumque ei „ peregrinanti mens anxia peperit, quaſi

 „ præ-

(*a*) *Epiſt.* 1. *lib.* 8.

„ præfinitos, & Cœlo gravante diſpoſitos „ ſe evaſiſſe confidit. Debetur ergo vox „ ſerena lætitiæ, ne muta gaudia mœro- „ ris imaginem ſortiantur &c. Genitale itaque Ennodio erat hoc ſolum; neque enim in Gallias properaſſe, cùm Roma tùnc rediit, temerè affirmaturum quempiam exiſtimo. Quod cavillationi alicui locum recludere poſſet, teſtimonium eſt Ennodii ipſius à me ſuperiùs relatum, quo Mediolanenſibus ſtudiis Virgilium vindicare contendi. Ut quid enim Cives alloquens noſtros, *Maro veſter* dixiſſet, ſi in eadem Urbe genitus, ſuam quoque hanc gloriam jure natalium facere potuiſſet? At facilè nodus exſolvitur, ſi, quod jam ante monuimus, recolatur, avitam nempe ſtirpem Ennodii gallicum venis illius ſanguinem indidiſſe, ac proinde minimè ſibi arrogatum ab ipſo decus, quod Mediolanenſibus, vetuſto à tempore ſeriem Majorum in hac Urbe trahentibus, peculiare fuiſſe quiſque perſpiciet.

Claudo hunc paragraphum inſigni Elogio, quo Athalaricus Gothorum & Italiæ Rex Mediolanenſia gymnaſia, ſua ætate florentia, adeò commendat, ut cum Romanis ſtudiis de palma certare potuiſſe,

nec

nec Tullianæ Eloquentiæ seculis invidisse testetur. Extat præclarissima hujus regii Encomii memoria in Operibus Cassiodorii, epistola XII. libri octavi variarum. In ea siquidem instituens Athalaricus Aratorem, Comitem Domesticarum, postquam illum appellavit *literarum peritissimum*, *doctissimum*, *& talem*, *qui parem in studiis non haberet*, tandem hæc subdit: „ Romanum „ eloquium non suis Regionibus invenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum „ reddidit, ubi quondam gallica lingua „ resonavit. Ubi sunt, qui literas latinas „ Romæ, non etiam alibi, asserunt esse „ discendas? Evaserat Cæcilius pondus „ verecundiæ, si hunc provectum secula „ priora genuissent; soluta est quippe vis „ illa sententiæ: mittit & Liguria Tul„ lios suos. Hæc autem, quis non intelligat ad Mediolanum pertinere, ubi certo certius ab Aratore literarium peractum curriculum superiùs ostendimus? Addo, illis verbis, *ubi quondam gallica lingua resonavit* satis superque indicari Galliam cisalpinam, cujus caput erat Mediolanum; quin immo in Cæcilio, ab Athalarico Rege memorato, Civitas hæc nostra apertissimè designatur; Is enim est Cæcilius, cui

Sta-

Statii cognomentum accessit, ex servili nomine, quod antea gerebat, ut auctor est Gellius, Scriptorque celeberrimus Comœdiarum, primas in eo dicendi genere laudes à priscis obtinuit, ut tradit Calchus (*a*), qui notum epigramma Volcatii Sedigiti decem Poëtas judicantis recitat:

Cæcilio palmam statuo de Comico;
Plautus secundus facilè exuperat cæteros.

Quod verò insignis hic auctor patriâ fuerit Mediolanensis, non tam Scriptores omnes, qui de rebus nostris egere, unanimes referunt, sed Eusebius ipse, quarti seculi Scriptor, id à Majoribus traditum in Chronicis (*b*) narrat. Hinc facilè Athalarici Epistolæ sensum assequi licebit, cur *Cæcilius evasisset verecundiæ pondus, si hunc provectum*, nempe Aratorem, *priora secula genuissent*. Cùm enim ille minimè passus sit in patria erudiri, sed ad Romana studia excolenda contenderit, pudore quodam onerasse Mediolanum videbatur, ac si penuria Institutorum laboraret, nec paria Romæ magnis elaborandis viris hic gymnasia florerent, in quibus tamen eruditus Ara-

(*a*) *Hist. patriæ ad an. M.* 3859.
(*b*) *Olympiade* 150.

Arator tantam doctrinæ messem collegerat, ut nemini literariæ præstantiæ laude concederet. Hoc itaque tam egregii discipuli exemplo Mediolanensibus Lyceis antiqua restituebatur gloria, ad quam posteris commendandam vix mihi persuadeo præclarius aliquid regali hoc testimonio desiderandum relinqui.

Addere liceat ex eodem Rege Athalarico, Jurisprudentiam, quæ primis usque à seculis Mediolani floruit, ut C. Albutius Silo apud Svetonium, causas in hac Urbe agens sub L. Pisone Proconsule, & Salvius Julianus, Avunculus Didii Juliani Imperatoris, ac celeberrimus Jurisconsultus Mediolanensis, ab Ælio Spartiano (*a*) relatus, abundè testantur, ea etiam ætate apud nos egregiè excultam fuisse. Extat siquidem in Cassiodorio, libro VIII. Variarum Epistola ejusdem Regis XIX. qua promovens è Quæstura ad Senatoriam dignitatem quendam Præclarum virum, inter cætera laudum genera, quibus illum exornat, id etiam commemorat, quòd eo Patre genitus esset, qui in patrocinandis Mediolani causis insignem sibi famam comparasset, inquiens: *origo ejus hæreditarias*

sibi

(*a*) *In vita Didii Juliani sub initium.*

sibi literas vendicavit, cujus Pater ita in Mediolanensi Foro resplenduit, ut æterno fructu è Tulliano cespite pullularet. An autem ad instituendos in ea facultate juvenes publica hìc paterent gymnasia, silentibus antiquis historiis, conjectare quidem, sed affirmare non ausim.

Literarum per Italiam clades miserrima sub postremis Gothis Regibus, ac Langobardis.

CAP. VI.

HUc usque, ut ita dicam, triumphalem literarum ætatem exegimus; nunc ad ea secula progrediendum est, quæ fœda inscitiæ caligine obsita, nonnisi horrorem clademque miseram liberalium disciplinarum spirant; cùm enim Gothis Italico imperio potitis, sola in pretio foret militaris ferocia, exosæ literæ solum vertere coactæ sunt, totâque propemodum Italiâ migrare. Iisdem enim barbara Gens ista adeò infensa fuit, ut veluti cum hostibus bellicæ virtutis pugnaret; fallax siquidem Gothos opinio invaserat, illarum institutione animos frangi, nec di-

strin-

ſtringendis enſibus pares eſſe, qui calamum ſtudioſiùs tractarent. Celebre eſt Amalaſuntæ factum, quod Procopius in hunc modum narrat: „ Filium (Atalaricum) ad Romanorum Principum vitam, „ & mores inſtitui voluit, adegitque ludum literarium frequentare. Eundem „ ad tres viros applicuit, è ſenioribus Gothis delectos, quos omnium intelligentiſſimos ac moderatiſſimos noverat. Hæc „ Gothis minimè placebant, more magìs „ barbàro ab Atalarico gubernari volentibus, quò licentiùs injurias imponerent ſubditis. Aliquando mater cùm in „ cubiculo peccantem deprehendiſſet, „ colaphum illi infregit, is verò flens ſe „ inde proripuit in andronitidem. Tum „ Gothi, in quos incidit, excandeſcere, „ in Amalaſuntam convicia jacere, & affirmare eò ſpectare ejus conſilia, ut „ morte quamprimum deleret filium, & „ alteri viro nupta, cum eo Gothis atque „ Italis imperaret. Subinde collecti ſpectatiſſimi quique Amalaſuntam adeunt, „ & queruntur, nec honeſtè Regem, nec „ commodè ſibi educari; literas à fortitudine longè eſſe disjunctas, traditamque à ſenibus inſtitutionem, in timidi-

„ ta-

„ tatem, & animi humilitatem plerumque verti: itaque oportere, ut in re bellica futurus animosus, gloriâque insignis, amoto Doctorum metu, armis exerceatur. Theodericum allegant numquam passum Gothorum liberos ad ludimagistros mitti; cùm diceret omnibus, eos numquam hastam aut gladium despecturos mente intrepida, si scuticam tremuissent. Subjiciunt, debere ipsam reputare cum animo, ereptum sibi fato Theodericum, postquam tot potitus provinciis, regnumque alienum adeptus esset, quamvis literas, ne tantillum quidem, auribus admisisset. Ergo, inquiunt, hos, Domina, Pædagogos in præsens valere jube, & Atalarico Convictores aliquot æquales adhibe, qui ætate cum ipso florentes ad generosè & more barbaro regnandum impellant.

Verum quidem est, etiam evulgata inter Gothos aspera feraque hac lege, minimè factum esse, ut saltem sub primis eorundem Regibus, Italiæ imperantibus, literæ nostræ immitiùs tractarentur. Theodoricum siquidem licèt rudem obduratumque militari solummodo disciplina, ut

ut ex Procopio audivimus, impensè tamen coluisse liberales artes ac studia, illisque manus amicas porrexisse, ut vividiùs erigerentur, testis est Ennodius, qui Panegyrici sermonis sui partem hanc non ultimam facit, atque ista, variis abrupta intervallis, sparsim commendat. „ Par „ fuit etiam, ut Eloquentiam laudis præ„ miis incitares . . . . Debent tibi vene„ randa studia, quod loquuntur . . . . „ Amaverunt Præcessores tui inscitiam, „ quia nunquam laudanda gesserunt. Vi„ de divitias seculi tui! Tunc vix Fora „ habuere perfectos, nunc Ecclesia diri„ git laudatorem. Erat enim tunc temporis Ennodius jam Ecclesiastico ordini adscriptus. Athalaricus verò præclaro quoque edicto cavit, ut non tam honos, quàm stipendia literis præstarentur. Indixit enim Senatui Romano, ut Scientiarum Institutoribus publico ære statuta merces exsolveretur. Temperare non valeo, quin aliqua seligam ex regio hujusmodi præcepto quod in Cassiodorio (*a*) legitur, hìc recitanda; cùm mirum admodum sit, tantum erga bonas artes amorem viguisse in Principe pessimè instituto, merea-

(*a*) *Lib. 9. Variar. Epist.* 21.

reaturque id proponi in exemplum cæteris omnibus Principibus in meliorem sortem educatis, ut ad rei literariæ gloriam augendam, præstandumque doctis viris patrocinium incendantur. Ait itaque paulò post initium: *Cùm manifestum sit, præmium artes nutrire, nefas judicavimus Doctoribus adolescentium aliquid subtrahi, qui sunt potiùs ad gloriosa studia per commodorum augmenta provocandi*; & post pauca. *Qua de re P. C. hanc vobis curam, hanc auctoritatem propria divinitate largimur, ut Successor Scholæ liberalium literarum, tam Grammaticus, quàm Orator, nec non & Juris expositor, commoda sui Decessoris ab eis, quorum interest, sinè aliqua diminutione percipiat*. Subjungit deinde: *Nam si opes nostras Scenicis, pro populi oblectatione largimur, & ea studiosissimè consequuntur, qui adeò necessarii non habentur, quanto magìs illis sinè dilatione præbenda sunt, per quos & honesti mores proveniunt, & Palatio nostro facunda nutriuntur ingenia?* Demum præscribens etiam quodlibet semestre solutioni stipendiorum, *ne cogatur de alieno pendere fastidio, cui piaculum est vel horarum aliquo vacasse momento*, concludit, id boni inde eventurum, ut *uni solicitudini*

inhæ-

inhærentes toto vigore animi ad bonarum artium studia transferantur.

Sperandum erat sub Athalarici successore Theodato felicius literarum imperium. De illius siquidem electione in Regem Italiæ scribens Amalasunta Regina ad Senatum Romanum, postquam generis claritatem ex Amulorum stirpe deductam commemoravit, novi Regis merita sic prosequitur: (*a*) „ Accessit his bonis „ desiderabilis eruditio literarum, quæ „ naturam laudabilem eximiè reddit or- „ natam. Ibi prudens invenit unde sa- „ pientior fiat; ibi bellator reperit ùnde „ animi virtute roboretur; inde Princeps „ accipit quemadmodum populos sub „ æqualitate componat, nec aliqua in „ Mundo potest esse fortuna, quam lite- „ rarum non augeat gloriosa notitia. Ac- „ cipite quod majus generalitatis vota „ meruerunt. Princeps vester etiam Ec- „ clesiasticis est literis eruditus. Sed omnium vota fefellit non tam regno iniquus Princeps, quàm Amalasuntæ ipsi, à qua regnum acceperat, eâdem priùs in exilium actâ, dein ingratissimo scelere è vivis ereptâ. Idque in causa fuit, ut unà

 cum

(*a*) *Ibid. lib.* 10. *epist.* 3.

cum publica Italiæ tranquillitate, literarum quoque felicitas, pessimis conflictata eventibus, in extremam propemodum ruinam prolaberetur. Cùm enim Justinianus Imperator de tam protervo crimine, in amicam sibi optimamque Reginam commisso, justam moliretur vindictam, exercitum è Græcia in Italiam traduxit contra Theodatum, tantusque fuit longi fervidique belli furor, ut omnia cædibus, incendiis, rapinisque convolverentur. Mediolanum quoque sub Vitige, Theodati successore, tanta clade afflictum est, ut violata à Gothis deditionis lege, lugere debuerit direpta mœnia, domos incensas, quodque horribilius est, trecenta hominum millia unica cæde absumpta, præter fœminas in pudendam servitutem Burgundionibus datas. Extenuare quidem nititur Calchus, aliique hujus amplitudinem cladis, eam ad triginta Civium solummodo millia contrahentes, sed prorsus contra Procopii fidem, qui eo seculo vivens, degensque in Italia, patentibus verbis numerum illum expressit. Porrò in hujusmodi nostræ Urbis vastitate quis esse poterat cultus scientiarum, cùm habitatoribus viduata, & dejectis solo ædificiis vix repa-

reparando excidio sufficeret, nec nisi prolixi temporis beneficio ad pristinâm reflorescere gloriam valeret? Hinc est, quòd nulla turbidi illius ævi memoria de gymnasiis studiisque Mediolanensibus ad nos permeavit: sed eodem quoque silentio premuntur cætera, quæ per Italiam celebrabantur, Lycea; præcipuè cùm nulla quoque Scriptorum monumenta, tunc condita, posteritati relicta videamus, obtusis calamis ingeniisq; à militum ferro, quod, variâ inter Gothos Græcosque belli fortunâ, omnes Urbes pervagabatur.

Nec pacatior fuit sub Regibus Langobardis Literarum conditio. Barbara siquidem direptione Italiam lacerantes, tanta inscitiæ caligine laborabant, ut ne ullam quidem usque ad Rotharim scriptam legem novissent. Rotharis verò, qui primus ad castigatioris vitæ regulas indomitam gentis illius licentiam promulgatis legibus revocavit, aliique postmodum succedentes Reges, cùm novo sancito jure commodis fermè omnibus humani commercii prospicerent, ne apicem quidem de aperiendis gymnasiis, aut fovendis liberalibus disciplinis, regiis in edictis protulerunt. Quocirca tanta ignorantiæ la-

bes Italiam occupavit, ut ipsa etiam familiarum cognomina dediscerentur; sique aliquis Latini sermonis Artiumque liberalium cultus apud Monachos Episcoposque, erudiendæ ad sacras literas juventuti Scholas aperientes, viguit, ut Thomasinius pluribus exemplis ac Canonum auctoritate probat, (*a*) ea verborum barbarie infuscata omnia conspicimus, ut extincta propemodum dici possit rudibus hisce seculis Romanæ eloquentiæ elegantia & decus Hujusmodi impoliti scabrosique styli exemplum habemus in vetustissimo carmine *De laudibus Mediolani*, quod Liutprandi Langobardorum Regis ævo compactum censuit Clariss. Muratorius, inseruitque insigni Operi Rerum Italicarum Tomo II. Parte II. Neque verò nostra hæc tantummodo calamitas fuit. In Gallias quoque penetrasse testis est Monachus Engolismensis in Vita Caroli Magni ad annum DCCLXXXVII., qui literarum studia priscis temporibus ibidem vigentia omninò excidisse tradit, inquiens: *Ante ipsum Dominum Carolum Regem in Gallia nullum fuerat studium liberalium Artium*. De-

(*a*) *De antiqua & nova Ecclesiæ discipli-na part. 2. lib. 1. cap. 92.*

Debemus itaque Maximo huic Cæsari non tam Occidentalis Imperii, quàm studiorum restaurationem. Conditis siquidem varii generis Scholis, Episcopali, Monastica, Parochiali, & Palatina, prioris inscitiæ ruditatem abstersit; non id tamen effecit, ut pristinus nitor literis redderetur. Quin immo credi potest, in Italia saltem vix incœpisse illas sub Carolo è cœnoso ignorantiæ pulvere caput erigere; in Additamentis siquidem ad Leges sive Capitulatia Lotharii I., quæ ex codice MS. Mutinensi eruit præclarissimus Muratorius, ac Palatinæ Rerum Italicarum collectioni inseruit (*a*) Cap. VI. *De Doctrina* hæc leguntur: „ De Doctrina verò, quæ ob nimiam incuriam atque ignaviam quorumque Præpositorum cunctis in locis est funditus extincta, placuit ut sicut à nobis constitutum est, ita ab omnibus observetur. Videlicet ut ab his, qui nostra dispositione artem docentes alios, per loca denominata sunt constituti, maximum dent studium, qualiter sibi commissi Scholastici ita proficiant, atque doctrinæ insistant, sicut præsens exposcit necessitas. Periisse tunc tem-

(*a*) *Tom.* 1. *parte* 2. *fol.* 151.

poris Mediolani ſtudia omnia, id ſuadere videtur, quòd Lotharius in eadem conſtitutione deſignans loca, ad quæ proximarum urbium juventus erudienda confluere haec ſtatuit: „ Primùm in Papia conveniant ad Dungallum, de Mediolano, de Brixia, de Laude, de Bergamo &c. Artem illam, de qua inſtituendos eſſe Adoleſcentes in hoc Lotharii præcepto diſſeritur, Grammaticam tantummodo fuiſſe exiſtimat laudatus Muratorius, quamvis fateatur, minimè intelligendam eſſe pro arida illa ſeveraque docendi norma, qua prima pueris elementa Latinæ linguæ traduntur, ſed amœniores etiam eloquentiæ ac poëſeos regulas comprehendiſſe. Nihilominus quanta literarum abjectio ac neglectus cenſendus eſt à Barbaris in hanc Urbem inductus; ſi quæ melioribus ſeculis magiſtra erat liberalium Diſciplinarum finitimis populis, ut ex Plinio ſuperiùs oſtendimus, in alienis gymnaſiis diſcipulam facere juventutem ſuam cogebatur hoc tempore Mediolanenſis Metropolis?

Quàm

Quàm citò renasci cœperint Mediolani Literæ sub Regibus Francis.

CAP. VII.

NOn diu passa est inclyta hæc Civitas, ut ignominiosæ hujus incuriæ notâ forderet. Memor siquidem sui, in florentissima hæc mœnia extorres literas revocavit, Scholasque restituit, indignata alteri debere, quàm sibi, liberalium Artium ornamenta. Landulphus junior, à S. Paulo appellatus, qui historiam patriæ collegit Seculo XII. editusque est in prælaudata collectione Rerum Italicarum Tomo V., huic firmandæ opinioni fidei suæ auctoritatem suppeditat; loquens enim Capite I. de Presbytero Liprando, celebri sanctoque illius ætatis viro, hæc narrat: *Altera die faciens iter suum cum Presbytero Arnaldo Magistro Scholarum Mediolanensi* &c. *captus est ab hominibus Parmensis Episcopi*. Aderant itaque Mediolani seculo eodem gymnasia, cùmque minimè asserantur tunc primùm reclusa, patuere verosimilius superiori etiam ætate. Difficilius est statuere, quarum Scholarum Magister esset Arnaldus. In commentariis meis editis ad hi-

ſtoriam memorati Landulphi ingenuè profeſſus ſum, potuiſſe hujuſmodi Scholas eſſe ex iis, quas antiquitus ad pueros Clericoſque juniores erudiendos, in Cathedralibus præcipuè Eccleſiis, Sacri Canones ſancivere, ut Thomaſinius loco citato pluribus docet. Eas autem in Metropolitana noſtra Eccleſia tunc temporis extitiſſe, dubitare non ſinit Beroldus Seculi XII. Scriptor, qui de Ambroſianis Cœremoniis permulta adhuc inedita conſcripſit. Attamen cùm viderim diverſimodè Landulphi textum exhiberi à Puricello, diligentiſſimo antiquitatum indagatore, illiuſque verba paulò ante à me recitata, in hunc modum referri ex aliis Manuſcriptis, *cum Presbytero Arnaldo, Magiſtro Scholarum Mediolanenſium*, in eam ſententiam conceſſi, ut crederem revixiſſe in hac Urbe Scholam Palatinam, à S. Ambroſii tempore jam celebrem, pro qua, ut olim, ſtatuta fuiſſent publica auctoritate Magiſtris ſtipendia. Et ſanè quanto attentiùs perpendo abſolutam illam *Scholarum Mediolanenſium* appellationem, tanto conſtantiùs obfirmor in eadem conjectura, quòd ære publico docendi ibidem munus exerceretur; præcipuè cùm ante & poſt hæc tem-

tempora notum jam sit, perduravisse in Urbe nostra nobilem eam consuetudinem, ut ex communibus Civium impensis publicum hoc commodum literis præstaretur; aliunde verò, si Ecclesiasticæ fuissent, non eas tam libero vocabulo *Mediolanenses*, sed *Mediolanensis Ecclesiæ* appellasset Landulphus. Accedit, quòd eodem Seculo non Mediolani tantùm, sed in provincia quoque frequentia patebant gymnasia. Beatus enim Andreas Monachus, ætate illa vivens, dum Vitam S. Arialdi, à Puricello vulgatam, describit, Capite II. hæc narrat, *Scholis diligenter eousque tradunt* (Arialdum) *quousque Provinciales Magistri, qui eum possent instruere, deficiunt*. Cur ergo credi possit defuisse Metropoli Urbi ornamentum literarum, quarum Magisterio Oppida vicique subditi ditabantur? Verum quidem est, altiorum fortasse Scientiarum publicam institutionem nondum apud nos eo seculo restitutam fuisse, atque in hoc sensu accipienda censuerim, quæ Andreas Alciatus, in Vita ejusdem S. Arialdi apud Puricellum, (*a*) scripta de Italicis gymnasiis reliquit; ait enim: „ Dedit ergo ille operam omnibus libe-

„ rali-

(*a*) *Lib. I. Vitæ S. Arialdi cap.* 12, *num.* 12.

» ralibus ſtudiis, in quibus, ut tempora
» erant, multùm profecit. Perierant enim
» ea tempeſtate, & aſſiduis bellorum tú-
» multibus, & ira Dei bonæ literæ, nul-
» laque gymnaſia omnem per Italiam ha-
» bebantur. Quapropter in Galliam ad
» Pariſiorum Academiam ſe contulit.

Idem ſub initium quoque ſeculi ſubſequentis contigiſſe adverto in hiſtoria laudati Landulphi (*a*); teſtatur enim de ſe ipſo, quòd unà cum Olrico Vicedomino, & Anſelmo de Puſterla, utriſque poſtmodum Mediolani Archiepiſcopis, profectus ſit Laudunum ad præcipuum Magiſtrum Anſelmum, qui publicè ibidem Theologiam docebat, claruſque ſcriptis & egregiis diſcipulis obiit anno MCXVII. ut Pagius contendit ad annum illum. Id tamen haud officit, quin excuſſo barbararum nationum jugo reviviſcere ſtatim cœperint ſtudia Mediolanenſia, Humaniorum ſaltem literarum publico magiſterio, ac poſtmodum quaſi per gradus ad eum ſplendidæ gloriæ apicem contenderint, in quem poſtmodum ſurrexere.

Quod attinet ad reliquas liberales diſciplinas, Galvaneus Flamma Scriptor ſeculi

(*a*) *Cap.* 17.

culi XIV. in Chronicis Majoribus, quæ manuscripta in Ambrosiana Bibliotheca asservantur, refert (*a*) ex libro *de gestis Archiepiscoporum*, quòd in latere aquilonari hyemalis Ecclesiæ essent Scholæ Philosophorum, Rhetorum, Astrologorum, & omnium ferè artium ac scientiarum, quæ longa Archiepiscoporum consuetudine ex Ecclesiæ stipendiis sustentabantur. Sed cùm annum minimè signet, arbitrabitur quispiam ad prima illa fortasse tempora referendum id esse, quibus nondum in Italia furente barbarie, tranquillæ in Urbe nostra literæ versabantur. Scriptorem tamen seculi XI. habemus, qui, saltem pro Clericis, nobiliorum hujusmodi studiorum instauratum magisterium, deleto Barbarorum regno, testatur. Is est Landulphus, Senior appellatus, ac primò in lucem editus inter Rerum Italicarum Scriptores IV. Volumine, qui Ordinationes Ambrosianæ Ecclesiæ describens (*b*), *quæ usque ad exitum D. Heriberti* (obiit Archiepiscopus iste Mediolanensis anno MXLV.) *mirè constitutæ fuerunt, ac nitidè permanserunt*, hæc de studiis tradit: „ In atrio in„ te-

(*a*) *Num.* 162.
(*b*) *Lib. II. cap.* 35. *fol.* 93.

„ teriori (Ecclesiæ Majoris), quod erat
„ à latere portæ respicientis ad Aquilo-
„ nem, Philosophorum scholæ, diversa-
„ rum artium peritiam habentium, ubi
„ urbani, & extranei Clerici Philosophiæ
„ doctrinis studiosè imbuebantur, erant
„ duæ, in quibus, ut Clerici, qui exerci-
„ tiis tradebantur, curiosè docerentur,
„ longa temporum ordinatione, Archie-
„ piscoporum antecedentium stipendiis,
„ à Camerariis illius Archiepiscopi, qui
„ tunc in tempore erat, annuatim earum
„ Magistris donatis, ipse Præsul multo-
„ ties adveniens seculi solicitudines, à
„ quibus gravabatur, à se depellebat, ac
„ Magistros & Scholares in studiis adhor-
„ tans, in palatiis se se demum recipie-
„ bat Ambrosiacis. Itaque, cùm Auctor
iste, nondum expleto eo seculo scribens, asserat inviolata hæc perdurasse usque ad obitum Heriberti Archiepiscopi, eaque longævo antecedentium Præsulum instituto in Ambrosianam Ecclesiam inducta fuisse, manifestè inferre possumus, statim ac respirare licuit à rudi bellicosorum Principum dominatu, nihil religiosius Mediolanenses curasse, quàm ut nobilium disciplinarum cultus apud nos refloresceret,
cho-

chorum ducentibus Archiepiſcopis, qui Clero erudiendo, ac primævis renovandis ſtudiis liberales ſumptus erogavere.

Hiſtoriam certè tractari cœptam Mediolani ſeculo IX. vel X. docet Opuſculum *de Situ Civitatis Mediolanenſis*, deque primis Eccleſiæ noſtræ Archiepiſcopis, quod iis temporibus fuiſſe conſcriptum ex validis conjecturis colligit Muratorius in præfatione ad idem Opuſculum vulgatum in Collectione ſæpius laudata (*a*). Increbuit inde hoc ſtudium ſeculo ſubſequenti, in quo eadem Collectio tres rerum noſtrarum Hiſtoricos, Landulphum ſeniorem, junioremque, ac Arnulphum publica luce primùm donavit (*b*). Juriſprudentiam quoque celeberrimè per ea tempora jam excultam evincit Clariſs. Johannes Sitonus de Scotia, qui in Chronicis Collegii nobilium Juriſperitorum Mediolani, varia ſuperiorum ætatum veſtigia eruditè relegens, tandem ſeculo XII. inſignium ejuſdem Collegii virorum catalogum exorditur. De poëtica arte ſeculo XIII. in hac Urbe florente non ignobile ſpecimen nobis exhibet libellus *de Vita Scholaſtica* editus

(*a*) *Tom.* 1. *part.* 2.
(*b*) *Tom.* 4. & 5.

tus Venetiis anno MDVII., & carmine elegiaco ſcriptus à Fratre Bonvicino de Ripa Mediolanenſi, Tertii Ordinis Humiliatorum, in quo regulas diſcendi docendique diſcipulis ac Magiſtris præſcribit. Hunc eundem auctorem exaraſſe anno MCCLXXXVIII. Chronica quædam *de Magnalibus Civitatis Mediolani*, quæ in præſens deſiderantur, Galvaneus Flamma (*a*) teſtatur, qui ex illis plura in hiſtoriam ſuam traduxit. Erycius autem Puteanus illuſtre elogium intexuit huic viro, quem ipſe *Rivium* appellat, in ſua *de Scholis Palatinis* diſſertatione inquiens: „ Bonvicinus Rivius per noctem illam temporum in Scholis noſtris clarus, in Republica potens, qui, ſi lapidi fides, Xenodochium in Oppido Legnani, hodie pietatis fama ſuperſtes, extruxit; qui in hac ipſa Urbe piiſſimum, & toto Orbe venerabilem ritum, quo ad æris ſignum, humanæ ſalutis initium religioſa memoria quotidie recolimus, inſtituit; denique, qui italicam linguam rudem etiam tunc, & ut ita dicam infantem, ſtylo & eloquio colere aggreſſus eſt, cùm ne in Scholis quidem barba- „ ries

(*a*) *In Chron. Minor. cap.* 326.

„ ries latinitati pepercisset. Nec modica hæc laus est, quòd aliquid etiam Urbi nostræ debeat nascentis linguæ italicæ pulchritudo. Seriùs Medicinæ Academiam hìc institutam censuit vir egregiè meritus de Medicis Mediolanensibus, quorum historiam italicâ linguâ edidit, Bartholomæus Curtius, qui eandem nonnisi sub annum MCCCLXXVIII. invaluisse tradit. Testem nihilominus habemus memoratum superiùs Bonvicinum de Ripa, qui, Galvaneo referente (*a*), res sui temporis scribens nonagesimo ante anno, Medicorum numerum, tunc in Civitate Mediolanensi degentium, usque ad CC. profert. Nec admodùm disparia sunt, quæ ipsemet Galvaneus Flamma de ætate sua loquens, sub initium videlicet seculi XIV. tradit (*b*); ait enim: „ Licèt ab antiquo
„ in hac Civitate fuerit studium genera-
„ le, nunc etiam sunt in Civitate Docto-
„ res Jurisperiti, qui publicas Scholas re-
„ gunt in jure, quos audiunt Scholares
„ multi. Doctores artis Grammaticæ &
„ Loycæ sunt plures XV., quorum qui-
„ libet habet Scholarium multitudinem

„ ma-

(*a*) *Ibidem*.
(*b*) *In Chron. Extrav. quæst.* 23. *n*. 87. 88.

„ magnam. Magiſtri verò puerorum quantum ad initiales literas ſunt plures LXX.
„ Scriptores librorum ſunt numero XL.
„ Artis Medicinæ profeſſores, & Philoſophi nominati, computatis Chymicis,
„ ſunt plures CLXXX. inter quos ſunt
„ plures Salariati per Communitatem,
„ qui gratis tenentur pauperes medicare; vix autem credibile eſt, fervente tota, ut ita dicam, Medicis Urbe, defuiſſe Academias aut Lycea, in quibus ad hanc frequentiam parandam erudiretur juventus, ſolamque propemodum Medicinam, tot ſtipatam cultoribus, magiſteria Mediolani deſideraſſe, quibus cæteræ diſciplinæ tam largè, ut vidimus, fruebantur. Quidquid tamen ſit, non eſt hujus loci iſta minutiùs perſcrutari. Id certi habemus, inſigne Medicorum Collegium, ignota prorſus origine in hac Urbe inſtitutum, à vetuſtiſſimis retro temporibus ad noſtram uſque ætatem, integra ſemper doctrinæ ac nobilitatis laude, viguiſſe; neque enim in hunc Cœtum admitti ulli unquam licuit, niſi quem probata defæcati ſanguinis claritas parem faceret obeundis in publico Magiſtratuum conſeſſu inclytæ hujus artis muneribus. Quàm præclaris autem

tem honoribus, ac privilegiis, summâ Principum benevolentiâ honestatum sit hoc Collegium, edito typis libello (*a*) compertum fecit Joh. Baptista Silvaticus, à quo etiam recensentur quamplures conspicui viri tum libris in lucem productis, tum rebus in Patriam optimè gestis, qui ex eodem prodiere. Uberiora sunt, quæ prælo jam paravit Cl. Joh. Sitonus, *Chronicon* videlicet *insignis Collegii Nobilium Medicorum, Equitum, & Comitum inclytæ Civitatis Mediolani ab anno salutis* 1288., *ad annum* 1706., ut ipsemet profitetur in calce alterius voluminis, quod de Nobilissimo J. PP. Mediolanensium Collegio jam vulgavit. Proinde probè intelliget quisque me exsolutum ab onere ista ulteriùs illustrandi, ne videar, in alienam, ut ajunt, messem falcem immittere.

(*a*) *De Collegio Medicorum Mediolanensium*

Vicecomitum Principum erga ſtudia Mediolanenſia, Arteſque liberales Patrocinium.

CAP. VIII.

AD ea nunc tempora progredimur, quibus, depulſa dixerim hyeme, præteritæ tum inſcitiæ, tum ruditatis, floreum induere nitorem viſæ ſunt literæ, novamque veluti in Juventam è longo ſenio, in quo contabuerant, renovari. Ex quo enim ſedatis civilium Factionum tumultibus, per diuturnam annorū ſeriem Urbem hanc improbè lacerantibus, tranquillæ pacis affulſit ſerenitas, ipſæ quoque Scientiæ, Arteſque nobiliores, Vicecomitum Principum benignis auſpiciis ſuffultæ, deterſa rubigine, in antiquum ſplendorem ſe erigere cœperunt, primaque aviti regni ſui in hac Metropoli fundamenta jecere. De Galeatio II. Vicecomite hæc in ejuſdem Vita ſcribit Jovius: „ Delectatus eſt in „ toto Vitæ curſu, quum ex bellicis oc- „ cupationibus, ſubciſiva ocia furaretur, „ nobilioribus literis, hiſtoriiſque præſer- „ tim, habuitque in honore præſtantibus „ diſciplinarum omnium, & nobilium ar-

„ tium

„ tium ſtudiis inſignes, ex hiſque præci-
„ puè Franciſcum Petrarcam, amœna in-
„ genii fertilitate florentem, cujus horta-
„ tu Bibliothecam condiderat. Quantus erga literas amor in hoc Principe foveretur, ſatis ſuperque teſtatur Univerſitas Studiorum, ejuſdem beneficio exculta omnium ferme nobilium diſciplinarum magiſteriis, qua etiam in præſens Ticinenſis Civitas fruitur gloriaturque. Hujus Gymnaſii hiſtoriam edidit ſuperiùs laudatus Antonius Gattus, atque in ea recitat promulgata omnia decreta non tam à memorato Galeatio, quàm ab ejuſdem filio Johanne, ac Ludovico Maria Sfortia, ut Papienſis Academiæ majeſtas & cultus augeretur. Proinde verò hæc etiam ſtudiis Mediolanenſibus accenſenda eſt, cùm à Principibus noſtris vel condita, vel exornata, floreat in proxima ſubditaque Mediolano Urbe, atque ad nutus & conſilia Ampliſſimi Senatus noſtri etiam in præſens regatur. Galeatio II. id quoque debent ſtudia Mediolanenſia, quòd in hanc Urbem Petrarcam, ut ex Jovio vidimus, acciverit, & lumen illud Seculi ſui, linguæque Latinæ reparatorem, omnium ætatum encomiis celebrem, noſtrum propemodum Ci-

 vem

vem effecerit decennii morâ, quam hic traduxisse Consiliarii Principis titulo insignitum Clariss. Muratorius in ejusdem Vita confirmat. Pares excelso Genitori animos gessit Jo: Galeatius Vicecomes Dux I. Mediolani, quem Flavius Blondus in descriptione Lombardiæ vocat „ Principem regno & imperio potiùs, quàm „ eo Ducatu dignum, cùm propter insignes alias virtutes, tum maximè, quia „ Doctrina & virtutibus excultos viros „ apud se habere, atque extollere curavit. Decembrius verò, de quo paulò infra sermo erit, scribens ad Ducem Gloucestrensem ait, illo feliciſſimè imperante & quietam pacem, & studiis honorem, ac virtuti præcipuè laudem floruisse. Illud præclarum de Johanne Galeaz Vicecomite narrat Hieronymus Borsierius in supplemento Nobilitatis Mediolanensis (*a*), quòd cùm immanem Templi maximi molem meditaretur, qua usque ad invidiam exterorũ Metropolis nostra religiosè superbit, Architectoriæ artis Academiam in proprio aperuerit Palatio circa annum MCCCLXXX, eique sæpius interfuerit, familiaria miscens colloquia cum primi nominis Archite-

(*a*) *Cap.* 16.

tectis, quos ætas illa ferebat, Joannolo ac Michelino, à quibus Bramantis socii præcipua hujus artis rudimenta sumsere. Verum quidem est scabram illam, sectamque in minutiora ornamenta ædificandi formam, quam in nostras regiones Gothorum barbaries invexerat, in hujusmodi Academia pertractatam fuisse; Mediolano tamen plurimum gloriæ accedit, quòd tam citò celeberrimæ hujus artis studia arripuerit, eique nobiliùs excolendæ frequentiam discipulorum sub insignioribus illius temporis Magistris in peculiarem Academiam collegerit. Facem siquidem prætulit posterioribus seculis, suoque exemplo ingenia excitavit, ut præclariora semper tentando, ad eam politissimæ artis elegantiam contenderent, quæ, si non æquare græcam romanamque industriam posset, saltem ad antiqua illa scalpri miracula proximè accedere videretur, quemadmodum renovatis pluries in hac Urbe hisce studiis inferiùs ostendemus. Joh. Mariæ ejusdem Successori, ac Filio, gloriam hanc tribuit Erycius Puteanus, quod in Palatium, ab Oldrado Tresseno Mediolani Prætore anno MCCXXXIII. in novo Foro extructum, Eloquentiæ sedem, Scholas videlicet Pa-

 la-

latinas, tanquam in proprium Regnum, amantissimus Literarum, transtulerit. Demum Philippum Mariam postremum Principis hujus familiæ germen, hæreditariâ erga literas benevolentiâ præclarum fuisse docet tum Decembrius (a), qui privata ejusdem studia describens narrat, cupidissimè illum Petrarchæ ac Dantis poësi, necnon veterum Scriptorum Latinis, aut in Italicum sermonem traductis historiis operam dedisse; tum Apollinaris Offredus, qui in nuncupatoria ad eundem Epistola, præfixa Commentariis in libros Aristotelis *de Anima*, hæc scribit: „ Cùm illustrissimum nomen tuum seculo jam, & consiliorum & rerum gestarum gloria præcelleret, pro eá etiam, qua omnibus mortalibus magnificentia, vi, providentia & benignitate præstas, præstantissimum, ac maximè omnium naturalium illustre necessariumque & studiorum, & literarum de anima genus, ut Aristoteli placet, ipsi nomini tuo dedicare constitui, ut qui pro divina tua Sapientia, cæterisque virtutibus universis, & horum & reliquorum studiorum cultoribus, ac sectatoribus, propitius ac be-
„ ne-

(a) *In Vita Philippi Mariæ Vicecomitis.*

„ neficus omni ſeculo fuiſti, eſque præci-
„ puè de me, ſaltem aliquid duraturæ
„ laudis ad immortalem tuam gloriam
„ adjungas. Sub tam longævo Principum Vicecomitum patrocinio, quæ foret in hac Urbe ſtudiorum felicitas, quantoque proventu gymnaſia & ſcientiæ omnes eniterent, confluentibus in Metropolim noſtram undique viris, Eloquentia doctrinaque cultiſſimis, facilè quiſvis intelliget, qui ætatum omnium exemplis admonitus, inconcuſſam hanc ſibi cogitationem proponat, non ſecus ac herbis floribuſque à Sole, ita Literis atque artibus à Principum patrocinio vigorem inſpirari. Nimis moleſtum foret hìc catalogum texere illorum, quos per ea tempora ſapientiæ amplitudine inſignes, Mediolanenſis Civitas aut Præceptores, aut incolas habuit. Unum ſilentio præterire, piaculum reputarem, Emanuelem nempe Chryſoloram, cujus laudes in hiſtoria ſui temporis fusè proſequutus ejuſdem Auditor Leonardus Aretinus, hæc habet (*a*): „ Literæ per hu-
„ jus belli intercapedines, mirabile quan-
„ tùm per Italiam increvere, accedente
„ tunc primùm cognitione literarum Græ-

(*a*) *Pag. mihi* 14.

„ carum, quæ ſeptingentis jam annis apud „ noſtros homines deſierant eſſe in uſu. „ Retulit autem Græcam diſciplinam ad „ nos Chryſoloras Bizantius, vir domi no- „ bilis, ac literarum græcarum peritiſſi- „ mus. Plenius Elogium eidem conſcripſit Petrus Candidus Decembrius coævus, quod quia adhuc ineditum deliteſcit in Ambroſiana Bibliotheca ante libros Platonis *de Republica* ab eodem Decembrio in latinam Linguam translatos, rem gratiorem Lectori me facturum credidi, ſi proferrem; ait itaque: „ Emanuel Chryſoloras, natione Græcus, vir non ſolùm „ patriis inſtitutus literis, verùm omnium „ bonarum artium ſtudiis ornatus, cùm „ in Italiam veniſſet, adeò ingenii ſui fa- „ cultatem eruditis omnibus præſtitiſſe „ viſus eſt, ut non ſolùm illi præſens ætas „ gratias debere, ſed poſteritas quoque, „ ac majorum noſtrorum monumenta vi- „ deantur. Nam quidquid aut vetuſtate „ obrutum, aut inſcitia deperditum, præ- „ ſentibus literis illuſtratum eſt, ab illo „ defluxit. Hinc Aretinus, hinc Veronen- „ ſis, hinc multi præclari viri prodiere, „ quorum induſtriâ effectum eſt, ut qui „ paulò ante ne noſtrorum quidem res

„ ge-

„ gestas teneremus, aliorum præclara fa-
„ cinora audire, ac legere possimus. Con-
sultò autem hujusmodi encomia præmisi, ut de gloria sua conscia fieret Civitas nostra, quòd tantum virum minimè debuerit aliis Urbibus invidere, cùm illum in gymnasiis quoque suis Præceptorem exceperit. Testis est Franciscus Philelphus in Epistola ad Laurentium Mediceum libro XXXVII. scribens: „ Tuæ potissimùm
„ florentissimæ Reipublicæ gratia est ha-
„ benda, cujus munificentissimo beneficio
„ Manuel Chrysoloras, vir nullius expers
„ elegantioris disciplinæ, ex Urbe Con-
„ stantinopoli in Italiam accersitus, cùm
„ & apud vos primò, deinde Mediolani
„ doceret eruditiùs Græcè, inveteratam
„ illam omnem ineptamque barbariem,
„ & dicendi, & judicandi ex omnibus
„ nostris non mediocriter eruit, atque
„ extirpavit. Quibus initiis videmus ef-
„ fectum, ut cùm nonnulli postea Ju-
„ venes melioris disciplinæ, & eloquen-
„ tiæ cupidi in Græciam trajecissent,
„ omnem inde ad nostros eruditionis
„ elegantiam reportarint. Porrò non parvi momenti decus hoc est, quòd ad studiorum Mediolanensium beneficium

pro-

promovendum in hanc unam Urbem uterque linguæ Latinæ ac Græcæ reparator convenerit, Petrarca, & Chrysoloras. Hinc quoque factum putaverim, quòd in longinquas transmarinasque regiones penetraverit fama celebrium in nostra Urbe vigentium studiorum. Epistolam offendi ex Insula Brittanica missam, quæ summo nostris studiis præconio esse potest, cùm à Principe viro, tantisque itineribus hinc dissito proficiscatur. Libros paulò antea memoratos *de Republica* dicaverat Decembrius Duci Gloucestrensi (Hermenfredo), qui ut gratum animum eidem significaret, in hæc verba respondit: „ Ea nobis „ semper sententia fuit, Candide noster „ suavissime, tota mente complecti vir„ tuosos illos viros, qui nos appeterent, „ & patrocinium nostrum. Quid autem „ nos facturos credas de te, qui non mo„ dò nos, & familiaritatem nostram quæ„ ras, sed & laudem & gloriam nominis „ nostri, &, inter exoptatissima nostra, „ nobis dignum ocium in negotiis sub„ ministras? Te complectimur, diligi„ mus, & amamus, & pollicemur ita nos „ curatum ire, ut quotidie magis hoc „ animo tuo gaudeas. Quamobrem fit,

„ ut

„ ut munus tuum libentiſſimè, & quàm
„ gratiſſimè ſuſcipiamus, hortamurque
„ virtutem tuam ad operis maturatio-
„ nem, quodque jucundiſſimum nobis
„ erit, illud ſi quàm citiſſimè videbimus;
„ hoc uno nos longè felicem judicantes
„ quòd tu totque florentiſſimi viri Græcis
„ & Latinis literis peritiſſimi, quot illic
„ apud vos ſunt noſtris temporibus, ha-
„ beantur, quibus neſcimus quid laudum
„ dignè ſatìs poſſit excogitari. Mitto
„ quòd facundiam & copiam diſcendi
„ priſcam illam, & priſcis viris dignam,
„ quæ prorſus perierat, huic ſeculo reno-
„ vaſtis, nec id vobis ſatìs fuit, & Græ-
„ cas literas ſcrutati eſtis, ut non modò
„ Latinis hominibus ſuavitas, & oratio-
„ nis copia non deeſſet, ſed & Philoſo-
„ phos Græcos, & bene vivendi magi-
„ ſtros, qui noſtris jam obliterati erant
„ & occulti, reſeratis, & eos Latinos fa-
„ cientes in propatulum adducitis. Gra-
„ tum & inſuper haberemus, aliud ſi
„ quippiam novi vel tui, vel alterius cu-
„ juſvis viri periti per te viderem. Vale
„ Candide noſter, & à nobis amari con-
„ ſtantiſſimè tene. Citra dubium eſt tam
nobile ſincerumque teſtimonium de

flo-

florentiſſimis in utraque lingua viris, qui iſtic apud Candidum Decembrium habebantur, ad Mediolanenſem Urbem pertinere, cùm Decembrius ipſe, Patri ſuo Uberto ſuccedens in munere à Secretis Ducum Mediolani, verſatus fuerit in aula Philippi Mariæ Vicecomitis, cujus etiam vitam conſcripſit, eoque defuncto, Mediolanenſis Reipublicæ Libertati præfuerit, ut lapis appoſitus ad ejus tumulum in Baſilica S. Ambroſii hujus Urbis teſtatur.

Scientiarum Artiumque Nobilium ſub Sfortiis Principibus cultus ampliſſimus.

CAP. IX.

DEleto Vicecomitum regno ob Philippi Mariæ legitima prole carentis mortem, non refriguit in Mediolanenſium animis amor literarum, quin immo ex illius Principis cineribus viſa eſt renaſci vividior cura ſtudiorum. Cùm enim deſtituta Ducibus ſuis hæc Civitas anno MCCCCXLVII. Libertatis vexilla explicaſſet, initoque cum finitimis Urbibus ac Principibus fœdere in Reipublicæ modum

dum se regeret, sola ferè Urbs Ticinensis avitas revolvens iras, leges & jura hujus Metropolis detrectabat, parata, ut loquitur Ripamontius, quodvis aliud imperium, quàm Mediolanense pati. Suspecta itaque omnia erant, nec facilis ad illam accessus patebat Civibus nostris, ut solito ibidem studiorum commodo fruerentur. Quo circa, qui Reipublicæ gloriam curabant primores viri, ne hoc deesset colendis literis beneficium, S. P. Q. M. decreto constituêre, ut in hac Urbe, florentissima scientiis omnibus Academia recluderetur. Delecti proinde fuere sex è patricia Nobilitate Proceres, sedulam operi manum daturi; designati insignes disciplinarum omnium magistri; luculenta singulis ex publico ærario stipendia statuta; omnia denique tam feliciter acta, ut nisi breve triginta mensium imperium, quo Mediolanensis Respublica viguit, Francisci Sfortiæ ad regnum anhelantis ferro artibusque excisum fuisset, nullis fortasse per Europam celebrioribus Academiis, etiam in præsens Mediolanensis ista concederet. Supervacaneum censeo pluribus eandem describere, cùm id præstiterit eruditissimus Johannes Sitonus

de

de Scotia in Epistola adjecta ad Historiam Italicam Medicorum Mediolanensium à jam laudato Bartholomæo Curtio typis vulgatam, ubi Classium distributionem, præstantium Præceptorum nomina, amplam denique mercedem, Reipublicæ munificentia cuilibet decretam, ex publico tabularum testimonio recenset.

Quamvis verò tam egregios Mediolanensium conatus mutati regiminis forma turbaverit, non ideo tamen sub Sfortiacis Ducibus defuit ullus in hac Urbe literis scientiisque splendor, ac cultus. Quædam nimirum nobilis æmulatio hos Principes perculit, ne, sicuti cæteris virtutibus, ita & amore erga bonas artes à Vicecomitum familia vincerentur. Certè Franciscus Sfortia, Dux primus, inter reliquas summas excelsi animi dotes, quibus se dignum Mediolanensi imperio probavit, id singulare habuit, teste Joanne Simonetta, ut *Sapientes probosque viros mirificè diligeret, honoraretque*; exemploque esse potest, ut alia sileam præclarissima literarum lumina nostram Metropolim per illam ætatem illustrantia, Franciscus Philelphus, vir græca latinaque Eloquentia instructissimus, qui post varia pergrata Urbium insigniorum

rum Lycea, tandem in nostris gymnasiis resedit consenuitque, tanto hujus Principis favore ac liberalitate exceptus, ut in illius laudem heroicum poëma elaboraverit, Jovio in Elogiis referente. Plura de hoc celebri auctore disseram in historiæ literario-typographicæ Mediolanensis decursu, cum ad annos, quibus is floruit, sermo procurret. Nullum tamen amantiorem Mæcenatem sensere literæ Mediolanenses, quam Francisci filium Ludovicum Mariam; tanta siquidem comitate, profusisque muneribus, sapientiæ laude præstantes quosque prosequebatur, ut ex longinquis quoque regionibus ad hoc doctrinæ veluti emporium convolarent, & arcana quadam vi in animos illabente, attrahi se ad hujus Principis aulam implendam profiterentur. Testatum id habemus in præfatione Italica ad opera Bernardi Bellinzoni Poëtæ, dicata Ludovico Mariæ à Francisco Tantio eorundem Collectore, qui Sfortiam alloquens ait, præclariora illius ætatis ingenia, non secus ac ferrum ad Magnetem, & magna flumina ad Oceanum, turmatim ad ipsum accurrisse: Poëticen verò Italicam tot cultoribus sub hoc Principe fuisse stipatam,

ut

ut Fons Castalius credi posset in hanc Urbem translatus. Sanè idem Bellinzonus Principem hunc insigni Elogio commendat, quòd videlicet curaverit, ut Mediolanum, scientiarum laude, altera Athenarum Urbs videretur, atque in id argumentum Epigramma Italicum condidit, quod quamvis præsentis seculi elegantiam non sapiat, minimè tamen indignum reor, ut hìc referatur:

O muse afflicte lacrimose & sole,
Se'l Mondo vile un tempo v'à sprezzate,
Sarete or gloriose, e fortunate,
Grazia del Ciel, che ristorar vi vuole.
Sforzato Giove s'è mandarvi un Sole,
Che vi monstri il camin, sì che tornate
Al sacro fonte, e come già beate,
Che pur de l'uman danno assai gli duole.
La notte stata a voi lunga tant' anni
Per vostro onore, e nostro ben veggiano,
Avrà pur fin da l'oriente amico.
Venite, e non temete or più d'affanni;
Venite dico, Athene oggi è Milano,
Ove è il vostrò Parnaso Ludovico.

Loquens autem de Aula Ludovici Mariæ paulò post libri initium in altero carmine, hæc canit:

Quivi.

Quivi è il Sol di Parnaso, e'l Monte Santo,
E come l'Ape al mel viene ogni dotto.

Ex altero Poëta, per illud tempus celebri, Joanne Biffio, cujus latina carmina sparsim edita, simul prodiere Mediolani anno MDXII. colligimus, ad Principis exemplum, primores quoque viros adlaboraffe, ut hæc Metropolis scientiarum omnium Magisteriis floreret. Bartholomæus siquidem Calchus à secretis Ludovici Mariæ, ut literas splendidiùs ornaret, geminas Scholas, longo jam senio fatiscentes, ad publicum studentium commodum refecit, virosque egregios conduxit, quos nominaffe satis est, ut studiorum Mediolanensium pretium ac felicitas dignoscatur, Demetrium Calchondylem, Georgium Merulam, Alexandrum Minutianum, Julium Æmilium; quocirca ad ipsum Elegiam dirigens Biffius, inter cæteras laudes Calchi, hanc inserit:

Doctorum decus es certum vir clare virorum,
Quos vel præsidio tollis ad astra tuo.
Nam Musæa duo certis lapsura ruinis
Magnifica reficis mox pius Auctor ope,
Attica queis cedant tanto Auditoria cultu,
Quæ renovas doctis vir memorande viris.

Demetrium, Merulamq; simul duo lumina binæ
Præponis linguæ, stips quibus ampla nitet.
Addis Alexandrum, cui vox facunda resultat,
Julius innumeris nectitur historiis.

Neque satis adhuc factum reputans Ludovicus tum suo, tum Aulicorum munere, ut universis artium liberalium donis hæc Civitas præfulgeret, Musicæ quoque Gymnasium aperuit, & Franchinum Gafurum per ea tempora magni in hac arte nominis, editisque libris apud posteros clarum, luculenta mercede invitavit, ut publicè Mediolani Ecclesiasticum cantum doceret. Recitare juvat nonnulla carmina ex altera Biffii Elegia decerpta; iis enim, compendio veluti, complectitur quidquid laudis in augendo Mediolanensium studiorum decore Ludovicus promeruit. Itaque ait:

Hic florent Græcis pulchra Auditoria Musis,
Hic resonant Latia Carmina digna toga.
Rhetor & Orator non uno panditur ore,
Non nihil Historicos gloria clara juvat.
Hic quoq; sanctarũ Legũ monumenta leguntur,
Hic quisquis magni jura Solonis habet.
Deerat adhuc variis modulis, qui flectere voces
Sciret, & in cantus subdere verba sacros;

Qui-

Quique artem docto cantanti promeret ore,
Usus quo facilis surgeret arte nova.
Conductus pretio Pompeja Franchus ab Urbe,
Qui legat has artes, & sacra verba canat.

Accessit ad hanc Principis Ludovici & Aulicorum curam, ut privati quoque Cives, nobilitate atque opibus clari, hoc eodem seculo, domesticos census in perennem literarum proventum conferrent. Thomas siquidem Crassus, à Morigia relatus (*a*) sub annum MCCCCLXX., cognomines sibi Scholas Mediolani condidit, & perpetua quinis Præceptoribus stipendia ultimis tabulis legavit, ut quos à literario arripiendo curriculo arcebat res angusta domi, gratuito labore Adolescentes erudirentur. Publicum alterum gymnasium aperuit altioribus scientiis anno MIↃ. Thomas Plattus, summa apud Ludovicum Mariam gratia & honoribus florens, suamque ipsam domum tanto studiorum beneficio dicavit, statuens ut singulis diebus, designati idonei Præceptores alternis horis Arithmeticam, Dialecticam, Astronomiam, Geometriam, literasque græcas docerent; quin etiam inviolatam hanc legem indixit Hæredi suo, Nosoco-

H 2 mio

(*a*) *Hist. Mediol. lib.* 3. *cap.* 17.

mio videlicet Majori Mediolani, ut qui hujusmodi Magisteriis præficiendi forent, probatissimorum hominum examen subirent, nec modò disciplinis, quas profitebantur, sed etiam moribus ac vita præstarent.

Ad hasce Scholas delectum seculo post & dimidio jam elapso, anno videlicet MDCLI. Johannem Andream Crucejum Medicæ artis peritissimum, ut literas Græcas, & Astronomiam publicè profiteretur, prævio examine habito coram Illustrissimis DD. Delegatis, tradit ex eorundem decreto anni enunciati Bartholomæus Curtius in historia Medicorum Mediolanensium (*a*), qui postremas quoque tabulas hoc institutum referentes ab Archivis depromsit, vulgavitque. Nec parva publici hujus gymnasii gloria est habuisse Hieronymum Cardanum, scriptis & fama ubique celebrem, ibidem Matematicas docentem, ut sæpius laudatus Curtius testatur (*b*). Nil mirùm itaque si conspirantibus veluti ad incrementa literarum Principe ac Civibus, tot habuerit Mediolanum, penè dixerim, oracula doctrinæ, quot Præceptores numeravit! Vix ullus enim

(*a*) *Pag.* 185. (*b*) *Pag.* 75.

enim occurrit illa ætate aut ſapientiæ fama, aut libris editis clarus, qui magiſtrali munere Mediolanenſibus gymnaſiis non præfuerit, cùm Sapiens quilibet vel ſponte ſua honorem hunc appeteret, vel largitionibus officiiſque, Corio teſte ſub initium libri ſeptimi hiſtoriarum, ab extremis uſque Europæ partibus à Principe Ludovico invitaretur. Neque ſolummodo peculiare illius ſeculi decus hoc fuit; Eadem manſit celebritas Gymnaſiis Mediolanenſibus per ſubſequentes ætates, & nobilis quædam gloriæ poſſeſſio invaluit, ut nonniſi excellentis doctrinæ, clarique, etiam in præſens, nominis viri, literarias Mediolani Cathedras occuparent. Nonnullos recenſuit Jacobus Middendorpius libro III. Academiarum totius terrarum Orbis: Erycius quoque Puteanus in ſuo de Scholis Palatinis tractatu plures enumerat, ſed multo plures fatetur ſilentio à ſe prætermiſſos, quos facilè ex annalibus eruere in lucem poſſemus, ſi ad catalogum texendum ambitio quædam patrii decoris extimularet, indulgeretque ocii libertas. Præterire nequeo, quæ Hieronymus Boſſius in pleno Mediolanenſium

Procerum consessu protulit (*a*), ut successionem constantem in hac Urbe illustrium Rhetoricæ artis Prçceptorum ostenderet. Ad invidiam siquidem, ait, cæterarum Urbium excelluisse gymnasia nostra, præcipuis semper Magistris exculta:
„ Jactent se & ostentent, quantum vo-
„ lent Patavini & Bononienses, quòd in
„ suis gymnasiis politiorum Literarum in-
„ terpretibus usi fuerint Riccobono &
„ Titio; prædicent Ticinenses mei & Pi-
„ sani, quòd apud se Musis & Hermeniæ
„ fuerint operati Farnesius & Bargæus;
„ Dictitent Romani & Perusini, quòd in
„ suis Lyceis mella fuderint Eloquentiæ
„ Muretus & Bonciarius; glorientur Pa-
„ risienses, Lovaniensesque, quòd Philo-
„ logiam ipsam ore audiverint loquentem
„ Passeratii & Lipsii. Vobis certè Medio-
„ lanensibus unum *Augustinum* pro omni-
„ bus nominare sufficiet. Nec me fugit
„ vos alioqui sexcentos primi subsellii
„ Rhetores, non minùs ob ingenium &
„ copiam dicendi, quàm ob doctrinam
„ & eruditionem opponere posse, Bonvi-
„ cinum Rivium, Demetrium Calchon-
„ dylem, Aronem Batalium, Johannem
„ Co-

(*a*) *In Orat. pro decernenda S. Aug. Statua.*

„ Colam, & Ottonem ipſum Lupanum;
„ qui ſemper ad haſce Palatinas Arces:
„ *Aonio rediens ducebat vertice Muſas.*
„ Poſſent à vobis quidem ad faciendam
„ Philologorum collationem, in eorum,
„ quos ſupra nominavimus externorum
„ Rhetorum loco poni, & collocari Ste-
„ phanus Niger, Janus Parraſius, Geor-
„ gius Merula, Jo: Baptiſta Pius, Franci-
„ ſcus Philelphus, Philippus Beroaldus,
„ Cælius Rhodiginus, Hermolaus Barba-
„ rus, Franciſcus Ciceręjus, & Tulliano-
„ rum Ariſtoteleorumq; interpretum Co-
„ ryphæus M. Antonius Majoragius; Qui-
bus addi merentur Gaſparinus Barzizius Bergomas, ejuſque filius Guinifortus, qui ſub Philippo Maria Vicecomite ſumma celebritate Mediolani Rhetoricam docuere, ut ex eorundem ſcriptis ac Vita ab eruditiſſimo viro Joſeph Alexandro Furietto, unà cum operibus vulgata, compertum eſt; Antonius Rhaudenſis, cui in Eloquentiæ cathedra conſortem fieri in hac Urbe poſtulabat memoratus Guinifortus, ſupplici libello porrecto ad Ducem Philippum Mariam, qui in ejuſdem editis orationibus legitur; Georgius Florus Eporedienſis, qui tractatum *de Arte dicendi*

Francisco Solario dicans, profitetur se illum Mediolani ex publico literarum Gymnasio elucubrasse; Petrus denique de Comitibus, quem M. Antonius Majoragius in Oratione *pro se ipso* avunculum suum nominat, & magna cum gloria, Eloquentiæ Magisterium in hac Urbe exercuisse testatur. Ex hisce aliisque apud Rempublicam literariam celeberrimis viris, quos Mediolanensis Civitas Rhetoricæ facultatis interpretes habuit, metiri quilibet valet, quo in pretio ac flore perduraverint hujus Metropolis studia, quosque eximios Præceptores reliquæ sortitæ fuerint scientiæ, quarum nullam hic desiderari Vicecomites, ac Sfortiæ Principes permisere. Cæterùm, ut ad Ludovicum Sfortiam redeamus, non nisi præcipuos ad singularum Classium literarias præfecturas delectos colligere facilè possumus ex Lucini Conagi Epigrammate, quod eidem Ludovico Mariæ Duci Mediolanensi inscripsit, editumque est ante *Practicam Musicæ* Franchini Gafuri.

Et juvat, & vellem meritas tibi reddere laudes,
Sed quis pro meritis te Ludovice ferat?
Aurea das nobis, & felicissima Princeps
Secula, nulla Ducum gloria tanta fuit.

At-

Atque alia ut taceam rerum monumenta tuarũ,
Quæ superant hominum colloquia, atq; fidem;
Quando Artes ullo tantùm viguere sub ævo,
Aut sic ingeniis Pallas amica fuit?
Cernimus Isæos, Euclidas, Pithagorasque,
Phœbigenas, & qui sidera celsa petant.
Nec tibi Chrysippi desunt, doctique Solones,
Et tua Parrhasias dant tibi secla manus.&c.

Quandoquidem verò postremo hoc carmine *Parrhasias manus* innuit Conagus, hoc etiam recensendum est, ad immortalis gloriæ complementum, quam sibi ex literarum bonarumque artium patrocinio comparavit Ludovicus Sfortia, id addidisse, ut novam in hac Urbe Academiam Picturæ, Architecturæque conderet, ad cujus commendationem id unum referre sufficit, quod eidem præfecerit magnum illud ingenii virtutisque monstrum, Leonardum Vincium, Florentiâ Mediolanum accitum, atque annuo quinquecentum aureorum stipendio donatum. Sub tantò viro detersam fuisse goticam illam ruditatem, quæ à centum inde annis in altera Mediolanensi Academia à Johanne Galeatio Vicecomite instituta invaluerat, primæque veteri puritati, atque elegantiæ restitutam Architectonicam artem, narrat

in

in ejusdem vita Raphaël Du-Fresne. Ad Picturæ verò incrementum Leonardus auditoribus suis singula penè humani corporis membra descripsit, regulasque statuit luminum ac umbrarum, totamque pingendi artem in melioris normæ gratiam redegit, ut tum edita, tum manuscripta ejusdem opera ostendunt. Hinc quantum inclaruerit hujusmodi Academia, quantoque geminæ hujus artis beneficio studia profecerint, ex egregiis discipulis, qui inde prodiere, manifestè percipimus. Architecturæ siquidem laude celebres, inter alios, à Borsierio superiùs relato numerantur Johannes Petrinus, Trophus Modoëtiensis, Johannes Ambrosius Bevilaqua, Franciscus Stella, & Polydorus de Caravagio, qui etiam penicillo excelluere; Qui autem pingendi arte ex Vincii præceptis insignem famam sunt consecuti, præ cæteris à Dufresnio asseruntur Franciscus Meltius, Cæsar Sextus, Bernardus Luinus, Andreas Salainus, Marcus Uglonus, Paulus Lomatius, ac Antonius Boltrafius, qui Leonardo Præceptori in Academiæ Principatu successit, tantùmque illius imitatione præstitit, ut peritorum etiam oculos non semel fefellerint, quæ supersunt,

ejuſdem picturæ, acceptæque ſint pro tabulis manu ipſa Vincii exaratis, quamvis, teſte Borſierio, illius artificis diligentia minimè adæquet hujus poſtremi majeſtatem.

Itaque, ut omnia ſimul colligamus, ex allatis hactenus coævis teſtibus conſtare liquidò arbitror, quænam foret, regnante Ludovico Maria Sfortia, Mediolanenſium ſtudiorum conditio; Publica ſiquidem univerſis fermè liberalibus diſciplinis artibuſque gymnaſia patebant, cùm Græca lingua ſuum haberet Inſtitutorem, inſignem virum Demetrium Calchondylem, Medicæorum Principum olim Magiſtrum, qui etiam Mediolani, largo ſtipendio à Sfortia conductus, ac poſtmodum ſub Galliarum Rege Ludovico XII. in magiſterio perſeverans, octogenario major deceſſit, ut in ejuſdem Elogio Jovius tradit. Erudiendis ad Rhetoricam artem adoleſcentibus plures quoque inſudabant Præceptores, quorum alter Georgius Merula editis libris jam clarus, Hiſtoria præcipuè Mediolanenſi, quam primus omnium in Annales digeſtam typis paravit; alter verò Alexander Minutianus, qui domeſtici præli elegantiæ Latini ſermonis nitorem adjunxit, laudem ideo non modicam

à

à coævis promeritus, ut in commentariis de ejusdem vita, memoratæ historiæ meæ inserendis, fusiùs ostendam. Plures item Jurisprudentiæ excolendæ Scholæ recludebantur, quibus Doctores præerant, Soloni ac Chrysippo Legum peritiâ comparati. Mathesi quoque, Auditoribus enucleandæ, sui non deerant Euclides: Ethæc quidem gymnasia adhuc perdurant, eximiis semper viris commissa, quamvis singulis hisce disciplinis pertractandis unus tantummodo in præsens, publico nomine, Præceptor designetur, atque unico etiam vocabulo *Scholæ Palatinæ* appellentur. Qua in re, æterna dignum memoria censeo, quod ab hac Urbe in hujusmodi gymnasiorum favorem superioribus annis peractum est; inde enim, quàm religiosus ac constans fuerit erga literas Mediolanensium amor, dilucidè comprobatur; cùm enim & ingruentium bellorum necessitas, & calamitas temporum gravissimos sumptus exposceret, nec par foret immanibus ferendis oneribus publicum ærarium, atque ideo ab imminutis censibus, stipendiisque subsidium peteretur, tanta fuit erga vetustas hasce Scholas, pene dixerim, reverentia, ut peculiari decreto sancitum

sit,

ſit, quòd inviolatum hoc Patriæ decus, ac Palatinis Præceptoribus intacta merces ſervaretur. Quæ inter has liberales diſciplinas in præſenti vividiùs excolatur, procul dubio Juriſprudentia eſt; licèt enim non adeò frequentia, ut olim, pateant gymnaſia inſtituendis ad hanc ſcientiam diſcipulis, attamen inſtar omnium Lycæorum cenſeri debet unum Nobilium Juriſperitorum Collegium, ex quo, veluti Seminario inſignium Legum peritiâ Doctorum, præclariſſimi viri ad implenda Judicum in hac Metropoli munera, Romanæ Curiæ Tribunalia, Magiſtratuum, ac Supremi etiam Senatus ſubſellia paſſim proferuntur, tantaque eſt præſtantiſſimi hujus Ordinis fama, ut illum Nobiliſſimi quique Cives Juriſprudentiæ dediti ſummis expetant votis, nec pudeat hujus Patriæ concives ſacri Collegii Principes, etiam poſt adeptum Purpuræ honorem, ſolenni cooptatione in hunc cœtum adſcribi.

Præter enunciata Magiſteria, alia quoque tunc publicè Mediolani exercebantur, Aſtronomiæ videlicet, Geometriæ, Arithmeticæ, Philoſophiæ, quam ſub *Pitagoræ* nomine à Conago indicatam nemo

non intelligit; Musicæ item, Picturæ, atque Architecturæ, ut jam vidimus: nec à veritate absonum est opinari, plura etiam ad cujuslibet Disciplinæ Artisque exercitationem instituta fuisse illa ætate gymnasia, cùm iisdem amplificandis fovendisque, Principis ac Civium liberalitas, gloriosa quadam æmulatione, certaret. Historiæ quoque cathedram Mediolani extitisse citra dubium est; id enim bis memoratum à Bissio superiùs legimus; quin immo Interpres quoque nominatur *Julius*, quem *Julium Æmilium Ferrarium* Novariensem, Ævo illo doctrina & scriptis celebrem, fuisse, in edendi mei operis decursu exponam. Alterum quoque publicum Historiæ Professorem, imperante Maximiliano, VIII. Mediolani Duce, deprehendi, Alexandrum nempe Minutianum, ab Eloquentiæ fortasse cathedra ad illam translatum, ac successorem Julio datum. Institutionem hanc sibi decretam non obscurè indicat ipsemet Minutianus in literis ad Leonem X. conscriptis, quæ in calce Cornelii Taciti ab eodem impressi anno MDXV. leguntur; cùm enim indignationem summi hujus Pontificis incurrisset, eo quòd reservatam Philippo Beroal-

roaldo, interdictamque cæteris omnibus Typographis *sub excommunicatione latæ sententiæ*, illius Auctoris editionem secretò parasset; ut exasperati Pontificis iram leniret, excusationem prætendit, *quòd à nulla cupiditate prorsus, sed ab ignorantia penitus profecta sit*, atque hæc statim subjungit: „ Nam cùm ex alma Urbe ista „ Tua, Cornelii Taciti, non universum „ corpus, sed membratim ad me missum „ fuisset, vidissemque à Beroaldo, viro „ sanè docto, quantum diligentiæ adhi- „ bitum esset, ut quàm emendatissimè „ ederetur, illico cogitavi *Augustalem il-* „ *lam Historiam Auditoribus meis hoc anno* „ *exponere, cujus ut copia illis fieret, Libra-* „ *riis meis describendam tradidi*. &c. Rem totam suo loco fusiùs enarrabo; ad præsens siquidem institutum sufficit, si hæc quoque studiis Mediolanensibus laus afferatur, quòd videlicet, ne quidquam ad eorundem incrementum ac commodum deesset, etiam Historia in hac Urbe, publica interpretatione fuerit explanata.

Mirum autem nemini videri debet, quòd illo ævo tantus ubique in Urbe nostra studiorum fervor arderet, cùm Princeps ipse Ludovicus, liberalium discipli-

na-

narum non Patronus tantummodo, sed etiam cultor foret. Inter opera Bernardi Bellinzoni superiùs enunciata, Italicum legitur Epigramma, à Ludovico Sfortia elaboratum, quod licèt rude sit pro temporum illorum ignavia, amorem nihilominus erga amœniora studia Principis illius testatur. Dignius peculiari memoria est, quod Philippus Beroaldus in Oratione panegyrica ad eundem *Illustrissimum Principem Ludovicum Sphortiam* editâ Bononiæ anno MCCCCXCI. scriptum reliquit. Postquam enim Ludovicum deprædicavit tamquam decus & præsidium eruditorum, sacramque anchoram, ad quam felici eo seculo Literati decurrerent, hæc subjungit: „ Illud verò in te laudabile
„ est, quòd inter tot curas, tot negocia,
„ tot domesticas & externas rerum maxi-
„ marum occupationes, audire vis quoti-
„ die quippiam historicon, ac memora-
„ bile, & sicut G. Pompejus, & Cæsar
„ Augustus inter bellicos tumultus non
„ intermisisse dicuntur consuetudinem
„ declamandi: ita tu inter multiplices
„ curas non intermittis studia literarum;
„ cum negociis ocium dividis, & historicis
„ lectitandis succisivas horas impendis,
„ in

„ in quorum lectione tanquam in diver-„ sorio suavissimo conquiescis. Amori autem & cultui Literarum, quem in se ipso fovebat Ludovicus, si Liberalitatem adjungas, quam effusissimam erga doctos viros præstitam idem Beroaldus in Orationis decursu commendat, nullum præclarius documentum desiderandum relinquitur, ut inde conjici possit, quæ foret ea tempestate in Urbe nostra studiorum amplitudo, quantaque ubique ferveret præstantium ingeniorum frequentia, cùm nemini ignotum sit, ex Principum Mecœnatum genio præsidioque, scientiarum fortunam pendere.

Antequam ab hoc capite me expediam, silentio prætereundum minimè reor, singulare hoc decus Sfortiæ familiæ contigisse, ut recèns inventa maximo studiorum omnium beneficio Typographia, sub ejusdem Principatu Mediolanum induceretur. Regnante siquidem Francisco Sfortia, qui anno MCCCCLXVI. obiit, ignotam adhuc Italiæ hanc artem, cùm è Germania proficisceretur, hospitatam fuisse apud nostros Cives, in Historiæ meæ Prolegomenis tueor. Quin immo primum, qui in Italia è prælo prodierit, librum,

Historiam nempe Augustam, excusum Mediolani anno MCCCCLXV. ineluctabili ferme celeberrimi Scriptoris Claudii Salmasii, aliorumque testimonio contendo. Græcam quoque Typographiam sub Galeatio Maria Francisci filio, anno MCCCCLXXVI., quo etiam interfectus est, Mediolani incunabula sua habuisse, ita certum est, ut nec ipse Michaël Maitaire, annalium hujus artis conditor, hanc nobis gloriam invideat. Quamvis enim alibi, superioribus annis, nonnullæ græcæ voces, aut etiam periodi typis editæ in libris forent, nemo tamen ante Dionysium Paravicinum, in Urbe nostra Typographum, utilissimam hanc studiis fovendis provinciam suscepit, ut græco charactere integra volumina excuderentur, quemadmodum idem peregit, editâ Mediol. anno MCCCCLXXVI. Lascaris Grammaticâ. Denique Mediolanensem Principatum gerentibus Joh. Galeatio Maria & Ludovico Sfortiis, Nepote ac Patruo, in Vico Soncino, qui Mediolanensis ditionis pars est, fundi primùm cœpere Hæbraici typi, ac sacri Bibliorum libri in lucem eo idiomate proferri anno MCCCCLXXXIV., ut Julius Bartholocius, Magnæ Bibliothecæ

Rab-

Rabbinicæ Auctor, constantissimè tradit (*a*). Nec parva est Metropolis nostræ gloria, quòd non tam studiis suis, quàm alienis etiam promovendis insudaverit, cùm citra invidiam dici possit, quidquid commodi, ac utilitatis, ex utriusque hujus linguæ uberrimis fontibus in literariam Rempublicam derivatur, ob elaboratam apud nos earundem typographiam, deberi propemodum Mediolano.

Mediolanensia studia Seculo XVI. bellis afflicta egregiè restaurantur.

CAP. X.

INeunte Seculo XVI. altera clades literas bonasque artes afflixit. Cùm enim bello fractus, abductusque in Gallias captivus fuisset Ludovicus Maria Sfortia Dux Mediolanensis, studiis amica pacis tranquillitas concidit, diuturnisque odiis æmularum Nationum, quas Mediolanensis imperii cupìdo ad arma incitabat, conflictata hæc Metropolis lugere debuit non tam direptas militari licentia, & victore alternatim pugnantium ferro, circumquaque re-

(*a*) *Tom.* 1. *fol.* 432.

regiones, sed magnam quoque librorum supellectilem, in hisce urbanis scriniis, Ticinique custoditam, veluti pretiosam Insubrum prædam, ac spolia triumphalia, in regiam Gallorum Urbem translatam. Intepuere idcirco primùm liberalium disciplinarum studia, dein obstinato fervente bello, destituta cultoribus, frigidâ adeò desidiâ contabuere, ut, quemadmodum memoratus Dufresnius refert, non modò florens Vincii Academia prorsus exaruerit, verùm etiam reliquæ omnes ingenuæ facultates in ignavum ocium negligentiamque declinaverint. Hujus literariæ calamitatis acri se dolore perculsum professus est M. Antonius Majoragius, qui circa medium seculi ejusdem in Palatino gymnasio Eloquentiam profitebatur, nactusque Patronum impensè studiis faventem, Alphonsum nempe Davalum Mediolanensis Provinciæ Moderatorem, impetrare ab eodem tentavit, ut ad pristinam gloriam literæ in hac Urbe renascerentur, atque ideo Orationem elucubravit, cujus fragmentum superest in editis ejusdem Operibus. In ea, postquam nobilem amplissimi hujus viri indolem commendavit, qua non tam benignè fovebat studiis deditos

ditos in hac Metropoli, ſed ex longinquis etiam regionibus peritiſſimos quoſq; uberrimis propoſitis præmiis evocabat, ait, in ſpem veniſſe Civitatis noſtræ homines, ut optimarum artium ſtudia ſuperiori tempore bellorum tumultibus, & hoſtium incurſionibus proſtrata & inculta, ipſius auſpicio reſtituerentur. Opportunum inde conſilium eidem proponit, quo facilè in hac Urbe, olim ſtudiorum parente atque altrice, tunc literarum inopia laborante, ſcientiæ omnes reviviſcerent, inquiens, nullam tam neceſſario utilique propoſito implendo commodiorem viam aperiri poſſe, quàm ſi publicam Mediolani Bibliothecam inſtitueret, omnique librorum genere locupletaret; ita enim Juventus, & viva Præceptorum voce, & præſtantium auctorum ſcriptis edocta, in liberalibus quibuſvis diſciplinis celerrimè profeciſſet; Quamvis tamen præclarus ille Orator nervos omnes facundiæ intendiſſet, ut ad egregium perficiendum hoc opus Davalum incitaret, nihil evicit; ſive publici ærarii obſtaret tenuitas, ſive curarum moles intentam muneri ſuo Principis mentem diſtraheret. Præterea verò hoc inclytum decus, Ambroſianæ Conditori, Fe-

derico Borromæo Cardinali, & Archiepiscopo Mediolanensi reservabatur.

Nihilominus etiam incassum decidente hujusmodi optimo intento de studiis nostris benemeriti Majoragii, non defuit Civibus ipsis literariæ gloriæ amor, quo invicem incitati enixè contenderunt, ut antiqua studiorum celebritas in hac Urbe, vividiùs etiam, refloresceret. Hinc instituta est Transformatorum Academia, cujus initia statuit ad annum MDXLVI. eruditissimus Curtius in opere Medicorum jam laudato (*a*), ejusque præclaram mentionem pluribi facit Jo: Marius Crescimbenius in italæ Poëtices historia. Hujus symbolum erat Platanus adjecto lemmate:

Et steriles Platani mallos gessere valentes.

Gemino ab inde anno elapso publicum etiam ingenii experimentum dedêre, italica Epigrammata ab Academicis contexta evulgantes, in quibus vis decorque poëticæ artis satis elucet, eaque inscripta voluere, veluti studii sui primitias, Caroli V. filio Philippo, Principi Hispaniarum. Ex hoc ipso libello colligimus quinam fuerint primi hujus literariæ Societatis cultores, videlicet Camillus Rhaudensis, Jo: Fran-

(*a*) *Pag.* 83.

Franciſcus Caſtillionæus, Andreas Gluſſianus, M. Antonius Miſſalia, Cæſar Regnius, Franciſcus Mantegatius, Carolus Vicecomes, M. Antonius Majoragius, Philippus Pirogallus, Facius Galeranus, Jo: Paulus Barza, & Octavianus Arcimboldus, ſingulari omnes tum ſanguinis, tum doctrinæ merito per ea tempora commendati, dignique propterea ob præſtitum hoc literis renaſcentibus beneficium, ut perennem apud nos memoriam conſequantur. Nonnullorum ex hiſce, medica in arte præſtantium, illuſtris mentio habetur in hiſtoria Medicorum Mediolanenſium paulò ante laudati Bartholomæi Curtii. Verùm, ut de hac Academia plenior habeatur notitia, id adnotandum cenſeo, tantam ejuſdem ſubinde famam increbuiſſe, ut ex equeſtri Ordine Proceres, ſacriſque etiam infulis venerabiles Præſules in illam adoptari certatim flagitarent. Tres legimus Orationes pro hujuſmodi Candidatis à Majoragio exaratas, cùm primùm in Academiam Mediolanenſem reciperentur; alteram pro Octaviano Roveta Terracinæ Epiſcopo; aliam pro Johanne Stibio, Julii III. Pontificis Maximi Commiſſario Decumano; poſtremam pro Hierony-

mo Crotto, qui equestri Judicum Collegio adscriptus, Decurionatum, & Urbanam etiam Præfecturam egregiè gessit. Ubique Majoragius in præclaras Academiæ istius laudes effunditur, vocans eam nobilissimum Conventum, lectissimorum hominum Cœtum, florentissimam Congregationem; quin immo de ejusdem instituto disserens, cui se quoque connumeratum cum gloria refert, ad hæc tria comparanda, tradit, intenta fuisse exercitamenta omnia illius consessus, ut nempe scienter intelligerent, politè eloquerentur, ac prudenter agerent, quæ si consequi potuissent, tum demum id obtinuisse putabant, quod præcipuè in votis erat, ut quantum homines bestiis præstant, tantum ipsi reliquorum hominum vulgo antecellerent. Tandem in exordio ultimæ Orationis profitetur summa se lætitia ac voluptate captum, quòd illa eruditissimorum hominum frequentia quotidie maximorum ingeniorum accessione fieret illustrior, pluresque alios esse præstantes viros intelligeret, qui in eundem cœtum, in quo jam aderant florentissimorum Ordinum lumina, admitti solicitè postularent. Quousque perduraverit tam nobile

in-

institutum, prorsus in tenebris latet; cùm ferme nulla historiarum Scriptoribus cura fuerit, rei literariæ, quæ tamen pars magna publicæ felicitatis ac regnorum est, incrementa & vicissitudines, in paginas suas referre.

De Studiorum incremento, hoc eodem Seculo, per Mediolanenses Cives, ac præcipuè S. Carolum Borromæum curato.

CAP. XI.

AUxere hoc seculo studiorum proventum, quamplures Scholæ, Collegia, Seminaria, à nobilibus Civibus, Sanctoque potissimùm Carolo Mediolani Archiepiscopo instituta, quæ omnia à Paulo Morigia in Historia & Nobilitate Mediolanensi recensentur. Celebrius inter alia publica gymnasia, quæ memorati Sancti Antistitis ætatem præcessere, illud est, quod Paulus Canobius anno MDLIV. condidit, ab ejusque nomine etiam in præsens Canobianum appellatur, ut ex publicis scripturis docet diligentissimus antiquitatum perscrutator à me ante lauda-

tus Jo: Sitonus de Scotia (*a*). In hoc gymnasio duplicem cathedram erexit nobilis Institutor, Dialecticæ videlicet ac Moralis Philosophiæ; utque integrum illarum decus secuturis ætatibus servaretur, Interpretum hujusmodi electionem Illustrissimo Equitum & Judicum Mediolani Collegio demandavit, à quo nonnisi peritissimi in utraque facultate Magistri designati semper fuere, eorumque ferax est ille idem Sapientissimus Consessus, à quo postremis hisce temporibus, summo cum Civium plausu, docentium successio derivatur. Nec impensis pepercit hæres Canobii Nosocomium Majus hujus Urbis, ut splendidiore cultu publicum id literis beneficium præstaretur. Anno siquidem MDLXXXI à Præfectis regimini ejusdem Equitibus, quatuor ferme aureorum millibus, erecta est ingens Aula, quæ Magisterio exercendo, & publicis discipulorum edendis experimentis magnificè inserviret, quemadmodum in ejusdem Nosocomii Archivo adnotatum reperitur. Alterum peculiare Nobili Juventuti ac liberalibus disciplinis collatum subsidium de-

bet

(*a*) *In Chron. Judicum, & Equit. Mediol. num.* 246.

bet hæc Civitas Comiti Ambrosio Taëgio, qui anno MDIL. (*a*) Collegium, olim Taëgiorum, nunc S. Simonis nuncupatum erexit, censusque constituit, ut ibidem, inter alios, XII. Adolescentes, clari quidem sanguinis, sed angusti patrimonii, absque impendio parentum alerentur, &, ne quidquam liberalitatis complemento deesset, plura optimarum facultatum magisteria addidit, statuens, ut in eo domicilio Grammatica, Rhetorica, Poëtica, Moralis Philosophia, Historia, ac etiam Theologicæ scientiæ perpetuò docerentur. Quamvis autem ista in præsens desierint, attenuatis fortasse Collegii reditibus, ea tamen omnia ingeniorum exercitamenta viguisse usque ad seculi illius exitum, narrat Morigia, Scriptor ejusdem ætatis. Successere postmodum gemina Collegia, Dugnanum alterum erudiendis pueris Orphanotrophii Sancti Martini, alterum Calchorum educandis instruendisque pauperibus honestioris conditionis adolescentibus instituta, quæ indicasse satis sit, cùm minutim omnia persequi minimè libeat, nec valde ad incrementa studiorum ista pertineant.

Qui

(*a*) *Sitonus in Chron. Collegii Judicum n.* 328.

Qui plurimum restaurandis in hac Urbe scientiis adjumentum præstitit, ac de studiis præsertim Ecclesiasticis, apud nos eximiè nunc florentibus, optimè est meritus, Sanctum Carolum Borromæum fuisse nemo nostrum, nemo exterorum ignorat; cùm enim rudem in sacris rebus populum, rudiorem quoque Clerum, ac primis etiam Latinæ linguæ rudimentis destitutum, regendum accepisset, ut Johannes Petrus Glussianus vitæ scriptor deplorat, brevi quidem temporis intervallo, sed improbis laboribus expensisque, tanto divinæ simul, humanæque Sapientiæ lumine illustravit, ut etiam in præsens cæteris catholici imperii Urbibus, Ecclesiisque, in nitidissimum veluti pietatis omnis ac doctrinæ speculum exemplumque trahatur. Quantos autem is sudores profuderit, ut se ipsum prius, deinde alios sacris in literis erudiret, testis est in ejusdem vita Cardinalis Augustinus Valerius, qui cum eodem pluries familiariter versatus, hæc constanter affirmat: *Domus Caroli fuit Ecclesiastica, & sancta quædam Academia, officina virtutum omnium, piorum & doctorum hominum contubernium*; alibi verò: *Nulla schola, nostrâ, & Patrum*

[illegible] *æta-*

ætate, tam celebris fuit, quàm Borromæi domus. Nec intra septa tantummodo domesticæ Aulæ stetit propensus in literas amor Sanctissimi Præsulis; Communi studiorum utilitati prospexit, inducta in hanc Urbem Societate Jesu, eo prorsus consilio, ut non tam uberem animarum fructum ab egregiis Religiosissimi illius Instituti cultoribus Ecclesia Mediolanensis colligeret, sed fertilissimam quoque omnigenæ doctrinæ messem ex assiduo præstantique illorum magisterio hæc Insubrum Metropolis ostentaret. Nec prudentem tanti Antistitis mentem fefellit exitus felix; nam apertis anno MDLXVI. in ædibus, S. Fidelis Templo adjacentibus, publicis scholis, eisque subinde translatis in Braydense Collegium anno MDLXXII. nobile quoddam scientiarum omnium emporium studiis nostris patuit, cùm ibidem, referente Morigia, à prima usque earundem institutione, Humanioribus non modò literis, verùm etiam Rhetoricæ, Mathematicæ, Græcæ ac Hebraicæ linguæ, Philosophiæ, Theologiæ Morali & Scholasticæ, Sacręque Scripturæ expositioni præclarissimi in cathedris sederint Præceptores. Perenne autem hujusmodi literarum beneficium

suc-

ſuccedentes omnes ætates ſenſere tantâ earundem gloriâ, ut nec recenſeri queant, qui ex hoc veluti Equo Trojano, inſignes cujuslibet liberalis diſciplinæ Duces prodiere. Alterum quod ſtudiis, ſacris præcipuè, commodum curavit Borromæus Præſul, Seminaria, ac Collegia fuere, quæ ex inſtituto Sacri Concilii Tridentini, ad Eccleſiaſticam erudiendam juventutem, omni auguſtioris magnificentiæ cultu ab ipſo condita, ſolidis adeò Eloquentiæ ac ſuperiorum facultatum magiſteriis ditavit, ut inde, tanquam ex aureis fodinis, pretioſa quævis ſacræ eruditionis & facundiæ opulentia hauriatur, quæ non tam Urbi univerſæ, ac Diœceſi, ſed Helvetiis quoque regionibus, ad humanæ ſimul divinæque ſcientiæ præcepta informandis, abundè ſufficiat. Nobilitati etiam inſtruendæ proſpexit, erecto eidem peculiari Collegio anno MDLXXIII. ut delecti adoleſcentes, ſanguinis claritati Religionis ac literarum ornamenta adjicerent, fierentque æqualibus illuſtre exemplum, ne ocio ac deliciis indormientes, quam à natura nobilem indolem acceperant, ignorantia ac vitiis deturparent. Ipſe verò tantâ eorum proventum curâ fovebat, ut

præ-

præſens literariis illorum exercitationibus, alios plauſu, alios præmiis donans, vividiùs ſemper ad excolenda ſtudia incitaret, quemadmodum diligentiſſimus ejuſdem vitæ ſcriptor Gluſſianus enarrat. Demum prætereundam minimè cenſeo Oblatorum Congregationem, cui, quamvis immeritò, adſcriptum me glorior, quamque inſtitutam anno MDLXXVIII. ita ſemper in deliciis habuit S. Carolus, ut paſtoralem cum illis quodammodo Eccleſiæ ſuæ curam partitus eſſe videretur, animarum ſalute ipſorum fidei commendata, regimine Seminariorum ac Collegiorum iiſdem commiſſo, ſtudiorum denique magiſterio, ad eam, quæ tanti momenti eſt, Cleri doctrinam promovendam, eorundem vigiliis ac ſudoribus demandato. Quantum verò Sanctiſs. Parentis ſui amori reſponderint, mihi ſuſpicione fortaſſe aliqua laboranti effari non licet. Id abſque invidia dici poſſe crediderim, non modicam laudis partem, qua Mediolanenſis Eccleſiaſticus ordo, ob ſummam doctrinæ opinionem, apud exteras etiam gentes floret, Oblatorum ſodalitio fore tribuendam. Hæc autem omnia cùm unius Sancti Caroli auctoritate, opibus, & providen-

dentia feliciſſimè ſint peracta, meritò eundem venerari noſtra Metropolis debet, ut jam Gluſſianus aſſeruit (*a*), tanquam alterum Mediolanenſium ſtudiorum parentem, ac ſcientiarum reſtitutorem.

Hoc ipſo ſeculo jam labente novum ſtudiis noſtris decus acceſſit ex illuſtri Academia, quam propria in domo condidit anno MDXCIV. literarum præſtantiſſimus Mœcenas ac Cultor, Mutius Sfortia Columna Marchio Caravagii, qui primus quoque Princeps eidem præſedit. Duodecim clariſſimi & ſanguine & ingenio à Morigia recenſentur (*b*), qui ad eruditum hunc conflandum conſeſſum primitus convenere; ſed tanta ubique ejuſdem fama invaluit, ut paucorum menſium intervallo florentiſſimis cujuslibet nationis, aut diſciplinæ viris afflueret, omneſque confertim, aut doctrinæ præſtantia celebres aut dignitate conſpicui, literariis hiſce congreſſibus inſeri peroptarent. Singillatim illos Morigia, tunc in hac Urbe vivens, enumerat, pro ut ſuo quilibet die Academicorum albo inſcriptus fuit. Alterum ego codicem manu exaratum offendi apud Illuſtriſſimum æquè ac doctiſſimum Abbatem

tem

(*a*) *Lib.* 8. (*b*) *Nobil. Mil. lib.* 3. *cap.* 34.

tem Aliprandum Vicecomitem, qui nobilis ſapientiſque hujus congreſſus Acta complectitur; multumque præſtaret publicam edi in lucem, cùm ex præclara illa Equitum doctorumque hominum contentione, & antiquis in noſtra Urbe literis gloria, & recenti ætati præſentius ad ſtudia incitamentum præberetur. Symbolum ſibi erexerat Academia, hydraulicam rotam, decurrentium ſubtus fluctuum, quibus ima parte immergitur, impetu circumactam, itaut affixa ſibi, & juſtis diſtributa intervallis lignea vaſcula nunc vehat in altum, nunc ſenſim inclinet; unde quas patulo ore hauſere aquas, in ſubjectam planitiem effundunt, ad fovendam herbarum florumque perenni humore vegetam fœcunditatem; appoſito hoc lemmate: *Labor omnibus unus*; quique Academiæ nomen dederant *Inquieti* appellabantur. Subſequente anno vulgatæ leges fuere, quibus inter cætera indicebatur, ut qualibet hebdomada in publicum proferrentur, quæ privato quiſque ſtudio ad ingenii exercitationem elucubraverat; varia de ſcientiis utilioribus argumenta pertractarentur, locuſque etiam daretur Rhetoricæ ac Poëticæ floſculis, ſive Italico,

five Latino fermone ingeniosè contexendis.

Nec defuere communibus votis implendis egregii Sodales: Alphonfus fiquidem Oldradus primus omnium in hujufmodi Academia fermonem habuit, pluribufque poftmodum recitationibus Ethicam Ariftotelis explanavit; poftremò verò publicè de honorum contemptu differens, miffionem petiit ab eo Confeffu, Ordini Capucinorum fe fe adfcripturus, in quo etiam, elapfo vix menfe, feliciffimè mortalem vitam depofuit: Ludovicus Septalius, celebris apud eruditos famæ, mirabile Pixidis nauticæ inventum ac emolumenta recenfuit: Vincentius Turaldus Neapolitanus, Militum turmæ Præfectus, bellicorum tormentorum ufum, atque Arcium oppugnationem pertractandam fufcepit: Bartholomæus Affander è nobili Medicorum Collegio divinæ Dantis Comœdiæ interpretationem aggreffus eft: Francifcus Cofteus Doctor Laudenfis Aquarum originem fibi indagandam propofuit, pluresque alii infignes viri confimilia eruditæ exercitationis argumenta delegêre, quemadmodum in fuperiùs enunciata manufcripta Ephemeride legitur; Sed humanarum

re-

rerum more; hæc quoque Academia infœlices vicissitudines suas passa est, elanguens primò, ac dein prorsus deleta.

Federici Borromæi Cardinalis Archiepiscopi erga Literas, Artesque liberales amor eximius.

CAP. XII.

DEcimumseptimum Seculum, ab ipso statim exordio, felicissimum studiis Mediolanensibus omen dedit in Federico Cardinali Archiepiscopo; qui S. Carolo Consobrino suo, non minùs sanguine, quàm amore erga literas, virtutesque omnes conjunctissimus, magnum illud opus, propositum quidem, ut vidimus, sed nunquam tentatum, Bibliothecam nempe publico Civium, atque exterorum commodo dicatam, inchoavit, perfecit. Eam, ut tanta Metropoli, tantoque Conditore dignam redderet, nulli pepercit aut impensæ, aut industriæ; Magnificentiam in Ædibus curavit, quæ Principum Aulas æmularetur, & Reginam Sapientiam ostenderet; Librorum verò supellectilem tam copiosam, tamque selectam ex universis Occidentis, atque Orientis regionibus in

illam contulit, ut uni locupletandæ Bibliothecæ Mediolanensi Europa, & Asia spoliis suis inservisse videātur. Quin etiam, ut uberior eruditioni materies fieret, depictas eleganti penicillo Icones quamplurimas, insignium, doctrinâ præcipuè, virorum vultus fidelissimè referentes, circumquaque in hac Aula, porticibus, ædibusque adjectis appendi jussit, ut non tam scripta, quàm Scriptores ipsi in hoc studiorum domicilio, ad commodum & voluptatem venientium perennarent. Fructus autem immensi laboris & impensarum is est, ut frequentissima semper Civium corona circumstet, cùm amplissima hæc Bibliotheca singulis ferme diebus, duabus horis mane & vespere publico usui patet; quo tempore, à pluribus mercede conductis famulis, tum libri, tum atramentum, ac quidquid ad scribendum opportunum est, largè accedentibus suppeditantur. Nec minor apud exteros hujus Loci celebritas viget, cùm nemo ex advenis sit, qui ad præclara Urbis nostræ decora perlustranda circumiens, Aulæ hujus majestatem, voluminum copiam, raritatem ac molem manuscriptorum, quæ simul cùm editis ad quinquaginta millia nu-

numerantur, adjecta denique tum naturæ, tum artis reliqua ornamenta, & præsertim regalem Federici Conditoris animum non admiretur. Unum memoro Legatum Lusitani Regis, qui à Romana Urbe ad Ulyssiponensem contendens, atque in itinere ad Ambrosianam Bibliothecam invisendam recentissimè deductus, tam speciosa peregrinarum rerum simul hìc collectarum imagine captus est, ut Regi suo constanter retulerit, Mediolanensem hanc à nulla ex Italis Bibliothecis, pulchritudine, atque opulentia superari. Quo circa etiam Princeps ille magnificus tanto incensus est desiderio parem huic nostræ in Metropoli sua condendi, ut ejusdem exactissimam delineationem, ad Architectonicæ artis leges exarandam, simulque regiminis formam, librorum numerum, Ædiumque apparatum fideli calamo describenda mandaverit. Quanto sumptu, quantoque labore paratum hoc fuerit commune scientiis omnibus beneficium, ab Antecessore meo Petro Paulo Bosca doceri quisque potest; is enim edito in lucem volumine *De origine & statu Bibliothecæ Ambrosianæ*, peregrinationes omnes in remotissima litora à doctis viris Federici

rici Cardinalis ære susceptas describit, narrat redemtam Pinellianam librorum hæreditatem nullâ pretii parsimoniâ, cùm æmulationem omnium, qui ad eam comparandam confluxerant, longè amoverit, ac propemodum deterruerit Liberalitas Federici; modestiam quoque Conditoris laudat, qui non ex proprio illam nomine, sed ab Ecclesiæ Doctore S. Ambrosio, nostræque Provinciæ præcipuo Patrono *Ambrosianam* appellari constituit.

Parum tamen excelso animo suo satisfecisse censuit Amplissimus Præsul, condita hac, ut ita dicam, mortua Bibliotheca; alteram propterea vivam adjecit, Collegium videlicet Doctorum, quorum continuus labor est insudare condendis novis libris, atque in lucem proferendis, ut veluti perennes rivi hunc alveum Sapientiæ semper altiùs implerent. Mens erat sexdecim constituere, qui, cæteris omnibus abdicatis curis, unicè excolendis scientiis operam darent, ea tamen lege, ut singuli singulas tantùm amplecterentur, atque ita profundiùs in illas descenderent; cùm distractum in plura studia ingenium difficilè in aliqua facultate perfici valeat; hancque ideo epigraphem in aureo numismate,

quod

quod honoris gratiâ pectori appensum gerunt, imprimi voluit *Singuli singula*. Expressos autem hoc numismа refert, in anteriori parte, vultus Sanctorum Ambrosii & Caroli; in postica verò, imaginem Virginis Matris Mariæ, divinum Infantem gremio gerentis, cui etiam dicatum voluit hoc Collegium Religiosissimus Institutor. Non ultra novem tamen in hoc doctissimo Cœtu numerati unquam Doctores fuere, sed eâ omnes editorum voluminum præstantiâ celebres, quæ sola implendæ tanti Antistitis menti, æternæque huic Collegio gloriæ comparandæ suffecisset.

Scientiarum cultui peregrinas Linguas adjunxit, conductis luculenta mercede ex ipso Oriente Præceptoribus, qui Hæbraicum, Caldæum, Arabicum, Syriacum, Armenum, Persicum idioma familiare Urbi nostræ fecere; Abissinam quoque Linguam in hoc Collegium invehere meditabatur, sed ex geminis, quos conduxit, magistris, nemo, teste Rivola in ejus vita, indicare methodum valuit, qua abstrusa illius idiomatis vocabula, & reconditi sensus explicarentur. Neque hic tantummodo gradum fixit diligentia amorque erga literas Cardinalis Federici; Typographiam

integram Orientalium characterum in Ambrosiana Bibliotheca studentium commodo collocavit; cùm enim immanem copiam manuscriptorum codicum, qui hujusmodi linguis exarati erant, exportari ab Asia curasset, laborem hunc Doctoribus præscripserat, ut celebriora Sapientium opera in Orientalibus regionibus, scientiarum olim domicilio, elaborata, in Latinum idioma transferrent, solidamque doctrinam, quæ ociosa apud nos latebat, utpote ignotæ linguæ cortice obvelata, ad pietatis & studiorum incrementum publica luce donarent. Plures hujus generis libros Ambrosianæ Bibliothecæ typis vulgatos Literaria tenet Respublica; sed quod laudem summam Institutori nostro conciliat, id est, eam fuisse in primis hujus Collegii Doctoribus Orientalium linguarum peritiam, ut Grammaticas quoque, & Vocabularia earundem condiderint. Qua in re Antonius Gigæus inter cæteros palmam consecutus esse videtur, qui Arabicum Lexicon, quatuor magnæ molis voluminibus comprehensum, tanta sedulitate confecit, ut à Viro fide dignissimo mihi relatum fuerit, à Maronitis ipsis Romani Collegii tanquam opus absolutissimum

ce-

celebrari. Quod dolendum eſt, tam inſigne decus Urbis noſtræ cum Borromæo Conditore, ac primis Doctoribus periit, deſideſque in præſens characteres, & manuſcripta linguarum hujuſmodi, Mœcenatem aliquem avidè implorant, qui reviviſcere ſtudia hæc præclara ad patriæ, & literarum ſplendorem patrocinio ſuo jubeat. Cæterùm Federicus Archiepiſcopus, ſtudiorum proventui ſemper intentus, abſtrahi ſe minimè paſſus eſt à peregrinarum linguarum cultura, itaut earum obliviſceretur, quæ Italicum ſolum nobiliùs illuſtrant, *Græca* videlicet, *Latina*, atque *Etruſca*; Quo circa anno eodem, quo Bibliothecam & Collegium Doctorum aperuit, nempe MDCIX. illis quoque conſuluit, inſtituto altero Collegio, quod *Trilingue* appellavit; utque perennis foret uberrima hæc literariæ meſſis ſeges, novum alterum Collegium condidit, quod *Alumnorum* vocaverat, ut ibidem ſelectiora Seminarienſium gymnaſiorum ingenia ad ſcientias linguaſque exoticas erudirentur, & veluti fœcunda ſemina ad perpetuam ſtudiis Mediolanenſibus alimoniam, cenſumque gloriæ parandum ſuccreſcerent. Niſi illuſtria hæc Federici Cardinalis me-

meditamenta mors importuna abrupiſſet, id propoſiti excelſo animo ac mente volvebat, ut in Ambroſiano Collegio univerſæ Sapientiæ Athenæum conſtrueretur, quod non tam Civibus adjumento, quàm Advenis miraculo foret; cùm quicumque Hoſpes aut peculiarem ſcientiam profeſſus, aut peregrinâ inſtructus linguâ, ibidem invenire potuiſſet, cum quo nativo ſermone colloqueretur, ac de ſcientia illa, quam in deliciis habuiſſet, magiſtralia referret reſponſa. Quas Leges, quemque Ordinem doctarum exercitationum præſcripſerit Cardinalis Federicus Ambroſiano Collegio, (in quod à viginti ſeptem jam annis, alieno potiùs favore, quàm merito meo ſum cooptatus) enarrare non moror, cùm multo ab hinc tempore prælum ſubierint, & abundè peti poſſint ex operibus memoratis Petri Pauli Boſchæ, ac Franciſci Rivolæ, ubi etiam nomina Doctorum, editi ab ipſis libri, habiti literarii congreſſus, ac quidquid præclari in ſtudiis ab hiſce eximiis viris, vivente Conditore, peractum eſt, minutim deſcribuntur. Equidem *Conſtitutiones Collegii ac Bibliothecæ Ambroſianæ* ſeorſim typis commiſit Federicus ipſe Borromæus, cujus

jus Consilium in fronte impressum, cùm illæ haud admodum apud exteros vulgatæ sint, non abs re censeo referre; ita enim exorditur: „ Communibus Christianæ Reipublicæ commodis præclarè nobis consulere posse videntur ii, qui Literas ita colunt, ut ad cognitionem bonarum artium studium veræ pietatis adjungant. Quarum inter se rerum societatem constituere nobis maximè cupientibus commodissimum illud visum est, si ad universæ Ecclesiæ, ac Mediolanensis potissimùm utilitatem, Collegium instituerenus, cui Doctores ex diversis facultatibus adscriberentur, qui, præter pietatem, quàm colunt, singuli etiam singula studia tractantes accuratiùs possint Catholicam Fidem ab adversariorum mendaciis tueri, & omnem Christianam, & literariam rem perpetuis lucubrationibus illustrare. Id verò, ut ad omnes casus, & ad diuturnitatem longissimi temporis tutiùs conservaretur, & Apostolicæ Sedis auctoritate muniendum, confirmandumque curavimus, & nos has leges à singulis inviolatè semper observandas, tanquam certa ejusdem Collegii præsidia consti-

„ tui-

„ tuimus, & adjunximus. Prodiere etiam peculiari libello *Nomina, atque studia eorum, qui in Collegium Bibliothecæ Ambrosianæ Mediolani anno 1609. V. Id. Decemb. cooptati sunt*, isque recusus est Antuerpiæ anno MDCXI. à Davide Martinio, qui in calce addidit fragmentum epistolæ à Justo Lipsio ad Federicum Cardinalem Borromæum conscriptæ (*a*), cujus postrema tantùm verba hìc recitare placet, cùm ad Conditoris, & Instituti hujus laudem augendam maximi ponderis sit Literatissimi Viri judicium. Itaque hæc scribit: „ Sæ„ pe miratus sum, cùm tam multa passim „ Collegia, aut Scholæ instituantur pue„ ris, aut juventuti formandæ, neminem „ adhuc fuisse, qui propriè solicitus esset, „ & curaret de Doctoribus, sinè quibus, „ cui usui tota illa institutio est? Spe„ ciem, non rem habet, & multi in cur„ su sunt, pauci ad metam veniunt, & „ verum studiorum finem. Cavendi, pros„ piciendique ratio, aut hæc est, quam „ inis, aut nulla: & ipsi eligendi, alendi, „ formandi sunt, qui forment.

Reticere nequeo tantum fuisse Federici Conditoris erga literas amorem, ut quæ

(*a*) *Epist. LXXXVIII. Centuria V. Miscell.*

quæ à graviſſimis paſtoralis muneris curis vacabant, horas omnes ſtudio dicaret, à quo ne immune quidem id tempus faciebat cùm iter ageret, aut in lecto ægrotus decumberet, ſolitus dicere, in votis ſuis eſſe, ut dextera manu Crucifixum gerens, ſiniſtrâ calamum, moreretur. Incredibile autem eſt, quot ille ingenii ſui monumenta aut manu exarata, aut typis impreſſa reliquerit, cùm plures paginas impleat eorundem Elenchus, nec percipi ſatìs poſſit, quomodo tam aſſiduis moleſtiſque Eccleſiæ hujus, ac Diœceſis negotiis implicitus, Conciliorum, Viſitationum, ſacrarumque rerum peragendarum perpetua penè occupatione detentus, placida nihilominus mente, tam varii generis argumenta, ac centena propemodum volumina elucubrare valuerit. Plura ex hiſce adhuc inedita in Bibliothecæ ab ipſo conditæ ſcriniis religiosè aſſervantur; plura verò jam prælum ſubiere, ſed ea exemplarium parcitate, ut manuſcripti loco apud nos habeantur; modeſtiâ ſiquidem Borromæi Præſulis, quæ publicam laudem reſpuebat, in privati tantummodo commodi uſum, has editiones reſervans, inceptum vix typorum opus abrumpi jube-

bebat. Ne tamen gloriosa hæc monumenta inexplebilis penè amoris, quem erga saniora studia gerebat Borromæus Antistes, merita laude fraudentur, mei muneris esse arbitror, eorundem Elenchum ad hujus Commentarii calcem attexere; inde enim perspicuum fiet, quantum præclaris tanti Præsulis sudoribus debeat Literaria Respublica, cui accepta beneficia, librorumque ab ipso conscriptorum molem ac utilitatem simul conferenti in incerto erit, magisne de Literis benemeritus fuerit Cardinalis Federicus Borromæus animi magnificentia, an amplitudine ingenii. Collegit quidem præstantissimus Præsul Meditamenta sua Literaria peculiari Libro, publica etiam luce donato post illius obitum anno MDCXXXIII., quo conceptam vasta mente argumentorum seriem recenset; cùm tamen eorundem nuda tantùm mentio ibidem fiat, nec Lectori compertum sit, quid de tam ampla designatorum operum fœcunditate, aut manu exaratum, aut typis commissum supersit, rem gratam me publico desiderio præstiturum reor, si quælibet in suas classes distributa singillatim enumerem.

Ad liberales etiam artes Picturam, Sculptu-

pturam, atque Architecturam promovendas egregiam operam præstitit Cardinalis Federicus. Quamvis enim nobiles hasce disciplinas, gemina, ut diximus, jam clade afflictas, superioribus ad Borsierii ævum annis, ut ipse met testatur, reparare tentasset Johannes Baptista Gallianus, Pictor non incelebris, inductâ in hanc Urbem Academiâ, cui *Auroræ* nomen indiderat; ea tamen tam citò evanuit, Borsierio eodem referente, ut hujusmodi Aurora noctem priùs viderit, quàm Meridiem ac Vesperas. Manebat hæc gloria Borromæo Antistiti, qui nobilia harum artium studia in antiquam sedem suam revocans, Academiam novam aperuit in Ædibus Ambrosianis, Principes viros Juventuti erudiendæ præficiens, qui in unaquaque excellerent facultate. Architecturæ primarium Ducem constituit Fabium Mangonum, qui, ut asserit Bosca, hanc artem restituere visus est, non modò regiarum ædificationum, atque excitandæ Ædis maximæ hujus Metropolis curâ, verùm quia Carolum Butium Architectum clari nominis ad interiorem Architectonices scientiam præceptis suis deduxit. Picturæ Johannem Baptistam Crispum dedit, cui à

na-

nativo oppido cognomentum Cerani accessit, notusque posteris omnibus est insigni penicilli sui fama. Sculpturæ demum assignavit Johannem Andream Biffium, uno tantùm eo labore, quem in exornanda exteriori parte Odæi Templi maximi adhibuit, æternum nomen promeritum; ita enim delicatâ scalpri diligentiâ ex albo marmore ad vivum educta simulacra ibidem spirant, ut peregrinis omnibus, ipsisque Principibus advenis pro miraculis artis indigitentur. Sub illustribus adeò artium istarum luminibus enarrari vix potest, quantum hæc Academia floruerit, cùm peritissimi quique illarum artium professores nomen eidem dederint, atque inde hauserint nitorem illum, atque elegantiam insignium operum, quibus non tam patriam suam, quàm exteras quoque regiones exornavere. Versatur adhuc in ore omnium celebris fama eorum, qui ex hoc cœtu prodeuntes, Picturæ præcipuè laude excelluere, Danielis videlicet Crispi, Caroli Francisci Nuvoloni, dicti Pamphili, Melchioris Gilardini, Herculis Procaccini, Caroli Cornaræ, aliorumque quos enumerat Bosca. Hanc gloriam Urbi nostræ comparavit solicitudo, & liberalitas

Car-

Cardinalis Federici, qui non modò sapientissimis legibus rectam hujusce Instituti disciplinam promovit, sed propositis etiam præmiis æmulationem, quæ ingeniorum cos est, succendere studuit. Præterea, quod nulli fortasse alteri Academiæ antea obvenerat, eximiam dotem munificentia Conditoris huic Ambrosianæ paravit, geminas videlicet Aulas, in quarum altera, quæ picturæ appellatur, pretiosiores celebrium Auctorum Titiani, Vincii, Barocii, Bruguelis, atque his æqualium tabulas longa serie disposuit, nulla auri impensa deterritus, quod iisdem comparandis exigeretur; in altera, statuarum dicta, elegantioris formæ simulacra collegit, quæ ex optimis quibuscumque protypis æreis, aut marmoreis, per Italiam omnem dispersis, educi gypso curavit, regia planè largitate, ac privatam fortunam vincente animo; Rarioris etiam artificii cælaturas in pario marmore ab Augustino Busto Mediolanensi ad sepulcrum Gastonis Foxiensis effictas, & alia id genus Sculpturæ miracula effusâ adeò manu coëmit, ut in unâ tantùm Deiparæ effigie, in Cararienfi marmore à Marco Antonio Præstinario exculptâ, bis mille nummûm aureorum impen-

L derit.

derit. Tantarum autem expensarum consilium id fuit, ut Academiæ hujus commodo inservirent, & artium istarum cultores peregrinari minimè extra patriam deberent, ut præclara sibi ante oculos exempla proponerent, quorum imitatione studia artesque perficerentur. Aliud quoque Picturæ Sculpturæque beneficium præstitit, nocturnos hyeme, ac diurnos vere ac æstate conventus instituens, in quibus proposito nudi hominis corpore, juxta artis præcepta ad varias inflexiones accommodato, quisq; ad vivum artus, musculos, venas describeret, in tabulas aut marmora postmodum referenda; ne autem geminæ illius horæ intervallum, quæ manuum labori concedebatur, absque mentis fructu intercideret, eam indixerat legem, ut ab aliquo ejusdem coetus, sacrarum præcipuè, historiarum lectio fieret; ita enim non tam animum utiliter pasci, sed multos etiam emendari posse Pictorum errores censuit, qui rudes ut plurimùm ignariquè rerum actarum, tempora resque omnes miserrimâ in tabulis licentiâ confundunt; quin immo librum ipsemet condidit, adjecto titulo *De Sacra Pictura*, ut muneris sui sectatores eximiæ hujus artis admone-

ne-

neret, doceretque regulas, quibus veritatem honestatemque rerum exprimendarum cum industris penicilli ac colorum elegantia conjungerent. Cæterùm etiam hæc Academia subsequentibus annis communem æreis quoque simulacris calamitatem passa est, ut videlicet paulatim decideret ac solveretur, exorto præcipuè inter Hispanos ac Gallos bello, quod nunquam absque bonarum artium scientiarumque vastatione grassari, tristes temporum omnium memoriæ testantur. Sed pace tandem inter æmula hæc Regna compositâ, revixit in Ædibus Ambrosianis nobile hoc institutum, anno MDCLXX. creatis juxta leges Conditoris Federici Conservatoribus, qui tantum opus urgerent, delectisque egregiis viris Antonio Busca, & Dionysio Bussola, qui Academicorum agmen ducerent, cùm primus penicillo, alter scalpro ea ætate principem in hac Urbe locum tenerent; sorsque tam propitia cœptis arrisit, ut minimè dedignatus sit Dux Uzedæ Johannes Franciscus Pacechus ex Magnatibus Hispaniarum, Picturæ amantissimus, hujus Academiæ cœtui immisceri, nomenque suum cæterorum albo conscribere. Tam gloriosis initiis restituta hæc so-

sodalitas, præscripta ad geminæ facultatis Picturæ Sculpturæque proventum exercitamenta usque ad præsens deduxit, ejusque insigne elogium sunt pendentes è parietibus pictæ icones celebrium Pictorum, qui Ambrosianam Academiam socialibus laboribus illustravere, nobilique corona ambiunt septum illud, quod delineando nudo Corpori inservit, incitamentum simul & gloria florentis adhuc Academicæ societatis.

Novum insuper excolendis literis adjumentum meditatus est Cardinalis Federicus, institutâ in Seminariensibus Lycæis Academiâ, cui ex conjunctione sapientiæ cum eloquentia *Hermathenaicæ* nomen indidit. Ex hac enim publicum Urbi, ac Diœcesi emolumentum doctrinæ profluere posse non dubitavit, cùm juvenes ibidem optimis disciplinis imbuti ad sacra ubique in Ecclesiis munera subeunda, absolutis studiis, designentur, & veluti lumina nitidioris sapientiæ candelabris excelsioribus imponantur. Hinc anno MDCXIX. literarios Magistratus creavit, leges indixit, conventus ac lucubrationes statis diebus recitandas præscripsit, tanto cum fœnore semper vividiùs florentium

ibi-

ibidem ſtudiorum, ut alterum veluti Seminarium excellentium ingeniorum in ipſo Seminario conditum eſſe videatur. Refert illius vitæ Scriptor Rivola (a) hac nova inſtitutione ſuccreviſſe in Seminarienſibus clauſtris celerem adeò copioſamque literarii fructus meſſem, ut cùm Hoſpes aliquis aut dignitate, aut doctrina inſignis Mediolanum diverteret, illum ſtatim Cardinalis Fedcricus ad hujuſmodi Lycæa transferret, ratus nullum dignius oblectamentum exhiberi poſſe illuſtribus viris, quàm ſi Academicis exercitationibus tam egregiè eruditæ Juventutis intereſſe concederetur. Demum ut ſtudia in hac Urbe majori civium commodo foverentur, anno MDCXXX. gymnaſia ipſa Philoſophicæ ac Theologicæ facultatis, quæ Eccleſiaſticis erudiendis adoleſcentibus in Seminario Collegioque Helvetico à primis è Clero delectis Magiſtris pertractabantur, ad publicam utilitatem patere omnibus voluit; Quamvis autem Succeſſor ejuſdem Cardinalis Montius, aliique Mediolanenſes Antiſtites conſultiùs inde cenſuerint ad privatum tantummodo illic degentium Juvenum beneficium ea redo-

 nare;

(a) *Lib.* 4. *cap.* 36.

nare; nihilominus peculiari Archiepiscoporum indulgentia semper in more positum fuit, ut ad illa instruendi admitterentur nobiliores quidam Ephebi, qui postremis hisce annis ad hæc Lycæa, veluti ad emporium solidæ literaturæ, frequentiores etiam accurrunt. Neque tunc quidem oblitus est Federicus promovendæ literariæ solicitudinis in equestribus animis, quos probè noverat potiori tum jure supra vulgi conditionem assurgere, cùm sapientiæ ornamentis decorantur, quàm cùm naturæ dona tantummodo splendore natalium ostentant. Quocirca ut nobili juventuti quendam honoris stimulum injiceret ad capessenda ferventiùs studia literarum, in Collegio ad eorundem educationem condito à S. Carolo Borromæo, Academiam erexit sub nomine *Perseverantium*, in qua variis amœniorum scriptionum generibus exercerentur, ipsoque è titulo discerent, non perfunctoriam operam libris dare, sed gloriosâ patientiâ obduratum ad labores ingenium in altum usque penitioris eruditionis doctrinæque apicem propulsare.

Aca-

Academiæ quamplures, ac Gymnasia hoc Seculo XVII. instituta.

CAP. XIII.

TAm illustri præeunte exemplo insignis hujus artium scientiarumque Patroni, tantus eo seculo excitatus ubique fuit fervor studiorum, ut nimis arduum sit literariæ Reipublicæ in hac Urbe incrementa referre, plenumque opus exposcat ingens celebrium virorum, doctorumque voluminum numerus, quibus illustratam peculiari supra cæteras Urbes laude se vidit hæc Metropolis, auctusque ubertimè fuit facultatum omnium cultus censusque. Quod præcipuè adnotandum est; certasse visi sunt gloriosa quadam contentione, ut ampliorem studiis Mediolanensibus campum aperirent, tres ii præclarissimi Religiosi Cœtus, quorum apostolicis laboribus, exemplo, pietati, doctrinæ plurimum splendoris sui debet hæc Civitas, Patres nempe Societatis Jesu, Clerici Regulares S. Pauli, à S. Barnaba Apostolo Barnabitarum nomen sortiti, aliique Regulares Clerici, quos Theatinos passim appellamus. Primi siquidem, exi-

guum adhuc paratum literis patrimonium existimantes perpetuo illo, quod jam retulimus, liberalium disciplinarum scientiarumque magisterio, geminam Braydensibus gymnasiis Academiam junxere, quarum altera, *Animosorum* vocata, vividiorem in Juvenibus Rhetoricæ ac Poeticæ cultum amoremque succenderet; altera, *Arysophorum* dicta, gravioribus Philosophiæ ac Theologiæ studiis enixius evolvendis incitamentum præberet.

Nec segnes fuere in occupanda hac gloria Patres Barnabitæ. Cùm enim enata in hac Urbe foret inclyta eorundem Congregatio; nimis indecorum putabant, si in re literaria deesse Patriæ operam suam sinerent, vincique ab aliis paterentur solicitati conatus laude promovendæ inter Cives curæ studiorum. Primò itaque cœpere privatis institutionibus Mediolanensem Juventutem ad literas erudire, ut Barellius testatur (*a*). Dein cùm fama eximii proventus ex hujusmodi magisterio profluentis Romam usque permeasset, Johannes Baptista Arcimboldus Mediolanensis patricius, ac Clementis VIII. Cubicularius Clericus pingues reditus legavit, ut ad pu-

(*a*) *Memor. Istor. tom.* 2. *fol.* 14.

publicum literatum beneficium in patrio S. Alexandri Collegio Scholæ aperirentur; quod etiam præstitum est anno MDCIX. (a) solenni ritu, cùm ad primam inauguratoriam orationem audiendam convenerint regii Magistratus, universa Mediolanensium Procerum cohors, ac ipse etiam Cardinalis Archiepiscopus Federicus Borromæus. Floruere hæc gymnasia, Rhetoricæ tantummodo ac humaniorum literarum studiis designata, mansitque illis Arcimboldi nomen à primo Conditore, donec crescente optimi magisterii opinione, & plausu, Patres ipsi spontaneo erga natalem hanc Urbem amore excitati, anno MDCXXV. gemina Lycæa inferioribus grammaticæ rudimentis addidere, ac majora semper molientes superioribus quoque scientiis publicè excolendis Præceptorum copiam fecere, erectis quadriennio post cathedris Philosophiæ, ac Moralis Theologiæ, demum Scholasticis etiam facultatibus anno MDCXXXV. in id Collegium inductis. Qua in re perficienda ad utilitatem gloriamque Metropolis nostræ, quantum non modò nobilium sudorum, sed pecuniarii sumptus impenderint, abso-

(a) 3. *Novembris*.

absoluta sub finem hujusmet seculi magnifica & elegans Gymnasiorum structura oculis ipsis compertum facit. Frustra verò hìc tempus prodigerem, si vel egregios discipulos, vel doctrinâ illustres magistros, quos hæc gymnasia excepere, congerere in has paginas vellem; id enim & patria monumenta, & vigens adhuc nostra ætate in hisce Lycæis florentissimus scientiarum cultus præclarè docent. Accessit etiam hujusmodi studiis Academiæ ornamentum, cujus eximia cum laude meminit Picinellus in suo Mundo Symbolico, quæque nomen *Ignitorum*, vulgò *Infocati*, accepit. Quantum verò in exordiis ipsis ibidem caleret erudita nobilium juvenum exercitatio, ex uno abundè discimus publico testimonio, oratione videlicet ab Antonio Rampono habita ac vulgata anno MDCXXXVIII. cùm delectus in Academiæ istius Principem fuit Guido Mazzenta, antiqua spectabili nobilitate progenitus adolescens, sed studiorum suorum gloriâ nobilior.

Postremò Clerici Regulares Theatini, à S. Carolo in hanc Urbem invecti, ut optimis Instituti sui exemplis, veluti novum Sydus, Ecclesiam Mediolanensem illu-

lu-

lustrarent, cùm omnia sanctioris vitæ, cultusque animarum experimenta dedissent, prodesse quoque literis studuere excitati nobili Academia, cui ex laboribus impigrè obeundis in excolendo pertinacibus studiis ingenio impositum nomen est *Laboriosorum*, italicè *Faticosi*. Primi, qui literarium hunc congressum meditarentur, duo ex eadem Religiosa familia celebres viri fuere D. Jo: Baptista Rabbia, & D. Celsus Quatuorcasa, annoque MDCLXII., convenire cœpit in Aula Cœnobii S. Antonii Academicorum cohors, quæ nobiliorum Procerum, ac ingeniorum flore constabat. Id autem sibi ex instituto statuerant docti Sodales, ut frequentibus eruditis sermonibus, Aristotelis Ethicam illustrarent; quandoquidem verò Moralis Philosophiæ præcepta problematico semper argumento involuta proponebantur, Poëticis quoque ac Rhetoricis lucubrationibus libertas dabatur, ut expensa utraque parte, prout cuique ratio dictabat, amœnior animis fieret eorundem perceptio. Delectus est in Academiæ symbolum marmoreus Obeliscus, cui ad æquilibrii scrupulum in basi collocando ingeniosæ circum machinæ, ac funium plurimus ordo

adhi-

adhibetur, superposito lemmate *Hic labor*. Crevit subinde Academiæ hujusmodi splendor ex publico Civium plausu, ac Literatorum concursu, quorum præcipui, Lucas Assarinus, Alexander Perlasca, aliique plures præclari hujus cœtus consortium expetivere. Quod tamen celebriorem eidem famam conciliavit, Comitis Johannis Borromæi auctoritas fuit: Is namque & avita sanguinis nobilitate spectabilis, & summis in hac Urbe, Cæsaris nomine, muneribus gestis conspicuus, non tam benigno auspicio fovit, quàm præsentiâ suâ decorem literariis hisce auxit congressibus, dignus propterea, ut non tam primus Princeps, quàm Academiæ Pater acclamaretur. Testatum reliquit Petrus Paulus Bosca (*a*) insedisse animo Comitis Borromæi illustre hoc consilium, ut perenniori parando literis beneficio, augustum in eo Cœnobio Conclave substrueret, sed importuna mors obstitit votis optimi Mœcenatis, qui pro magnitudine animi sui, ac familiari Borromæis Proceribus erga Patriam magnificentia, maxima quæque mente volvebat. Nihilominus tam faustis initiis instituta Laboriosorum Academia subse-

(*a*) *De orig. & statu Bibl. Ambr. pag.* 160.

sequentibus annis in tantum adducta est splendorem nominis, ut singulare Mediolanensis Urbis decus fuerit tum Principatus majestate, quem felici successione purioris semper sanguinis Magnates gessere, tum Literatorum frequentiâ, qui nobilem invicem æmulationem acuentes, præclariores ingenii sui fœtus ibidem perpetuò ediderit, plaudente Auditorum corona, atque in hanc Aulam veluti ad gratissimas eruditi oblectamenti delicias capiendas avidè procursante. Testem me quoque in hac re adducere valeo, cui benignè in hunc cœtum admisso, è subselliis dissere-re, ac recitare pluries datum est, eo cum fructu, ut cùm vulgaria de meo proferrem, peregrinas illas ex alieno penu doctrinæ merces colligerem, quibus semper ditior instructiorque redirem.

Alteram quoque Academiam vergente in occasum hoc seculo conditam reperimus, quæ licèt institutionis lege, privatis tantummodo studiis inserviret, amplitudine beneficii ad integras Regiones extendebatur. Ea est, quæ *Hypheliomacorum* nomine etiam in præsens donatur, suaque debet primordia magnificentissimo simul ac literarum amantissimo Cardinali Ar-

chie-

chiepiſcopo Alphonſo Littæ, cujus auſpiciis erecta fuit in Collegio Helvetico. Cùm enim Juventus ibidem degens optimis quibuſque moribus, ac diſciplinis imbuatur in eum pòtiſſimum finem à Sancto Carolo Conditore ſtatutum, ut Rhetiæ Helvetiæque Eccleſiis, Hæreticorum viciniâ periclitatibus, egregii Miniſtri validique Propugnatores parentur, cenſuit vigilantiſſimus Præſul nunquam meliùs conſultum iri Fidei animarumque defenſioni, quàm ſi Academicæ inſtituerentur concertationes, ad quas viriliter obeundas gloriæ ſtimulo excitati Pugiles ſcientiarum, earundem magiſterio erudirentur ad bellum hoſtibus Catholicæ Religionis generosè inferendum, armaque inde caperent ſolidioris doctrinæ, quibus ſecuriùs triumpharent. Propterea in Academiæ ſymbolum deſumta eſt imago Apollinis Pythonem Serpentem ferali ſagitta configentis, ut ex poëtico illo commento quicumque in hac arena ſub divino Sole militaret, veram ediſceret artem, qua Sapientiæ telo armatus Hæreſis monſtrum proſterneret. Et ſanè ex voto res contigit; tot ſiquidem ſtrenuos bellatores Catholica Fides habuit, quot ejuſmodi Aca-
demia

demia alumnos educavit, qui emenso studiorum curriculo in patriam redeuntes, veluti firmissima propugnacula contra hæreticas incursiones stetere, tantoque vitæ ac doctrinæ splendore ætate qualibet claruere, ut nulla hactenus circumfusa errorum caligo partem illam, Rheticæ Helveticæque telluris, quæ sereno Catholicæ Religionis Cœlo fruitur, ne modica quidem labe deturpare valuerit. Repetendas ex historiis relinquo illustres memorias eorum, qui postquam egregiè in Academica hac palæstra certaverint, ad præcipuas in iis Regionibus Ecclesiarum Præfecturas, ac etiam Infulas evecti, pro Sedis Romanæ reverentia Fideique integritate, aut facundia è rostris, aut è pluteo calamis gloriosè pugnavere; id unum innuens, nonnullos etiam ex hujus Collegii alumnis, tanta strenuitate viguisse, ut proximo Martyribus loco, vitam pro Catholica Religione inter cruciatus posuerint, quemadmodum de Sondrii Archipresbytero Nicolao Rusca, Lavezzarius (*a*) narrat. Is enim Græcæ Hebraicæque linguæ peritissimus, cùm privatis, publicisque dis-

(*a*) *In Historia Italica Vallis Tellinæ lib.* 3. *pag.* 125.

disputationibus in oppido Tirani ac Pluri pro Fide Orthodoxa dimicasset, atque in ipsa pastoralis sui regiminis sede Academiam pro Catholicis condidisset, ut eam Seminario ibidem ab Hæreticis recluso opponeret, ferale adeò ipsorum odium incurrit, ut fœdissimis circumventus calumniis, atque in judicium raptus, dum asperrimè equuleo torqueretur, gloriosa morte occubuerit, æternam sibi ac Collegio Helvetico, à quo prima pietatis, & doctrinæ hauserat rudimenta, laudem concilians.

Ad studiorum Mediolanensium hoc seculo vigentium coronidem, non incongruum reor memoriam innectere Scholarum, quæ *Maronæ* vocantur; Quamvis enim Grammaticæ, atque Arithmeticæ confinia minimè excedant, innatum nihilominus erga literas Civibus nostris amorem manifestiùs probant, ingensque scientiis superioribus adjumentum præstant, cùm extricata à primis implicationibus latinæ linguæ involucris ingenia ad altiora studia sponte sua succendantur, summumque incitamentum sit pauperibus præcipuè discipulis ad excolendas impigrè liberales quaslibet disciplinas, patens abs-

que

que impendio crumenæ ab elementis ipsis Eloquentiæ gymnasiorum frequentia. Has itaque postrema voluntate in tabulis descriptas instituit Johannes Baptista Maronus, qui hæredes ex asse relinquens Patres Ord. Prædicatorum in S. Eustorgii Cœnobio degentes, eisdem onus imposuit, ut erudiendis quinquaginta pauperibus pueris, eorundem placito deligendis, publicum aperirent gymnasium, quod etiam elapso post illius obitum anno, ideſt MDCLXVI. fideliſſimè præſtitere.

Seculi XVIII. pro ſtudiis promovendis præclara meditamenta.

CAP. XIV.

PRæſens jam ſeculum ingredimur, quod quantum ſtudiis omnibus favorabile, cultumque ſit politiori quavis literatura, nemo non videt; cùm nulla ferme Europæ Provincia reperiatur, quæ celeberrimis Academiis, Gymnaſiiſque non decoretur, tantuſque ubique ferveat amor Liberalium diſciplinarum, ut perductis ad apicem ſummæ nobilitatis ſcientiis, nihil propemodum à poſteris ſolidioris

gloriæ addi posse videatur, aureaque nunc verè literis ætas censenda sit restituta. Non caret hoc splendore Mediolanensis Civitas, quæ sicuti magnificentiam opulentiamque nemini invidet, ita nec Literarum, nobiliumque artium culturâ ab exteris vinci se patitur. Longum nimis foret, ac fortasse importunæ jactationis periculo plenum opus, insignium virorum præstantiam, qui omni scientiarum genere ad excellentiam exculti in hac Urbe florent, commendare; referre gymnasia ad publicum studiorum proventum optimis Institutoribus decorata; frequentes Civium concursus ad omnium ferme Religiosorum Ordinum Cœnobia, ut Rhetoricæ, Poëticæ, altiorumque disciplinarum nobilibus experimentis intersint, recensere; Bibliothecas denique enumerare, quæ elegantissimæ, ditissimæque non tam in sacris Cœnobitarum recessibus, sed in privatis etiam domibus, Nobilium præcipuè hoc ævo summa cum laude literarum curam gerentium, ad luxum usque instruuntur. Propterea calamo tantummodo persequar meditamenta illa Civium nostrorum, quæ illustriorem Mediolanensium studiorum famam apud æquos lite-

rarum

rarum æſtimatores reddere valent, dignaque ſunt, ut ſucceſſuris ætatibus ad perennem patriæ gloriam, atque ingeniorum incitamentum, in exemplum proponantur.

§. I.

Equitum Academia.

PRimò igitur occurrit Academia, quam ſub initium hujus ſeculi, ideſt anno MDCCII. excogitavit aperuitque nobiliſſimus Aurei Velleris Eques, & in Hiſpanorum Magnatum honores adſcitus Comes Carolus Archintus. Animadverterat ille Nobilium indolem, ad magna enatam, ſub primos quidem adoleſcentiæ ac juventutis annos, in Collegiis, vel publicis Lycæis eruditam, aſſidua ſtudiorum exercitatione ſplendidum ſui ſpectaculum facere, ſed poſtmodum abſoluto gymnaſiorum curriculo, vel ſubeuntibus domeſticarum rerum curis, vel affluentibus pinguioris fortunæ commodis, ita ſenſim diſtrahi, emollirique, ut concepta ſcientiarum ſemina ocioſè putreſcant, totque vigiliarum laborumque fructus incurioſa

quadam desuetudine evanescant. Cùm autem ipse constanti sedulitate, adultus etiam, coluisset, quas in primævo ætatis flore superiores hauserat disciplinas, Mathematicas videlicet, Philosophicas, Historicas, Medicas, aliasque quamplures, quibus ad magisterii propemodum laudem mirè exornatur; ut æquales suos ad tam nobile oblectamentum alliceret, literariam societatem proposuit, quæ solis Equestribus viris constaret, tantaque felicitate peracta res est, ut brevì invaluerit selectus ordo Nobilium, qui integram scientiarum omnium Academiam conflaret. Designata subinde fuit doctis congressibus, post vagè habitas aliis in domibus Academicas exercitationes, capax Aula, quam prope Templum S. Antonii propriis in ædibus ex antiqua Oldrada familia Domini benignè obtulere, ibique subsequentibus annis, in frequentissima illustrium auditorum corona, celebriora præclarissimi hujus instituti experimenta edidere. Ne autem indigesta rerum farrago proferretur, quæ aures potiùs oneraret, quàm mentem erudiret, provincias veluti suas cuilibet distribuerat optimus Eques, peculiaria singulis sociis scientiarum argu-

men-

menta diſtribuens, prout ad quaslibet illarum proclivior genius ferebat, hac lege ſtatuta, ut cùm alternis habendis ſermonibus proprii recurrerent dies, unuſquiſque de ſua tantummodo aſſignata liberali diſciplina perpetuò diſſereret; alter Matheſeos præcepta, & inventa recenſens, militarem alter Architecturam illuſtrans, alii Philoſophica principia, & experimenta, aut naturalem hiſtoriam exponentes, alii Italæ poëtices initia & viciſſitudines, Regnorum ac Gentium primordia & mores, geographica confinia, atque his ſimilia explicantes; omnium autem hæc una erat cura, ut ſolida fundamenta ſtatuerent, varias auctorum opiniones expenderent, difficultates diluerent, ſeriemque rerum, quas dilucidarent, ad ſanæ critices lancem vocantes, à veterum præjudiciis, ignavique vulgi falſa credulitate liberarent. Ita enim, & qui dicerent, non ex cortice tantùm, ſed profundè in medullas ipſas deſcendentes, dignos vero Sapiente ſermones proferebant, & qui audirent alieno proficientes ſtudio ad ſcientias intimè poſſidendas ſenſim ac placidè perducebantur. Inter alias leges, quæ ad hujus Academiæ ſplendorem, ac perenni-

tatem curandam ſtatutæ ſunt ; peculiaris ea fuit, ut præter aliarum morem, nulli unquam ex Sociis Principatus honos deferretur, nec literarii crearentur Magiſtratus, ſed unus tantummodo à Secretis deligeretur, qui communibus acceptis votis publico nomine Sociorum placita, atque Acta ſignaret. Optimi autem decreti condendi ea mens fuit, cavere, ne ulla ambitioſæ æmulationis labes in hanc Societatem ſenſim irreperet, violaretque ſincerum ſtudiorum amorem, quem unicè in ſodalium animis regnaturum, ſublata hac cura perſæpe inſenſa concordiæ, ſibi pollicebatur prudentiſſimus Inſtitutor. Altero quoque decreto cautum eſt, ne ullus ad Academicos congreſſus admitteretur, niſi qui fidem ſuam recitationi obſtringeret, & in futuris ſaltem conventibus pertractanda ſcientiæ alicujus argumenta ſuſciperet; alienis ſiquidem dictis obtrectare facilè ſolet, qui ocioſus tantummodo auditor intervenit, nec obnoxias paris criterii cenſuræ è domeſtico promtuario literarias merces unquam educit. Præterea, ne librorum egeſtate Academici laborarent, aut in iis comparandis largiores ſumptus inſumere cogerentur, regio planè ani-

animo, propriis in Ædibus Bibliothecam instruxit, elegantissimis scriniis, ac plurima christallo nitentem; quodque pretiosius est, selectissimis omnium disciplinarum voluminibus, antiquis recentibusque opulentam, hoc unum ferme sibi propositum statuens, ut commoda ac digna nobilium Academicorum studiis Aula pararetur. Ultra sexennium florentissima hæc viguit Academia, quæ publica quidem fuit, si ordinem Equestrem spectemus, cùm cuilibet ex nobilibus accessus pateret, qui nomen huic Instituto dare vellet ejusque leges profiteretur, sed nullos præterea admittebat licèt doctissimos, quos hæc illustrium natalium conditio non honestaret. Mens quidem erat præstantissimo Literarum Mecœnati Archinto decursu temporum, cùm altas jecisset radices nobilis hæc studiorum exercitatio, uberrimi proventus, qui inde fluebat, beneficium latiùs extendere; sed bellorum in nostris regionibus strepentium fortuna, cœpta simul & spem omnem ita rescidit, ut nihil præter desiderium adeò decoræ, proficuæque patriis studiis institutionis remanserit; cùm enim reducto ad Austriacam domum Mediolanensis provinciæ do-

minio, ipſoque Cæſare, atque Auguſta Uxore in Urbem noſtram feliciſſimè invectis, univerſa Procerum cohors neceſſariis erga Principes ſuos officiis occuparetur, pluresque illorum varia in remotas plagas tum itinera, tum munera ſuſcepiſſent, paulatim diſſolvi cœpit illuſtris iſte conſeſſus, ſolitoque magnarum molium infortunio, nemine reparante, tam nobilis Academia memoriam ſolummodo ſuam gloriosè oſtentat.

§. II.

Arcadum Mediolanenſium Colonia.

FElicior ſors obtigit Arcadum Coloniæ, quam anno MDCCIV. in hanc Urbem deductam ſelectus ſemper nobilium Paſtorum Chorus implevit, tantoque plauſu in hanc uſque diem proſequuta eſt Civitas noſtra, ut Muſas ipſas agreſti illorum avena canentes audire videamur, doctumque eum cœtum inter præcipua inclytæ hujus Metropolis decora numeremus. Nemini ignotum reor quantam ſui famam excitaverit Romana Princeps Arcadia, quantuſque ubique fervor eruditas men-

mentès incesserit, ut acceptis inde legibus, placitisque, sociam quisque in patrio solo Arcadiam statueret, cùm ea de re integros annales condiderit primus ejusdem custos Jo: Marius Crescimbenus, & plura jam volumina confient illustrium Arcadum vitæ. Gloriam hanc desiderari diutiùs in Urbe nostra noluit Jo: Antonius Mediobarbus è doctissima Clericorum Regularium Somaschæ Familia, vir apud nos memoriæ immortalis ob eximias tum sanguinis, tum ingenii dotes, omnigena eruditione florentis; præcipuè verò ob procuratum auctoritate, exemploque suo studiis Mediolanensibus præclarum hoc ornamentum. Redierat ille in patriam è Parisiensi regia Urbe, onustus amore ac laudibus cultissimæ illius nationis, apud quam degens illustria vividæ indolis suæ in re literaria experimenta ediderat. Ut enim reliqua sileam, excitandæ admirationi, probandoque ingenio satìs fuerat una ea panegyrica Oratio ad Ludovicum XIV. Regem Galliarum, quæ antiqua & celebriora Romanorum Cæsarum numismata in unius ejusdem Magni Principis laudem inflectens, colligensque, digna visa est, ut tribus linguis excusa, Latinâ, Gallicâ,

Ita-

Italicâ anno MDCCIII. Parisiis vulgaretur, ipsumque Regem Commendatorem promeruit, qui ad præsentius dignationis suæ testimonium, Mediobarbum summis honoribus exceptum, liberali quoque munerum largitione donatum ad nos remisit. Itaque statim ac ille Mediolanensi solo restitutum se vidit, agitare animo consilium cœpit, ut strepens per Italiam Arcadiæ nomen sedibus nostris inferret, duoque in promptu fuere præclari socii ex eadem Somaschensi Congregatione, quæ ferax semper fuit insignium religione, non minùs, quàm literarum gloriâ virorum. Alter illorum, nempe D. Joseph Maria de Comitibus, maximo bonorum omnium luctu jam è vivis ereptus est; alter D. Joseph Maria Stampa, Equitum ac Literatorum delicium, in præsenti quoque severioribus simul Mathematicæ, atque amœnis historiarum, & Rhetoricæ studiis intentus, felicissimi ingenii sui promptitudinem Doctis commendat; uterque verò libris jam editis perennem sibi apud posteros famam comparavit. Nec arduum fuit ex nobilium ordine reliquos socios adsiscere, qui datis nominibus literariam hanc Coloniam non tam statuerent, quàm illu-

illustrarent; Primores siquidem viri jam ex ingenito amore ad studia propensi, tanta alacritate arripuere oblatam opportunitatem exercendi purioris eloquii, tum soluta oratione, quæ solet eruditis hujusmodi consessibus proludium facere, tum constrictis ad leges, numerosque Italicæ, Latinæque poëtices variis lucubrationibus, quas singuli Pastores stato ordine expromunt, ut illico florentissima surrexerit Arcadum Academia, nemini ex cæteris per Italiam sparsis, nobilium carminum gloriâ, concedens. Diu per varias Equitum domos peregrina erravit erudita istiusmodi cohors, in Triultii Principis Palatio primùm excepta, dein ad Comitis Montii, Equitis in literis versatissimi, Ædes, atque aliò commigrans; cùm æmulis quisque officiis ad se pertrahere honorem eximium studeret, ut proprii lares amœna sedes fierent Arcadicis sociis, & gratissimo universæ Urbi illorum cantu propemodum consecrarentur. Postquam verò Comes Carolus Pertusatus, in Italico Viennæ Consilio nunc Regens, ac per omnem ætatem bonis artibus impensissimè deditus, non tam Bibliothecam nulli ex privatis secundam, sed domesticum quo-

que

que viridarium eâ condidit magnificentiâ, quæ Principem etiam deceret; cùm quæsiti à remotissimis oris selectissimi flores, aut per areas distributi, aut in elegantibus vasculis collecti, perpetuum ferme ver conservent, fixæque solo proceræ Cedrorum arbores, tutæ rideant hyemis inclementiam, mobili domo conclusæ, quæ, rigente nivibus tellure, amœnissimæ aulæ speciem refert, eluditque præclaro spectaculo horrorem frigoris ambientis, Arcadum Colonia se se isti id domicilium recepit, & hyeme quidem in aula superiore domus, celebriorum Pictorum tabulis, circumquaque ornatâ; cùm verò indulgentior aër amœnissimi Loci libertatem facit, sub frondenti tecto, quod serpentia per arcus ad artis disciplinam arbusta contexunt, pastorales cantus edunt, suumque Tempe, ac Thessalos campos invenisse ibidem arbitrantur. Quæ sit egregii hujus cœtus fama, quæ scriptionum elegantia, qui concursus celebriorum ex omnibus Urbis ordinibus virorum, cùm colligendæ ad literaria exercitamenta Arcadicæ societatis rumor vulgatur, ita unicuique Mediolanensium Civium compertum existimo, ut iisdem enarran-
dis

dis frustra calami laborem prodigerem? Id unum in hoc spectabili congressu dolendum est, quòd quæ auribus jucundissimè insonant castigatissima carmina, & sermones, hactenus oculis denegentur; universa siquidem, quæ typis dignissima exaravere Arcades nostri, ita modesto hucusque silentio pressere, ut præter aliorum Arcadum morem, quos liberaliores erga publicos typos videmus, nihil vulgari permiserint, vixque ab illis extorserit hoc publicis desideriis solamen natus Augustissimo Cæsari Infans Leopoldus: piaculum siquidem censuere, si privatæ tantummodo ædis angustiis plausus suos tunc concluderent, cùm ob lætitiæ magnitudinem extra se rapta Civitas universa, festivorum ignium ac sacrarum supplicationum frequentiâ, amorem obsequiumque suum Austriaco Principi testaretur. Ex hisce tamen poëticis lucubrationibus, quæ Arcadiæ Mediolanensis nomine excusæ sunt anno MDCCXVI. metiri quisque poterit, quàm ingenioso expolitoque ad omnem perspicuitatem, aureæque ætatis invidiam stylo exerceatur hujusmodi Academia. Addere id præstat, tam præclaram de nobilissimo hoc cœtu opinio-

nem

nem doctis viris insedisse, ut P. Thomas Ceva è Soc. Jesu, vir summæ apud nos auctoritatis, scientiarumque ac Poëtices laude clarissimus, edendam, novis ejusdem curis auctam, celeberrimi Poëtæ Francisci de *Lemene* vitam, Mediolanensium Arcadum Coloniæ nuncupaverit, egregios ipsorum conatus, ac singularia in Patriam merita, panegyricâ Epistolâ immortalitati commendans. Seriem illustrium horum Sodalium in libri sui fronte laudatus Ceva descripsit; Pastorale verò nomen, pro Arcadiæ more, singulis attributum, unà cum peculiari Symbolo Mediolanensis Coloniæ, Johannes Marius Crescimbenus in universa Arcadum, & Coloniarum, nomenclatura recensuit.

§. III.

Societas Palatina.

NOvum aliud hoc seculo Mediolanensibus studiis decus, & incitamentum contulit Palatina Societas, quæ anno MDCCXXII coaluit, Sodalesque numerat non tam præclara sanguinis nobilitate, quàm Ecclesiasticorum ac Civilium mune-

ne-

nerum splendore conspicuos. Statuendo huic literario congressui occasionem præbuit celeberrimus Ludovicus Antonius Muratorius, qui dignum quidem omni laude Opus capaci mente conceperat, sed quod magnitudine ac arduitate sua non modò ancipitem felicis exitus spem detinebat, verùm etiam deterrere videbatur, ut ipse met per Epistolas mihi non semel significavit. Dolebat vir clarissimus, solam Italiam Literarum matrem carere gloriâ illâ, qua exteræ ferme omnes nationes, inclementius etiam Cœlum sortitæ, fruebantur, ut videlicet collectos in unum corpus rerum suarum Scriptores publicis jam typis donatos viderent. Præcipuè cùm ab exciso Romano Imperio sub Augustulo, usque ad instaurata apud nos studia seculo XV. intermedii temporis historicam seriem alta nox occupet, rarusque admodum Scriptor occurrat, qui densæ tot annorum caligini dissipandæ, atque educendæ in lucem veritati, opportunam præferat facem. Ut igitur hoc à Literis longævum infortunium amoveret, rem grandem meditatus est; mille nimirum annorum historiam, à coævis Scriptoribus tum editis, tum manuscriptis

pe-

petendam; ita enim non tam depelli posse censebat incuriosam inscitiam, qua circa res gestas superiorum ætatum hactenus laboravimus, sed uberem quoque eruditis omnibus campum recludi, ut de ignotis huc usque, aut implexis inextricabili ferme difficultatum nexu eventibus bellorum, Urbium, Principum, securè dissererent, cùm non ex rivulis tantùm haurienda veritas foret, sed fontes ipsi exhiberentur, testimonia videlicet eorum, qui aut præsentes, aut proximi ætate, quæ oculis auribusque suis fideliter exceperant, sincera narratione ad posteros transmisere. Verùm quis tanto labori auxiliares manus præstaret; quis vadem se præberet immanium sumptuum, quos edenda in publicum tot voluminum moles absorbere procul dubio debuisset? Quod pertinet ad rem literariam, maxima jam ex parte diligentissimè Muratorius exegerat, susceptis per Italiam longis itineribus, ut insignes Bibliothecas evolveret, & celebriora lustraret Archiva; quin etiam amicorum fidem ad illustrem hanc spartam adjuvandam repetitis literis solicitavit. Minora tamen omnia hæc videbantur, quàm quæ posceret rei amplitudo,

ut

ut dignum Literariæ Reipublicæ expectatione, ac desideriis opus prodiret. Unus enim ipse tot aliis munerum suorum curis distractus, nec satis firma valetudine utens, minimè se parem credebat exhauriendæ tam vastæ provinciæ, cui ut pro votis responderet, necessarium erat pingue ocium, & patientissimus labor, tum in conferenda cum antiquis codicibus veterum auctorum serie, delectuque habendo variarum lectionum; tum in comparanda nova manuscriptorum supellectile, quibus expiscandis illustrandisque celerior exigebatur sedulitas, ne ad tœdium usque eruditorum, in longum senium editio protraheretur. Bono autem omine effectum est, ut Philippus Argelatus, tanti operis promotor acerrimus, Mediolanum adventaret. Re siquidem cum Patriciis literatisque viris communicata, obex omnis evanuit, difficultate ipsa alacritatem inspirante, ut dignum Mediolanensibus animis opus aggrederentur. Statuta itaque est literaria Societas, quæ opibus simul & ingenio magnæ huic editioni absolvendæ insudaret; indicta peritis artificibus cura, ut in Urbe nostra nitidissimos funderent characteres; quæsitum denique

Augustissimi Cæsaris patrocinium, ut pretium labori auspicii majestas augeret. Et sanè tam grata fuit Austriaco Imperanti sapiens ista Equitum Mediolanensium solicitudo, ut pluribus clementissimæ Beneficentiæ muneribus donatam eorundem typographiam, fixo insuper domicilio collocandam mandaverit in ipso Regio Ducalique Palatio, unde etiam *Palatinæ* nomen Societas ista desumpsit. Nec minoris momenti lætitia fuit, qua se perfusum sensit ex insperato hoc nuncio Muratorius ipse, qui animos illico resumens, manuque impigra calamum stringens, adornandæ tot seculorum historiæ totum se contulit. Non aliis verbis id referendum existimo, quàm quibus idem vir Clarissimus rem totam enarrat in præfatione, Operi universo præfixa, ita prope finem professus: „ Atque hìc res poscit, ut tandem explicem, „ cujus beneficio tot historiarum editionem, tantamque voluminum molem literario Orbi polliceri, ac tradere cœperim; quod etsi extra Italiam minimè rarum sit, certè in Italia rarissimum non injuriâ dicendum est. Dicam ergo: hos animos mihi fecit & facit illa mea, amplissima illa, mihique velut altera patria

„ tria summè dilecta Urbs, ubi adhuc *antiqui*, hoc est aurei *mores* ab Ausonio „ ante tot secula laudati vigent, inclyta „ Insubrum Metropolis Mediolanum. Illa „ nempe, quæ me juvenem amplexata „ est, amavit, & honoribus auxit, eadem „ & nunc me ad illustrandas Italicas antiquitates currentem juvandum suscepit. „ Vix enim à Philippo Argelato Bononiense, qui primus novit, & avidè excepit, ac deinde totis lacertis promovit, illuc allatum est consilium meum, „ quum continuò exarserunt Nobiles ii „ viri cupiditate, præstandi tam insigne „ beneficium literis, & subinde neque diligentiæ, neque pecuniæ pepercerunt, „ ut publicum bonum, mecum inito fœdere, non solùm apud Italos, sed & „ apud remotas gentes propagarent. Neque id mirum; nam in præclarissima „ illa Urbe nostris potissimùm temporibus complures Cives nobilitati generis „ amorem & peritiam literarum singularem conjungunt; cujus rei luculentum „ specimen, ut spero ac ominor, futura „ est apud præsentes & posteros, eadem „ hæc per ipsos procurata insignis editio. „ Nunc autem eorum nomen aperiendum

 so-

„ foret, ſingulisque reddendæ eſſent gra-
„ tiæ, & totius quidem Literariæ Rei-
„ publicæ verbis: verùm quæ illos mo-
„ deſtia ornat, meo quoque calamo com-
„ pedes hactenus injecit; quos tamen ſi
„ quando frangam, ignoſcent illi, quòd
„ hanc unam viam rependendi aliqua ex
„ parte beneficii mihi penitus ereptam
„ noluerim. Hucuſque Muratorius, non modò ob præclara ingenii ornamenta, verùm etiam ob gratum candidumque animum eximiè laudandus; Quid autem nobilium curarum ac literarii laboris impenderit Palatina Societas in hac perdifficili inſtituenda editione, alieno penſandum judicio relinquimus, ne domeſtici teſtimonii laudem proferentes, noſtra plus æquo jactare videamur. Plura recenſuit in prævia ſua ad univerſum opus Epiſtola Philippus Argelatus; reliquam diligentiſſimam curam, quæ ſocios noſtros in dies exercet, ut plenior illuſtriorque Literariæ Reipublicæ editio iſta donetur, prodeuntia in lucem felici ſucceſſione, & ſummo excepta plauſu per omnes Europæ nationes, ipſa exemplaria ſatìs ſuperque loquuntur. Cæterùm tutò, ac citra invidiam, affirmare poſſumus, ex quo ars ty-
po-

pographica in Italiam penetravit, nullum magnificentius ac ſtudiis excitandis opportunius opus è prælis noſtris prodiiſſe, totque expenſis, vigiliiſque ſtrenuè ſuſceptis in hoc parando publico beneficio, datum fuiſſe à Mediolanenſibus Palatinis Sociis illuſtre exemplum, ut Itala natio ſui tandem meminerit, natumque ad magna quæque tentanda ingenium exercens, tranſmarinarum gentium ſolertiam in literis æmuletur, nec ſibi affigi ab exteris hoc probrum patiatur, quòd ab Archivis, Bibliothecisque noſtris pulverem decutiant peregrinæ tantùm manus, & pretioſis eruditæ antiquitatis ſpoliis in remotas oras translatis typos ſuos ornent, gloriam ſibi divitiaſque, ex ocio ac negligentia noſtra comparantes.

§. IV.

Alterum Nobilium Collegium.

SIngulare quoque elogium ſibi hac ætate promeriti fuere Clerici Regulares S. Pauli, in S. Alexandri Cœnobio degentes, qui rem moliti, arduam ſanè, ſed quæ hujus Metropolis gloriam, & Literarum

studia summoperè amplificaret, eandem totis lacertis non tam promovere conati sunt, verùm etiam absolutam summa cum laude reddidere. Florebat in hac Urbe Collegium Nobilium sub disciplina Patrum Societatis Jesu, equestrium omnium artium ac scientiarum exercitatione cultissimum, tantaque erat apud nostrates, exterosque opinio egregii Magisterii, quo ibidem nobilis juventus ad solidiora quælibet pietatis, & studiorum præcepta informabatur, ut illuc quàcumque confluerent illustrioris sanguinis adolescentes, vixque sufficerent capaces Aulæ excipiendis, qui ex universa properabant Italia, præclaris Alumnis. Censuere itaque Patres, Barnabitæ appellati, gratissimam inclytæ huic Civitati operam se navaturos, si alterum Nobilium Collegium recluderent; ita enim & uberius commodum instituendæ equestri juventuti parari, & celebrius nomen Mediolano fieri posse arbitrabantur, gemino ad nobilium educationem hic vigente Athenæo, quòd, si unico decorentur, reliquæ Urbes in eximiæ gloriæ argumentum traducunt. Quin etiam spes erat fore, ut utriusque Collegii adolescentes, acti honoris stimulo, quo nihil vali-

validius ad inflammandos Equitum animos, æmulo in ſtudiis, boniſque artibus fervore incaleſcerent, ne contentione ac fructu laborum palmam invicem concedere viderentur. Comparatæ propterea ſunt anno MDCCXXIII. ædes proximæ S. Alexandri Templo; jacta inſignis Ædificii fundamenta; collectæ, diſtributæque in claſſes Nobilium juvenum turmæ, tam proſpero eventu, ut Indi amnis in modum, quem ſtatim ab initio aquis ditiſſimum fluere Plinius admirabatur, vix ullam hoc Collegium infantiam perſenſerit. Acceſſit augendo illius ſplendori propitia Auguſtiſſimi Cæſaris clementia, qui egregiis Clericorum Regularium S. Pauli conatibus Patrocinii ſui decorem indulgens, effecit, ut honoris gratiâ Collegium iſtud *Imperiale* appellaretur, adſcriptique eidem Nobiles juvenes aureæ Aquilæ ſignum pectori affixum geſtarent. Quis autem artium ingenuarum cultus, quæ in ſtudiis fervida exercitatio proventuſque eximius in tam modico annorum numero, novâque iſtâ literarii curriculi arenâ ſuccreverit, enarrare minimè eſt opus, cùm Soli præferre facem id foret, tota plaudente Urbe publicis experimentis, quæ

 vi-

vivida ea juventus ferme per singulos menses confluentium Equitum, ac Sapientium virorum oculis præbet. Omittere nequeo, beneficium illud, quod superiùs innuimus, ex voto contigisse, ut videlicet æmulatione studia succrescerent; dum enim recens hoc Nobilium Collegium comparandæ sibi famæ insudaret, vetus alterum conservandæ partæ jam gloriæ adlaboravit; utque publicum specimen daret peculiaris in literis institutionis, anno proximè elapso Alumnum produxit Comitem Antonium Joseph Rezzonicum de Turre Novocomensem, qui integram Academiam in se uno colligens, pollicitus est ex tempore se responsurum cuilibet interroganti de sacra, profanaque historia antiqua & recenti, genealogica Principum serie, Chronologicis Epochis, ac universa terrarum Orbis Geographia: nec promissis defuit, pluries in arenam descendens, variique generis dubia inexpectatò proposita evolvens, nondum quatuor lustrorum adolescens, admirantibus omnibus facilis eloquii nitorem, ac portentum memoriæ inclamantibus, quæ tot implicatis difficilisque rebus enodandis præsentissimam se ostendebat.

§. V.

§. V.

Academiæ Cleliæ initia & leges.

CLaudit hanc dissertationem literarium aliud institutum, quod licèt vitio temporum informe adhuc sit, gratum nihilominus memoremque animum posteritatis meretur, cùm ad instaurandam augendamque in Urbe nostra scientiarum, & Mediolanensis nominis gloriam conspiret, plausumque sibi non minùs, quàm admirationem, peculiari hoc titulo vindicet, quòd à Fœmina sexum suum vincente meditatum, incœptumque fuerit. Celebre per universam Europam nomen est Comitissæ Cleliæ Grillæ Borromeæ, Hispaniarum Magnatis, quæ aviti generis claritati doctrinæ omnigenæ splendorem nectens, in præsentis ætatis miraculum trahitur. Linguas siquidem non domesticas modò, Etruscam, Latinam, Hispanicam, Gallicam, Anglicam, Theutonicam, sed exoticas quoque, Arabicam præcipuè, callens, eò studiorum suorum nobilem curam adduxit, ut amœnioribus omnibus disciplinis exculta, Rhetoricâ, Historiâ, Geographiâ, Philosophiâ, in ab-

stru-

ſtruſiores etiam Mathematicas ſcientias, Geometriam, Aſtronomiam, Arithmeticam, Algebramque capacem mentem invexerit, atque una hæc illi deliciis omnibus carior voluptas fiat, continentes diei noctiſque horas aut ſapientium virorum colloquiis, aut eruditis Lectionibus & calamo detinere. Hinc frequens ad illius ædes fervet concurſus non tam literatorum Civium, quàm exterorum, quorum nonnullos ab ultima Saxonia profectos egomet audivi, nihil in hac Urbe, tot inſignibus monumentis referta, enixiùs requirentes, niſi ut ipſam inviſerent. Frequentius eſt epiſtolare cum remotis Urbibus commercium, cùm celeberrimi quique Literarum cultores per Italiam, Gallias, Angliam, Germaniamque, ad illam mechanica inventa, experimenta philoſophica, problemata mathematica, veluti ad oraculum dirigant, eamque certatim ambiant Mecœnatem, ejuſdem nomini edenda in lucem volumina inſcribentes. Sileo eximia ornamenta ingenii animique, quibus abundè adeò inſignitur, ut qui illius conſuetudine familiarius uſi ſunt excellentiores quoque Sapientia viri, candidè fateri debuerint, præclaris ejuſdem

do-

dotibus non æquari modò publicam famam, sed vinci. Ad ipsius autem laudem immortalem id unum sufficit, quod magnis ausibus, & regio planè animo, ut superiùs innuebam, Mediolani tentavit. Ferre non poterat Matrona magnanima instructissimas scientiis omnibus Academias florere tantùm in longinquis regionibus, Parisiensem, Londinensem, Berolinensem, immo nec deesse in Italia ipsa gloriosa hujusmodi exempla, Florentiæ, Pisis, Bononiæ, ubi depulsa superiorum ætatum ignava credulitate, ignis, atque aër ad trutinam revocantur, Arborum Seminumque anatome instituitur, genuina Insectorum origo indagatur, aliaque id genus naturæ arcana, hactenus alta involuta caligine, repetitis experimentis improbo labore, atque expensa peractis, in lucem felicissimè producuntur; Metropolim verò istam, olim cultiorum disciplinarum Matrem ac Magistram, illustribus hisce studiis carere, rubiginemque ingeniis affundi, non penuriâ ingentium virorum, sed Mecœnatum raritate, qui propitia manu jacentes Literas erigerent, foverentque. Cogitavit itaque Borromæis in Ædibus florem ingeniorum colligere,

ac physicis præcipuè experimentis edendis operam dare, parata pinguem omnem censum, quem ad muliebris Mundi sui pompam instruendam quotannis reciperet, in usus literarios liberali sumptu profundere. Nec ulli diligentiæ, aut invitamentis pepercit, ut huic Academiæ gloriosa donaret initia. Habito siquidem pluries cum Civium nostrorum doctissimis erudito congressu, è Patavina quoque Urbe evocavit celeberrimum virum Antonium Vallisnerium, qui utpote naturalis historiæ peritiâ hoc seculo facilè Princeps, vix credi potest quantum contulerit excitando hujusmodi studio, cùm nova semper in dies proponerentur rerum examina, inter quæ prætereunda non est anatome Viperarum; illius namque sedula indagine explorari contigit, quænam foret acerrimi veneni sedes; an per intimos dentium tubulos in attactum morsu sanguinem virus deflueret, ut nonnulli opinati sunt, quos refellit celeberrimus Franciscus Redi (*a*), asserens nihilominus à summa radice ad extremum aculeum vacuos verè intus esse Viperarum dentes, quod tamen crebris initis observationibus, admo-

(*a*) *Tom. 2. edit. Venetæ anni* 1712. *pag.* 34.

motiſque etiam exquiſitiſſimis chriſtallinis lentibus minimè nobis compertum fuit; quin immo contrarium potiùs innotuit, cùm pluries inſtituto diligentiſſimo examine, nullus unquam interior meatus occurrerit, ſolaque proximior radici pars patens reperta fuerit, ſolida craſſitie reliquum occupante. Inquirere item peculiare ſtudium fuit, qua celeritate perculſi hoc veneno Pulli interirent, aut infuſo ſtatim per vulnus antidoto convaleſcerent; reciſane capita viperarum veneficam vim ſervarent perimendi, quos compreſſis caſu, aut induſtriâ dentibus pupugiſſent; quo temporis intervallo obirent viperæ ipſæ ad ferales ſibi invicem morſus inferendos incitatæ; num excluſi ovo, ſed adhuc incluſi matris utero viperei fœtus inſitum à natura exitiale virus foverent; educti enim ferro, atque ad morſum Pulli confeſtim adacti, laceravere quidem cutem ſanguine elicito, ſed citra mortem ſauciati animalculi. Hæc atque alia quamplura in frequenti ſapientium corona agitata fuere, quæ ſi propitia cœptis ſors arridebit, diſſertationibus illuſtrata in publicum proferentur. Neque minor fuit Hiſtoriæ cura, in qua mihi ipſi non ſemel honos
de-

delatus est proposita dubia de antiquitate Genealogiarum illustrium, ac Regnorum titulis integra oratione exsolvendi. De Mathesi verò frequentissimè ibidem pertractatum est cum præcipuis hujus scientiæ luminibus Thoma Ceva, & Hieronymo Saccherio è Societate Jesu, aliisque peritissimis viris tum in hac Urbe degentibus, tum è remotis regionibus itineris gratiâ huc adventantibus, quorum nemo est mathematicis disciplinis insignis, qui ad Comitissæ Cleliæ Borromeæ domum, tanquam ad Athenæum Sapientiæ, doctos habiturus sermones non confluat; quin etiam recentissimè è Venetis oris accersivit egregium Mathesis Professorem Johannem Cribellum Somaschensis Congregationis, eumque domestico exceptum hospitio diu magnificè fovit, ut ejusdem doctrinâ, editis libris Italiæ jam notâ, propius largiùsque perfrueretur. Attamen tot laboribus, industriisque nondum obtentum est, ut perennis ea statueretur Academia, quæ vastam tantæ Dominæ mentem impleret. Cùm enim, qui eidem componendæ selecti in præsens sunt capaces viri, aliò ut plurimùm officiorum suorum urgentibus curis distineantur, raro admo-

admodum haberi queunt Academici congressus, quos singulis hebdomadis ter cogendos excelsa Institutrix designaverat, itaut altera dies Philosophicis discussionibus, altera Historicis, Mathematicis alia inserviret; hac enim ratione genio cujuspiam, non omnia pari jucunditate excipientis, satisfieri posse faciliùs arbitrabatur. Præterea rerum parandarum farrago, ac copiosa supellex instrumentorum, quæ ad Astronomicas observationes, & experimenta tum physica, tum mathematica, acuratissimum præsentis Seculi studium exposcit, absolvendo huic nobili Instituto moram non levem injecit; cùm tanto confestim instruendo apparatui minimè par foret privatæ fortunæ opulentia, nec digna putaretur Cleliæ Borromeæ animo Academia, quæ cæteris per Europam sparsis invidere posset commodum scientiarum. Interim adhibitis in consilium Sapientibus viris, Antonio præcipuè Vallisnerio superiùs laudato, digestæ leges sunt, regulæque indicatæ, ut cum splendore ac fructu studiorum prodire aliquando in publicum queat Literarium hoc institutum; nec abs re erit easdem hìc per compendium referre, cùm Academica hæc Respu-

blica, antiquæ Romæ in morem, ſuas quoque XII. tabulas in hunc modum condiderit.

I. Admittendi in hunc Cœtum, præter natalium honeſtatem, conſpicui erunt aut ſcriptis jam vulgatis, aut novis inventis ingeniique raritate, cureturque præſtantia, non numerus ſociorum.

II. Literarii congreſſus bifariam dividentur, in publicos, privatoſque; hi poſtremi frequentiùs habebuntur, rariùs primi, ſed ea ſoliditate doctrìnæ, quæ majeſtatem ſpiret, animoſque inſtruat, non inani verborum pompa auribus tantummodo blandiatur.

III. Argumenta in congreſſibus pertractanda ex omni Scientia, atque Arte liberali peti poterunt, ea tamen conditione, ut coctam recoctamque crambem minimè apponant, ſed in iis verſentur, quæ novitate, aut Rei, aut Illuſtrationum amplificare valeant ſtudiorum proventum; nec multum intererit Mathematica ne ſint, an Mechanica, Phyſica, Botanica, Medica, Anatomica, Chymica, dummodo quod proponitur, alieno labore exhauſtum non ſit, lucique publicæ jam donatum.

IV. In iiſdem exponendis liberum erit

uti

uti Latina, aut Italica lingua, sique placebit, etiam Araba, Græca, aliisque cæterarum Nationum, quarum studium Academicis ignotum prorsus non fuerit: In votis tamen foret, ut Italica præferretur, ne vinci amore ac cultu nobilissimæ hujus linguæ videremur à Gallis, Anglis, Germanis, non secus ac olim Græcia, Latiumque certatim curantibus, ut nativus illorum sermo longè latèque protendatur.

V. Cùm præcipuus hujus Academiæ scopus sit augmentum Scientiarum Artiumque Nobilium, perpetuo exilio inde arcebitur Poësis omnis Italica, seu Latina, ac quicquid Rhetoricas tantummodo Veneres sapit, solumque studium admittetur veterum Inscriptionum, Lapidum, Nummorum, Iconum, Instrumentorum Militarium, aut Sacerdotalium, aliarumque id genus venerandæ antiquitatis reliquiarum, ad sacram profanamque historiam spectantium, quas aut eruderari in præsens contigerit, aut jam effossas nondum genuina explicatio illustraverit.

VI. Quæ ad Religionem pertinent, vetitum sit in periculosæ criticæ examen producere, sed intacta Theologis relinquantur. Commenta verò Rabbinica, Philo-

losophiæ Mosaicæ, & reliquæ omnes scholasticæ tricæ, quæ infelici temporis dispendio nullum dilucidandæ veritatis fructum ferant, prorsus eliminentur.

VII. Qui à secretis erit, curam geret literarii commercii cum exteris Academiis, virisque per Europam doctrina illustribus, ut quidquid ad Scientiarum Artiumque liberalium incrementum alibi tentatur, in Academicis congressibus referat. Ephemerides item Literatorum, atque Acta insignium Academiarum typis credita comparabit, ne quidquam ignotum Sodalibus sit, quod ad ulteriora indaganda lucem normamque suppeditet. Eadem nobilis curiositas quemlibet Academicum incendet, ut melioris notæ libros conquirat, discatque methodum veræ Philosophiæ, tanto cum fœnore studiorum ætate hac nostra florentis.

VIII. Animalium rariorum, si quæ vel casu, vel ex industria huc deferri contigerit, diligentissima educatio instituatur, ut in eorundem naturam, & mores securiùs possit inquiri; eorum verò, cùm obierint, exquisita anatome fiat, atque in Academiæ acta referatur quidquid peculiaris observationis emerserit, tum ut historiæ ani-

animalium novum aliquod lumen addatur, tum ut Scriptorum; qui de illis plura mendaciis ſcatentia confidentiùs venditaverunt, errores emendentur. Plantarum quoque exoticarum ac familiarium, Aromatum, Remediorum, ac præſertim herbarum, quarum incredibilem virtutem Botanicæ jactitant officinæ, experimenta non deſint, ne præjudicium laudum famæque incautos decipiat, ſalutiſque ac crumenæ diſpendio conſtetocioſa credulitas. Nihil denique, quamvis vulgare ac domeſticum negligatur, quod triplici Regno naturæ illuſtrando aptum ſit; ſtudium præcipuè Inſectorum, cùm genus hoc ampliſſimum nondum exactè innotuerit, novaque in dies, citra cogitationem ac fidem, admirationis materies occurrat, atque ideo diligens ipſorum indagatio pars ſit deliciarum hujus ſeculi, tota in minimis quoque natura elucente.

IX. Plurimùm conferet ad decus, & literariam exercitationem Academiæ ſuſcepta ab aliquo Sodalium peregrinatio per circumjectos noſtris regionibus montes, ut patienti laborè perſcrutetur eorumdem ſtructuram, imbutas vario colore terras, erumpentium è culminibus fon-

tium originem, latentes metallorum fodinas, Thermales aquas, herbas salubres, depictas in marmoribus arbores, pisces inter strata compressos, ac marina corpora in lapidem obdurata, conchasque rigenti sub cortice crystallinam medullam tegentes, quidquid denique miro naturæ opificio, aut etiam lusu, peregrinum & commendabile occurret; neque enim credi potest pulcherrimam hanc Italiæ partem carere hisce naturæ divitiis, quibus affluere asperrimas Rhetiæ, Germaniæque rupes jam novimus, ex vulgatis montanis itineribus, æneisque tabulis, reconditam omnem illarum opulentiam minuta descriptione testantibus. Si semel tantùm quolibet anno, tepente Vere aut Autumno, quispiam ex Academicis eruditam hanc curam suscipiat, brevì fiet, ut peragratis alternatim proximis montibus condi commodè possit universa naturalis historia nobilissimæ hujus regionis. Id autem procul dubio insigne studiis nostris decus comparabit; cum novis apud nos peractis experimentis, philosophica lance expendi possint tum veterum placita, tum recentium sententiæ, quæ oraculi in modum ab exteris Scriptoribus nobis hactenus ista

ne-

negligentibus obtruduntur.

X. Longè præstantius foret si Academicum aliquem ad remotiora itinera solicitaret nobilis amor invisendi non modò celeberrimas Europæ Urbes, sed quoque Asiæ, Africæ, sique ultro ferri placet, etiam Americæ. Instrui siquidem posset, ut diligenti ea indagine, quæ doctum decet, rariora quælibet naturæ aut artis portenta intimè scrutaretur, eaque per Epistolas Academiæ communicaret, diversi generis animalia, insecta, plantas, ac quidquid naturalem Medicamque historiam illustrare valet, in tabulas suas referret, Astronomicas quoque ac Geographicas observationes instrueret, Indumenta, Leges, moresque gentium describeret, nihil neglectum omittens, quod eruditioni, aut scientiis juvandis proficuum censeret; Cùmque omnis natio peculiare aliquod artificium aut arcanum, humanis usibus opportunum nobisque ignotum custodiat, omni studio ac diligentia curandum erit, ut ejusdem perficiendi regulæ addiscantur, atque ita, ingeniosis remotarum gentium laboribus inventisque, non tam Academia ad eruditionem, quàm ad publicam utilitatem Patria hæc nostra ditescat.

XI. Cùm nec omnibus ſtudiis explendis par eſſe poſſit uniuſcujuſque Academici ingenium, nec ſi vires etiam ſuppeterent, id patiatur brevitas vitæ, atque aliarum curarum neceſſitas, ſua cuique ex Sodalibus literaria provincia deſignabitur, ne dum multa turmatim perſequi nititur, vago ac perfunctorio errans labore, nulla perficiat. Erunt itaque in hoc ſelectiſſimo Cœtu, qui Philoſophicis tantummodo diſciplinis, quique Hiſtoricis, Anatomicis, Mechanicis, Geometricis, aut Aſtronomicis ſcientiis ſudores ſuos ſingillatim impendant. Ita enim de peculiari ſtudio ſuo quiſquis admonitus in id unum incumbet, ut in ea facultate, quam excolendam ſuſcepit, excellere curet, novoſque ſemper niſus intendat, ut dignè pro injuncto ſibi munere Academicorum expectationi reſpondeat. Sui quoque dies explanandæ cuilibet diſciplinæ ſtatuentur, non ſecus ac horarum modus, qui nimiam arceat prolixitatem, ut locus omnibus eſſe poſſit opes ingenii ſui in publicum proferendi; ſique aliquid enucleatius pertractandum longiori temporis ſpatio indigebit, ad alterum Academicorum congreſſum, indicato interim argumento ſermonis, aut experimenti, remittetur.

XII.

XII. Ne verò, quæ tot vigiliis curisque hic perficiuntur, ignavo marceant consepulta silentio, eadem in publicam studiorum utilitatem, decusque Academiæ typis vulgentur. Id tamen sedulò cavendum erit, ne edendis in lucem Academicis Actis obstringatur Publico fides in singulos menses, aut annos. Persæpe siquidem contigit, ut ejusdem liberandæ curâ, prodeant statis temporibus libri, æquali cæteris mole, sed non æquali rerum soliditate; cùm paginis ad justam mensuram implendis plura futilia vanaque interferantur. Editionum itaque arbitrium integrum sit penès prudens Societatis consilium, ita ut præclara & nova, quæ diuturnis experimentis studiisque adnotare licuerit, eo tantum tempore prælo committantur, cùm digna plausu Literariæ Reipublicæ, hujusque Academiæ celebritate materies colligetur.

Hucusque leges ac monita. Reliqua ad optimum Academiæ regimen, Magistratuum literariorum delectum, ordinem subsellioruum ac recitationum spectantia postremam adhuc manum expectant. Actum quidem est de nomine, quo à cæteris secernatur, idque communibus votis se-

ligi placuit, ut appellari indidem debeat *Academia Clelia vigilantium*. Ex stemmate verò Sapientissimæ Patronæ desumptum fuit erigendi symboli corpus, Grillus videlicet, adjecto Lemmate *noctuque diuque*. Faxit Deus, ut quæ de Literis egregiè adeò benemerita est Borromæa Matrona, vegetam in longum Ævum vitam producat; Neque enim dubitandum est fore, ut quæ ingentibus animis cœpta sunt, tanta sub Auspice, felicissimos progressus exitusque sortiantur. Excitandis profectò generosa æmulatione studiis sola hæc ipsa initia sufficiunt; pudebit siquidem sapientes viros amore scientiarum à fœmina vinci. Sanè cùm hujus Instituti celebris fama exteras regiones ita pervaserit, ut conspicui doctrina & scriptis Literarum cultores Borromææ Academiæ adscribi fervidis votis curaverint, indecorum videretur, si quos vividior sortis suæ sensus accendere deberet, frigidi inertesque jacerent Mediolanenses Cives, nec inductum ad immortalem nostræ Metropolis gloriam cultumque scientiarum nobile hoc studium totis lacertis urgerent. Hac spe firmissima nixus calamum lubens depono, posteris argumentum relinquens, ut hujus-

jus-

jusmodi Commentarium De studiis Mediolanensibus, à me hactenus brevi manu compactum, uberrima rerum præclarè gestarum additione imposterum illustretur.

FINIS.

Elen-

Elenchus Operum tum Manuscriptorum, tum Editorum Federici Borromæi Cardinalis Archiepiscopi Mediolanensis.

CAP. XV.

Libri Latinâ linguâ editi.

Literæ de Ecclesiastica Jurisdictione ad Regem Catholicum Philippum II. Mediolani 1596.

De absoluta Collegii Ambrosiani in literis institutione libri sexdecim. Med. 1616.

Plebanarum Visitationum exordia: Tractatus ad homines agros colentes: Tractatus ad Clerum Plebanum. Mediol. 1616.

De Ecstaticis mulieribus, & illusis, libri quatuor. Mediol. 1616.

Pallas compta, seu de bonarum artium cultu liber unus. Mediol. 1617.

De Prudentia in creando Pontifice Maximo liber unus. Mediol. 1617.

Salomon, sive opus Regium, liber unus. Mediol. 1617.

De naturali Ecstasi liber unus, Med. 1617.

De vita perfecta liber unus, De acquirendo Orationis habitu liber unus, De assidua Oratione liber unus, De vario Re-

Revelationum, & illusionum genere liber unus. Mediol. 1617.

Vita Catharinæ Senensis Monacæ Conversæ libri tres. Mediol. 1618.

Epistolarum domesticarum liber unus: Patentes Literæ. Mediol. sinè anno, certè post 1619.

De moribus Christi libri quatuor: De moribus Beatæ Virginis Mariæ liber unus: De Evangelicæ narrationis dignitate liber unus. Mediol. 1619.

De variis amoris moribus liber unus. Mediol. 1620.

Ad aridam mentem epistola. Mediol. 1620.

Tractatus ad sacras Virgines Volumen primum. Mediol. 1620.

De tribus vitiis Superbia, Avaritia, Concupiscentia libri tres. Mediol. 1620.

Notæ in duodecim Prophetas minores. Mediol. 1620.

De actione Contemplationis libri quatuor. Mediol. 1621.

De vera & occulta Sanctitate libri tres. Mediol. 1621.

Observationum in Apocalypsim libri septem. Mediol. 1622.

De Presbyterio liber unus. Mediol. 1622.

De fugienda ostentatione libri duo. Mediol. 1623.

De

De Villa Gregoriana, seu de contemptu Delitiarum liber unus. Mediol. 1623.
De non vulgari existimatione & fama, seu de Pii IV. laudibus, Apologia contra Onuphrium Panvinium liber unus. Mediol. 1623.
De Delectu ingeniorum libri duo. Mediol. 1623.
De Consiliariis Disputationes duæ. Mediol. 1623.
Tractatus ad sacras Virgines Volumen secundum. Mediol. 1623.
Philaghios, sive de amore Virtutis libri duodecim. Mediol. 1623.
Paralella Cosmographica de sede, & apparitionibus Dœmonum liber unus. Mediol. 1624.
De providentia Dei, & illius permissione cum malignis Spiritibus liber unus. Mediol. 1624.
De cognitionibus, quas habent Angeli & Dœmones liber unus. Mediol. 1624.
De Pictura sacra libri duo. Mediol. 1624.
Musæum Bibliothecæ Ambrosianæ. Mediol. 1625.
De rebus inveniendis liber unus. Mediol. 1625.
De ordine rerum liber unus. Med. 1625.

De nonnullis Sacræ Scripturæ locis passim usurpatis libri duo. Mediol. 1625.

De Gratia Principum liber unus. Mediol. 1625.

De exercitatione & labore scribendi libri tres. Mediol. 1625.

De addiscendis scientiis ad Comitem Federicum Borromæum liber unus. Mediol. 1626.

De Selectis divinarum rerum probationibus libri tres. Mediol. 1626.

De suis studiis Commentarius. Med. 1627.

De primis rerum nominibus libri duo. Mediol. 1627.

De Pythagoricis numeris libri tres. Mediol. 1627.

De Caballisticis inventis libri duo. Mediol. 1627.

Canticorum explanatio juxta literalem sensum. Mediol. 1627.

Conciones sacræ dispositæ per tempora, & annos prout recitatæ fuerunt. Mediol. 1627.

Conciones sacræ volumen IX. Med. 1627.

Cypria sacra, sive de honestate & decoro Ecclesiastici moris liber unus. Mediol. 1628.

De actibus Prudentiæ libri quatuordecim. Mediol. 1628.

De

De Laudibus divinis libri tres. Mediol. 1628.

De Linguis, Nominibus, & numero Angelorum libri tres. Mediol. 1628.

De ſacris libris Theoreticis tractatus XVII. Mediol. 1629.

De inſanis quibuſdam tentationibus liber unus. Mediol. 1629.

De Miraculis Gentilium liber unus. Mediol. 1629.

De Vita Contemplativa, ſive de Valetudine Aſcetica libri duo. Mediol. 1630.

De ſacris noſtrorum temporum Oratoribus libri quinque. Mediol. 1632.

De Epiſcopo Concionante libri tres. Mediol. 1632.

De Chriſtianæ mentis jucunditate libri tres. Mediol. 1632.

Meditamenta literaria. Mediol. 1633.

Conciones Synodales volumen primum. Mediol. 1633.

Sacrarum Concionum volumen ſecundum. Mediol. 1633.

Conſolatoria, atque adhortatoria oratio ad Epiſcopos, ſinè anno.

Conſtitutiones Collegii, ac Bibliothecæ Ambroſianæ, ſinè anno.

Opera

Opera Italicè edita.

VIta della M. Suor Caterina Sanese Monaca convertita libri tre. Milano 1618.

Della Villá Gregoriana, o sia del disprezzo delle delizie. Milano 1624.

De' piaceri della mente Cristiana libri tre. Milano 1625.

L'Idiota, ovvero della facilità dell'orare. Milano 1626.

Delle Laudi Divine libri tre. Milano 1632.

La Grazia de' Principi. Milano 1632.

Ragionamenti Sacri Sinodali, ed altri, Volume I. Milano 1632.
Volume II. Milano 1633.
Volumi III. IV. e V. Milano 1640.
Volumi VI. VII. VIII. IX. e X. Milano 1646.

Ragionamenti Spirituali, fatti alle Monache dell'Insigne Monastero di S. Marta di Milano, dati in luce dal Prete Gio: Zucchetto. Volum. I. Milano 1673.
Volume II. Milano 1676.

Opera

PLura ſpectantia ad regimen Eccleſiæ Mediolanenſis.

Eloquentia extemporanea, ideſt Sermones variis in Locis, ac Feſtis diebus ex tempore habiti.

Conciones de veræ pœnitentiæ impedimentis, aliiſque rebus.

Collatio Pſalterii Ambroſiani cum Romano juxta editionem emendatiorem juſſu Clementis VIII. factam.

Caldaica paraphraſis Pſalmorum, quomodo, & quibus in verbis differat à Vulgata: Item Syriaca, & Arabica impreſſa.

Argumenta Pſalmorum ex textu Syriaco, juxta diviſionem Hebraicam.

Notæ ad Sacros Sermones.

Paralellum Vitæ Jeſu cum Vita Adæ.

De cultu piarum exercitationum intra privatos parietes.

Lectiones in Jonam.

Apparatus ad Conciones diverſas.

Promtuarium eruditionum cum indice Latinè, & Italicè.

Notæ in Pſalmos.

De ſacris & ſolitariis peregrinationibus libri duo manu ipſius conſcripti. Iidem etiam Italicâ linguâ. Le-

Lectiones de Vita Sanctorum, cum Commentariis ad modum Martyrologii.

De Pestilentia in Urbe Mediolani anno 1630. grassante; ejus manu exaratus liber.

Opera Italica manuscripta.

Trattato sopra le Versioni della Scrittura Sacra fino al Libro IV. de' Re.

Trattato sopra il gesto, la voce, il luogo, e le vestimenta del corpo umano in ordine al culto Divino.

Trattato sopra la pratica delle Virtù.

Trattato della Filosofia Cristiana in nove libri.

Trattato sopra la Simetria, proporzione, e connessione, che hanno fra di sè le Parti dell' Universo.

Trattato dell'Orazione in XX. Ragionamenti.

Trattato diretto a' Conservatori del Collegio Ambrogiano diviso in quattro parti, cioè: I. dell'Educazione degli ingegni, II. dell'accrescere i Libri, III. della Stampa, IV. delle regole spettanti all' Arti liberali.

Trattati sopra l'Amor Divino, cavati dalle

parole, ed azioni di S. Maria Maddalena diretti alle Monache.

Commentarj sopra i Cantici di Salomone.

Commentarj sopra i Salmi, e sopra il Libro di Giob.

Ragionamenti fatti a' Vescovi, a' Parochi della Diocesi, ed agli Obblati di S. Sepolcro.

Ragionamenti fatti da esso alle Monache in diversi Monasteri della Città, e Diocesi, divisi in molti volumi.

Raccolta di Esempj, e sentenze morali divisa in tre Libri.

Raccolta di varie osservazioni in materie diverse.

Lettera del medesimo in risposta ad una di Marco Welsero sopra un' immagine di Orfeo, trovata in Roma nel Cemitero di Zeffirino.

Materie da meditarsi negli Esercizj Spirituali, e regole per disporsi ad essi.

Meditazioni, o Riflessioni morali, cavate dalle Vite de' Santi, e distribuite per li mesi dell' anno.

Modi di agevolare la Vita Religiosa, divisi in tre Libri.

Quattro Libri di addizioni da farsi a diversi trattati del medesimo.

Viag-

Viaggio Spirituale, o ſia modo di camminare alla perfezione, da eſſo ſcritto, e praticato.

Delle Vite di alcuni Santi, cavate dalle Scritture antiche, ed altre memorie, che ſi conſervano nella Dioceſi di Milano.

Di alcune coſe mirabili udite, o vedute dallo ſteſſo Cardinale.

Eſercizj Spirituali da eſſo fatti, con varie coſe, ſcritte di ſua mano, ſpettanti al ſuo interno.

Sfera, o ſia Globo mirabile.

IL FINE.

INDEX.

A

illum

B

Bor-

C

Cal-

Cle-

Cris-

D

S. En-

E

F

G

Mul-

H

I

L

 à

Ar-

M

Mor-

Mi-

la-

P

Per-

R

S

Scul-

T

V

Vi-

FINIS.